

Suomen kansallispuistojärjestelmän kehittyminen 1960–1990-luvuilla ja U.S. National Park Servicen vaikutukset puistojen hoitoon

Minttu Perttula
Metsähallitus
Etelä-Suomen luontopalvelut
PL 94
01301 Vantaa
minttu.perttula@metsa.fi

Kansikuva: Hannu Ormio rakentaa opastaulua Linnansaaren kansallispuistossa. Kuva: Pekka Borg, 1977.

Översättning: Cajsa Rudbacka-Lax.

© Metsähallitus 2006

ISSN 1235-6549
ISBN 952-446-466-7 (nidottu)
ISBN 952-446-467-5 (pdf)

Painos: 250 kpl
Edita Prima Oy, Helsinki 2006

KUVAILEHTI

JULKAISJA	Metsähallitus	JULKAISUAIKA	12.5.2006
TOIMEKSIANTAJA	Metsähallitus	HYVÄKSYMISPÄIVÄMÄÄRÄ	
LUOTTAMUKSELLISUUS	julkinen	DIAARINUMERO	
SUOJELUALUETYYPPI/ SUOJELUOHJELMA			
ALUEEN NIMI			
NATURA 2000-ALUEEN NIMI JA KOODI			
ALUEYKSIKKÖ			
TEKIJÄ(T)	Minttu Perttula		
JULKAISUN NIMI	Suomen kansallispuistojärjestelmän kehittyminen 1960–1990-luvuilla ja U.S. National Park Servicen vaikutukset puistojen hoitoon		
TIIVISTELMÄ	<p>Suomen ja Yhdysvaltojen ensimmäisissä kansallispuistoissa suojeltiin koskematonta luontoa jälkipolville. Alkuperäinen luonto ja sen monumentit nähtiin yhteiskunnan muutoksen uhkaamana kansallisperintönä. Se, mitä alkuperäisyydellä tarkoitettiin ja mikä luonnossa nähtiin suojelun arvoisena, on kuitenkin muuttunut kansallispuistojen yli satavuotisen historian aikana. Samoin ovat kehittyneet ne keinot, joilla pyritään takaamaan alkuperäisen luonnon säilyminen yhä suurempien vierailijamäärien retkeillessä suojelualueilla.</p> <p>Suomessa luonnonsuojelualueet ovat sekä monen uhanalaisen lajin elinympäristöjä että suosittuja eräretkelykohteita, ja suojelualueista tunnetuimpia ovat kansallispuistot. Nykyään kansallispuistoja pyritään hoitamaan niin, että ne tarjoavat luontoelämyksiä yhä suuremmille retkeilijäjoukoille vaarantamatta kuitenkaan niiden tärkeintä tehtävää eli luonnonsuojelua. Kansallispuistojen hoidon ja käytön järjestelmällinen kehittäminen alkoi Suomessa kuitenkin vasta 1970-luvulla, ja tähän kehitystyöhön suomalaiset hakivat mallia maailman kehittyneimmästä kansallispuistojärjestelmästä eli Yhdysvaltojen National Park Servicesta.</p> <p>Sillan Suomen ja Pohjois-Amerikan välille muodosti suomalaisten luonnonsuojeluvirkamiesten ennakkoluuloton asenne uusia ajatuksia ja toimintatapoja kohtaan 1960- ja 1970-luvuilla. Konkreettista oppia nämä metsähallituksen virkamiehet saivat puolestaan osallistumalla esimerkiksi The International Seminar on Administration of National Parks and Equivalent Reserves -koulutukseen Yhdysvalloissa. Virkamiehistä erityisesti Pekka Borg, Antti Haapanen, Matti Helminen ja Hannu Ormio olivat 1970-luvun alusta lähtien tavalla tai toisella mukana kaikissa huomattavissa Suomen kansallispuistojärjestelmään vaikuttaneissa toimissa, ja heidän panoksensa Suomen kansallispuistojärjestelmän kehittämisessä onkin ollut kiistaton.</p> <p>Erilaisten ideoiden ja mallien lisäksi Yhdysvalloista saatiin Metsähallituksen hallinnoimaan suomalaiseen kansallispuistojärjestelmään varmuus siitä, että kansallispuistojen tavoitteellinen ja suunnitelmallinen hoito on tärkeää. National Park Servicen käytäntöjä sovellettiinkin Suomen kansallispuistojen hoidossa – huolimatta Suomen ja Yhdysvaltojen välisistä mittavista resurssieroista.</p>		
AVAINSANAT	kansallispuistot, kansallispuistojärjestelmä, Metsähallitus, National Park Service, kansallispuistojen hoito- ja käyttösuunnittelu, luonnonsuojelun historia, kansallispuistojen historia, ympäristöhistoria		
MUUT TIEDOT			
SARJAN NIMI JA NUMERO	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 155		
ISSN	1235-6549	ISBN (NIDOTTU)	952-446-466-7
		ISBN (PDF)	952-446-467-5
SIVUMÄÄRÄ	64 s.	KIELI	suomi
KUSTANTAJA	Metsähallitus	PAINOPAIKKA	Edita Prima Oy
JAKAJA	Metsähallitus, luontopalvelut	HINTA	10 euroa

PRESENTATIONSBLAD

UTGIVARE	Forststyrelsen	UTGIVNINGSDATUM	12.5.2006
UPPDRAGSGIVARE	Forststyrelsen	DATUM FÖR GODKÄNNANDE	
SEKRETESSGRAD	offentlig	DIARIENUMMER	
TYP AV SKYDDSSOMRÅDE/ SKYDDSPROGRAM			
OMRÅDETS NAMN			
NATURA 2000- OMRÅDETS NAMN OCH KOD			
REGIONHET			
FÖRFATTARE	Minttu Perttula		
PUBLIKATION	Det finländska nationalparkssystemets utveckling under åren 1960-1990 och hur U.S. National Park Service invercade på parkernas skötsel		
SAMMANDRAG	<p>I de första nationalparkerna som inrättades i Finland och Förenta staterna skyddades orörd natur för senare generationer. Ursprungsnaturen och dess monument sågs som ett nationalarv som hotades av samhällsförändringen. Vad som avses med ursprunglighet och vad som anses vara värt att skyddas i naturen har dock förändrats under nationalparkernas mer än hundraåriga historia. Likaså har de metoder som man använder för att försöka garantera att den ursprungliga naturen bevaras genomgått en utveckling när ett allt större antal besökare har börjat röra sig på skyddsområdena.</p> <p>I Finland utgör naturskyddsområdena både livsmiljöer för flera hotade arter och populära mål för vildmarksvandringar, och nationalparkerna hör till de mest kända skyddsområdena. Numera försöker man sköta nationalparkerna så att de erbjuder naturupplevelser för allt större grupper av friluftare utan att ändå äventyra deras viktigaste uppgift, dvs. naturskyddet. Skötseln och användningen av nationalparkerna började dock utvecklas systematiskt i Finland först på 1970-talet, och som modell för detta utvecklingsarbete använde finländarna världens mest utvecklade nationalparkssystem, dvs Förenta staternas National Park Service.</p> <p>Bron mellan Finland och Nordamerika utgjordes av de finländska naturskyddstjänstemännens fördomsfria inställning till nya idéer och verksamhetsformer på 1960- och 1970-talen. Konkreta kunskaper inhämtade dessa tjänstemän vid forststyrelsen genom att delta i t.ex. utbildningen The International Seminar on Administration of National Parks and Equivalent Reserves i Förenta staterna. Av tjänstemännen var i synnerhet Pekka Borg, Antti Haapanen, Matti Helminen och Hannu Ormio från början av 1970-talet på ett eller annat sätt involverade i alla åtgärder av betydelse som påverkade det finländska nationalparkssystemet, och deras insats för det finländska nationalparkssystemets utveckling har varit obestridlig.</p> <p>Förutom olika idéer och modeller gav kontakterna med Förenta staterna dessutom det finländska nationalparkssystemet, som administreras av Forststyrelsen, visshet om att det är viktigt att sköta nationalparkerna målinriktat och systematiskt. National Park Services praxis tillämpades också vid skötseln av de finländska nationalparkerna – trots de enorma skillnaderna i resurser mellan Finland och Förenta staterna.</p>		
NYCKELORD	nationalparker, nationalparkssystem, Forststyrelsen, National Park Service, planering av nationalparkernas skötsel och användning, naturskyddets historia, nationalparkernas historia, miljöhistoria.		
ANDRA UPPGIFTER			
SERIENS NAMN OCH NUMMER	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 155		
ISSN	1235-6549	ISBN (HÄFTAD)	952-446-466-7
		ISBN (PDF)	952-446-467-5
SIDANTAL	64 s.	SPRÅK	finska
FÖRLAG	Forststyrelsen	TRYCKERI	Edita Prima Oy
DISTRIBUTION	Forststyrelsen, naturtjänster	PRIS	10 euro

Sisällys

1 Johdanto	7
1.1 Kansallispuistojen haasteellinen tehtävä.....	7
1.2 Kansallispuistojen hoitokäytäntöjen kehittyminen.....	7
1.3 Kansallispuiston määritelmät.....	9
1.4 Ympäristöhistoria ja aatehistorian näkökulma	10
1.5 Tutkimukseen haastateltujen henkilökuvat.....	11
2 Kansallispuistojärjestelmän muotoutuminen Suomessa ja Yhdysvalloissa	15
2.1 Kansallispuistojen historia Suomessa: petosiittoloista kansansuosioon.....	15
2.1.1 Luonto kansallisperintönä	15
2.1.2 Ensimmäisten kansallispuistojen perustaminen	18
2.1.3 Luonnonsuojelu vastaa 1950-luvulla yhteiskunnan muutoksiin	20
2.1.4 1960-luku: "Missä viipyy kansallispuistojen hoito?"	22
2.1.5 1970-luku – luonnonsuojelun juhlavuosikymmen.....	24
2.1.6 1980-luvun alku: uusia kansallispuistoja ja uusia töitä	26
2.2 Kansallispuistojen historia Yhdysvalloissa: kadotettu paratiisi vai raaka-ainevarasto	27
2.2.1 Luonnon suojeleminen kansallisperintönä	27
2.2.2 Kansallisperintö käyttöön – kilpaileva näkökulma haastaa kansallispuistoaatteen.....	30
2.2.3 U.S. National Park Servicen perustaminen	31
2.2.4 Kansallispuistojen hoito- ja käyttösuunnittelun varhaisvaiheet	34
2.2.5 Kansallispuistojärjestelmän kehittyminen 1930–1960-luvuilla	36
2.2.6 Ihmistä vai luontoa varten?	39
3 Suomen kansallispuistojen hoitokäytännöt – luovaa ajattelua ja "amerikanmallia" ..	41
3.1 Kansallispuistojen hoito- ja käyttösuunnittelu National Park Servicessa 1970-luvulla	41
3.2 Yhdysvaltojen kansallispuistopolitiikan kansainväliset vaikutukset	43
3.2.1 The International Seminar on Administration of National Parks and Equivalent Reserves -ohjelma	43
3.2.2 Suomalaiset tutustuvat National Park Servicen toimintaan	45
3.3 Kansallispuistojen hoidon suunnittelu Metsähallituksessa.....	45
3.3.1 Hoidon suunnittelu alkaa kansallispuistoverkon laajetessa	45
3.3.2 Kansallispuistojen yleisohje ja runkosuunnitelmat	47
3.3.3 Hoito- ja käyttösuunnittelu 2000-luvulla	48
3.4 National Park Servicen vaikutus Metsähallituksen kansallispuistojen hoitokäytäntöihin.....	49
3.4.1 Tavoitteena alkuperäisen luonnon suojeleminen	49
3.4.2 Hoito- ja käyttösuunnitelmat tavoitteellisen hoidon työkaluna.....	50
3.4.3 Alueiden käytön vyöhykkeet.....	52
3.4.4 Luonto-opastuksen merkitys: isännän ääni kuuluu suojelualueilla	54
3.4.5 Kansallispuistojen hallinnon kehittäminen	56
4 Kansallispuistot luonnonsuojelun näköalapaikkana	58
Lähteet ja kirjallisuus	61

1 Johdanto

1.1 Kansallispuistojen haasteellinen tehtävä

Suomessa eränkäynnillä ja luonnossa virkistäytymisellä on pitkät perinteet. Alkuperäinen luonto ja eräretkeily kohtasivat kuitenkin uusia uhkia ja haasteita toisen maailmansodan jälkeen, kun suomalainen yhteiskunta ja elinympäristö alkoivat muuttua kiihtyvällä vauhdilla. Luonnontilaisten alueiden väheneminen huolestutti 1960-luvulla muun muassa pohjoissuomalaisen kulttuurin tutkija Martti Linkolaa, joka oli tunnettu luonnon puolestapuhuja:

”Suomessa on vielä erämaita, maisemaa, jossa ihmiskäden jäljet ovat äärimmäisen vähäisiä, luontoa, jonka kehitykseen ihminen ei ole suuria vaikuttanut. Kuitenkin vuosi vuodelta, päivä päivältä, tämä luonnonystävien, tutkijoiden, retkeilijöiden ja erämiesten toivomaa pienenee (...) Pian koittaa aika, jolloin vain luonnonsuojelualueet edustavat maamme alkuperäistä luontoa; ne ovat sananmukaisesti viimeisiä erämaita.”¹

Sodanjälkeisinä jälleenrakennuksen vuosina suomalaisten arvostus luontoa kohtaan ei kuitenkaan vähentynyt, ja seuraavina vuosikymmeninä perustettiin uusia luonnonsuojelualueita sodassa menetettyjen tilalle.

Nyky-Suomessa suojelualueet ovat sekä viimeisiä eräretkeilykohteita että monen uhanalaisen lajin turvapaikkoja. Suojelualueista tunnetuimpia ovat kansallispuistot, joita on Suomessa tällä hetkellä 35. Näissä käydään arvioiden mukaan vuosittain lähes miljoona kertaa². Suojelualueilla on yhteensä lähes tuhat hoidettua tulipaikkaa ja 1700 kilometriä retkeilyreittejä, ja vanha autiotupaperinne elää vahvana kansallispuistoissa. Lisäksi kansallispuistojen yhteydessä olevat luontokeskukset tarjoavat luonto-opastusta ja retkeilyneuvontaa. Kansallispuistojen tavaramerkeiksi ovatkin muodostuneet soiden yli ulottuvat pitkospuut sekä autiotuvat polttopuineen ja kuivakäy-

mälöineen, ja kansallispuistoista on tutkimusten mukaan tullut koko Suomessa luontomatkailun brändejä, matkailun vetonauloja.

Vielä 1970-luvun alussa kansallispuistoja oli kuitenkin vaikea löytää tai niitä ei oikeastaan osattu edes etsiä. Kansallispuistojen nykyinen arvostettu asema on siten ollut tulosta pitkäjänteisestä ja suunnitelmallisesta työstä. Tällä hetkellä valtio ohjaakin kansallispuistojen retkeilypalveluiden hoitoon paljon resursseja, sillä sekä hallinnossa että kansalaisten keskuudessa suojelualueilla tehtävää työtä pidetään tärkeänä palveluna.³

1.2 Kansallispuistojen hoitokäytäntöjen kehittyminen

Nykyisin sekä valtio että käyttäjät asettavat kansallispuistoille paljon erilaisia toiveita ja tavoitteita. Suojelualueita hoidetaan niin, että ne tarjoavat luontoelämyksiä yhä suuremmille retkeilijäjoukoille vaarantamatta kuitenkaan kansallispuistojen tärkeintä tehtävää eli luonnonsuojelua. Kansallispuistojen hoidon suunnitelmallinen kehittäminen Suomessa alkoi kuitenkin vasta 1970-luvulla, ja siksi on mielekästä selvittää, millä tavalla hoitokäytännöt muuttuivat parissa vuosikymmenessä vastaamaan näihin uusiin ja mittaviin haasteisiin.

Kansallispuistojen ja luonnonsuojelun monenlaisista tavoitteista tarkastelen erityisesti sellaisia, jotka yhteiskunta on asettanut, ja selvitän, millä keinoilla näihin joskus jopa ristiriitaisiin tavoitteisiin on pyritty vastaamaan. Tutkin myös, miten kansallispuistoissa voidaan suojelun sallimissa rajoissa palvella virkistäytymistä, ympäristökasvatusta sekä luonnontieteellistä tutkimusta. Osoitan, että vasta hoito- ja käyttösuunnittelun myötä, 1970-luvulta lähtien, suomalainen kansallispuistojen hoitokäytäntö alkoi vastata toisen maailmansodan jälkeisiin uusiin haasteisiin, joita synnyttivät paitsi yhteiskunnan muutokset myös kansainvälisen luonnonsuojeluyhteistyön tiivistyminen. Suomalaisten luonnonsuojeluvirkkamiesten ennakkoluuloton asenne uusia ajatuksia ja toimintatapoja kohtaan muodosti sillan erityisesti

1 Linkola M. 1966, 1.

2 Metsähallituksen luonnonsuojelu. Vuosikertomus 2002. Vuonna 2002 kansallispuistoissa arvioitiin olleen 997 000 käyntikertaa, retkeilyalueilla 341 500 ja Metsähallituksen luontokeskuksissa 671 600.

3 Metsähallituksen luonnonsuojelu. Vuosikertomus 2003, luonnos 19.3.2004. Metsähallituksen luonnonsuojelun toimintaan käytettiin vuonna 2003 yhteensä 32 miljoonaa euroa ja työpanos oli yhteensä 570 henkilötyövuotta.

Kansallispuistosuunnittelu voi edellyttää lähes uskomattomia suorituksia. Kauhaneva-Pohjankankaalla 1980-luvun alussa Keijo Seppänen, Matti Helminen (kesk.) ja Jukka-Pekka Flander. Kuva: Pentti Ojala.

Suomen ja Pohjois-Amerikan välille. Tämä puolestaan johti 1960- ja 1970-luvulla konkreettisen opin hakemiseen Yhdysvalloista.

Teoksen ensimmäisessä osassa selvitän Suomen ja Yhdysvaltojen kansallispuistojärjestelmien eli kansallispuistojen perustamisen ja hallinnoinnin historiaa 1800-luvun lopulta 1980-luvulle. Toisessa osassa tarkastelen puolestaan kansallispuistojen hoidon suunnitteluun ja käytön ohjaukseen johtanutta kehitystä 1960-luvulta 1990-luvulle. Tarkasteltaessa kansallispuistojen historiaa käy ilmi, että kansallispuistojen kehittämiseksi on aina ollut useita vaihtoehtoja ja niihin on kohdistettu yhteiskunnallisia ja muita ulkoisia paineita.

Luonnonsuojelualueista käsitellen siis vain kansallispuistoja. Näistäkin alueista tutkimuksessa käsitellään ainoastaan Metsähallituksen hallinnoimia kansallispuistoja⁴. Suomessa vuonna 1859 valtion metsiä suojelemaan ja hoitamaan perustettu metsähallitus on ollut vuodesta 1992 tulosohjattu liikelaitos ja vuodesta 1994 valtion liikelaitos (tässä teoksessa nykyisestä Metsähalli-

tuksesta käytetään pienellä alkukirjaimella kirjoitettua muotoa vuoteen 1992 saakka). Nykyisin Metsähallitus toimii maa- ja metsätalousministeriön sekä ympäristöministeriön hallinnonalalla, mutta yhteiskunnallisten tehtävien kuten luonnonsuojelun ja kansalaisille tuotettavien retkeilypalvelujen hoitamiseen se saa rahoituksensa pääosin suoraan valtion budjetista. Metsähallituksen harjoittaman luonnonsuojelun piiriin kuuluu suurin osa Suomen lakisääteisistä luonnonsuojelualueista ja retkeilyyn varatuista valtion omistamista alueista.⁵

Yhdysvaltojen suojelualueista tutkimukseen on valittu liittovaltion kansallispuistoviranomaisen U.S. National Park Servicen (NPS) hallinnoimat alueet ja niiden joukosta ennen kaikkea kansallispuistot. Vuonna 1916 sisäministeriön alaisuuteen perustetun NPS:n hallinnassa on nykyään suurin osa Yhdysvaltain liittovaltion suojelualueista. Alueita on yhteensä lähes 400 ja niiden kokonaispinta-ala on yli 30 miljoonaa hehtaaria. Tutkimuksen lopun muodostaa sen analysoiminen ja arvioiminen, millä tavoin National Park Service on vaikuttanut Metsähallituksen tapaan hoitaa kansallispuistoja.

4 Vuonna 2002 Metsäntutkimuslaitokselta (METLA) siirtyvät Metsähallituksen hallintaan Pallas-Ounastunturin sekä Pyhäntunturin kansallispuistot. Tässä tutkimuksessa nykyinen Metsähallitus kirjoitetaan pienellä alkukirjaimella (metsähallitus) sen virastokauden ajan vuoteen 1992 asti

5 Metsähallituksen luonnonsuojelu. Vuosikertomus 2003, luonnos 19.3.2004.

Esitellessäni kansallispuistojärjestelmien kehittymistä Suomessa ja Yhdysvalloissa en kuitenkaan kirjoita yleistä kansallispuistojen hoito- ja käyttösuunnitelmien historiaa. Tarkastelenkin Metsähallituksen hoito- ja käyttösuunnittelua lähinnä yhtenä keskeisenä kansallispuistojen hoidon työkaluna. Näkökulmaa olisi ollut kiinnostava laajentaa käsittelemään myös suomalaisia erämaa-alueita ja luonnonpuistoja sekä niiden yhdysvaltalaisia vastineita. Tämä olisi kuitenkin laajentanut tutkimusta tarpeettomasti. Tutkimuksessa olisi lisäksi voinut käsitellä muita Yhdysvaltojen liittovaltion maita hallinnoivia viranomaisia kuten Fish and Wildlife Servicea ja Forest Servicea. Sisäministeriön alainen Fish and Wildlife Service hallinnoi muun muassa kansallisia, osittain metsästys- ja kalastuskäytössä olevia Wildlife Refuge-suojelualueita. Maa- ja metsätalousministeriön alaisella Forest Servicella taas on hoidossaan 76,4 miljoonaa hehtaaria metsiä ja preeria-alueita. Tarkastelussani keskityn kuitenkin lähinnä puistojen virkistyskäyttöön ja luonto-opastukselliseen tehtävään, joten tutkimustoiminta ja lajiensuojelu jäävät pakostakin vähemmälle huomiolle. Siten on järkevää rajata tutkimus käsittelemään lähinnä National Park Servicen toimintaa.

1.3 Kansallispuiston määritelmät

Kansallispuistoissa suojellaan alkuperäistä luontoa, ja tällä *alkuperäisen luonnon suojelemisella* tarkoitetaan tietyille alueille tyypillisen ja mahdollisimman koskemattoman luonnontilan suojelemista. Nykyään kysymys on siis luonnontilasta, jossa eliöyhteisöt saavat kehittyä ja muuttua luonnonvaraisina vapaasti omien lakiansa mukaan. Alkuperäisellä luonnolla on kuitenkin tarkoitettu eri aikoina eri asioita, mikä käy ilmi myös tästä tutkimuksesta.

Erityyppisillä luonnonsuojelualueilla (esim. luonnonpuistot, kansallispuistot) on erilaisia tavoitteita). Kansallispuistojen kansainvälistä luetteloa pitää yllä Kansainvälinen luonnonsuojeluliitto IUCN (The World Conservation Union), jonka jäsen Suomikin on. IUCN myös määrittelee ja luokittelee alueet, jotka hyväksytään Yhdistyneiden Kansakuntien kansallispuisto- ja suojelualueluetteloon.⁶ Kansallispuistojen kansainväliset määritelmät sovittiin ensimmäisen kerran IUCN:n New Delhin yleiskokouksessa vuonna 1969.

Alun perin kansallispuiston määritelmä oli yhteydessä puiston kokoon sekä suojelun tasoon ja sen valvontaan.⁷

Nykyisin YK:n luetteloon päästäkseen suojeltujen alueiden tulee täyttää kaksi ehtoa, jotka liittyvät alueen kokoon ja hoitotoimenpiteisiin. Ensinnäkin alueiden tulee olla IUCN:n suojeltujen alueiden määritelmän mukaisia, ja sen mukaan suojeltavaksi kelpaa ”maa- ja merialue, joka on osoitettu erityisesti luonnon monimuotoisuuden sekä luonnonvarojen ja niihin liittyvän kulttuuriperinnön suojeluun ja ylläpitämiseen ja jonka hoito perustuu joko lainsäädöksiin tai muihin velvoittaviin päätöksiin”. Alueen koosta puolestaan todetaan, että ”käytännön syistä luetteloon hyväksytään vain yli 1000 hehtaarin suuruisia alueita”. IUCN:n suojelualuetyyppiluokituksessa kansallispuistot muodostavat luokan II. Luokka I on puolestaan varattu luonnonpuistoille ja erämaa-alueille (*Strict Nature Reserve, Wilderness Area*).⁸

Kansainvälisen määritelmän mukaan kansallispuisto on siis suojeltu alue, jonka hoidossa keskitytään ekosysteemin suojeluun ja virkistyskäytön turvaamiseen. Kansallispuiston tulee olla luonnontilainen, suojeltu maa- tai merialue, joka on perustettu turvaamaan yhden tai useamman ekosysteemin ekologinen koskemattomuus nykyisille ja myöhemmille sukupolville. Alueella on myös estettävä suojelutavoitteen kanssa ristiriidassa oleva toiminta. Lisäksi alueen tulee olla perustettu tutkimuksen, luonto-opastuksen, virkistyskäytön ja asiakaspalvelun mahdollisuuksien luomiseksi.⁹

7 Borg & Ormio 1978, 14–16.

8 IUCN 1994: Guidelines for Protected Area Management Categories. CNPPA with the assistance of WCMC, IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK. IUCN:n suojelualueluokkien määritelmät. Suomenennos hyväksytty Suomen IUCN:n komitean kokouksessa 14.12.2001. Teoksessa: *Luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteet 2002*.

9 IUCN 1994: Guidelines for Protected Area Management Categories. CNPPA with the assistance of WCMC, IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge. UK. IUCN:n suojelualueluokkien määritelmät. Suomenennos hyväksytty Suomen IUCN:n komitean kokouksessa 14.12.2001. Teoksessa: *Luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteet 2002*.

6 *Luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteet 2002*, 8.

Suomen tämänhetkinen kansallispuistojärjestelmä vastaa pääosin kansainvälisiä suosituksia. Kansallispuisto ja sen tehtävät määritellään Suomessa kansainvälisiä kriteereitä noudattaen:

”Kansallispuisto on valtion omistama suuri ja luontonsa puolesta monipuolinen tai muuten merkittävä luonnonsuojelualue, jolla on vähintään valtakunnallista suojeluarvoa. Alueella on oltava merkitystä yleisenä luonnonnähtävyytenä ja arvoa luonnontuntemuksen ja luontoharrastuksen kannalta. Kansallispuistossa ei sallita luontoa muuttavaa taloudellista toimintaa ja alueen luonnontilaa ylläpidetään tai jopa palautetaan.”¹⁰

Uuden vuonna 1997 voimaan tulleen luonnonsuojelulain mukaan kansallispuiston pinta-ala on oltava vähintään 1000 hehtaaria. Lain mukaan kansallispuiston tärkein tehtävä on suojeleminen, joka kohdistuu sekä alkuperäisen elollisen ja elottoman luonnon piirteisiin että ihmisen toiminnan avulla syntyneisiin perinteisiin ympäristöihin. Yleisen suojelun periaatteista voidaan poiketa porotalouden ja paikallisen väestön luontaiselinkeinojen hyväksi. Suojelun sallimissa rajoissa kansallispuiston tehtävänä on myös palvelu ympäristökasvatusta, luonnontieteellistä tutkimusta ja virkistystoimintaa.¹¹ Suomen kaikki vuoden 1996 loppuun mennessä perustetut kansallispuistot on perustettu vuoden 1923 luonnonsuojelulain mukaisiksi erityisiksi luonnonsuojelualueiksi. Niille on annettu nimitys kansallispuisto jo niiden perustamislajeissa¹². Vuoden 1997 lain mukaisesti on perustettu Kurjenrahkan (1998), Syötteen (2000), Repoveden (2003) ja Leivonmäen (2003) kansallispuistot.

10 Luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteet 2002, 9–10.

11 Luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteet 2002, 9–10.

12 Luonnonsuojelulaki 71/1923; Ennen vuotta 1996 perustettuja kansallispuistoja ovat: Helvetinjärvi (1982), Hiidenportti (1982), Isojärvi (1982), Itäinen Suomenlahti (1982), Kauhaneva-Pohjankangas (1982), Koli (1991), Kolovesi (1990), Lauhanvuori (1982), Lemmenjoki (1956), Liesjärvi (1956), Linnansaari (1956), Nuuksio (1994), Oulanka (1956), Pallas-Ounastunturi (1938), Patvinsuo (1982), Perämeri (1991), Petkeljärvi (1956), Puurijärvi-Isosuo (1993), Pyhä-Häkki (1956), Pyhätunturi (1938), Päijänne (1993), Riisitunturi (1982), Rokua (1956), Saaristomeri (1983), Salamajärvi (1982), Seitsemisen (1982), Tammisaaren saaristo (1989), Tiilikka (1982), Torrjonsuo (1990), Urho Kekkosen kp (1983) ja Valkmusa (1996). Suomen luonnonsuojelualueet 2002.

Pelkän kansallispuiston lisäksi määrittystä vaativat myös käsitteet kansallispuistopolitiikka, -hallinto, kansallispuistojärjestelmä sekä kansallispuistojen hoito. *Kansallispuistopolitiikalla* tarkoitetaan tietyn valtion, organisaation tai yhteisön periaatteita tai toimintaohjelmaa, joka ohjaa kansallispuistojen perustamista ja hallinnointia. *Kansallispuistojärjestelmä* on puolestaan väljä käsite sille kokonaisuudelle, johon kuuluu kansallispuistoverkosto ja sen hallinnointi. *Kansallispuistojen hoito* on tämän tutkimuksen keskeisimpiä käsitteitä. Sillä tarkoitetaan kaikkea sitä toimintaa, mitä alueen hoidosta ja hallinnasta vastaava viranomais- tai palveluorganisaatio tekee toteuttaakseen kansallispuistolle asetetut tavoitteet. Tämä kattaa opastus- ja palveluvarustuksen rakentamisen, opastusaineiston tuottamisen, opastus- ja opetustoiminnan, valvonnan ja suojelun sekä kaikki näitä koskevat toimintaohjeet ja työtavat kuten hoito- ja käyttösuunnittelun.

Muita kansallispuistojen hoitoon ja hallinnointiin kuuluvia käsitteitä olen käyttänyt samalla tavalla kuin niitä on käytetty Metsähallituksen virallisissa ohjeissa, esimerkiksi hoito- ja käyttösuunnittelun ohjeissa¹³ tai Luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteissa.¹⁴

1.4 Ympäristöhistoria ja aatehistorian näkökulma

Koska Suomessa metsätalous on nauttinut suurta arvostusta, myös metsien käytön historiaa on täällä tutkittu paljon. Metsä on ollut Suomen vihreää kultaa, jonka täysipainoinen ja kestävä hyödyntäminen on vaatinut myös alkuperäisen luonnon suojelemista tutkimustarkoituksiin. Aatteellinen luonnonsuojelu otti Suomessa ensiaskeliaan kuitenkin vasta 1900-luvun alkupuolella, ja siksi luonnonsuojelualueiden perustamishistoriaa on tarkasteltava nimenomaan luonnon taloudellisen käytön ja sen ohjaamien valintojen näkökulmasta. Siten esimerkiksi 1800- ja 1900-luvun vaihteen luonnonsuojelulliset pyrkimykset voidaan löytää metsien käytön historiasta, koska juuri

13 Ajankohdasta riippuen kysymys on jommastakummasta ohjeistuksesta: Metsähallituksen hallinnassa olevien kansallispuistojen käyttö – yleisohje ja runkosuunnitelmat 1978 tai Hoito- ja käyttösuunnittelun ohje, Metsähallitus, luonnonsuojelu, versio 1.0, 30.4.2003.

14 Luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteet 1993; Luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteet 2002.

metsätalous on ollut avainasemassa päätettäessä suomalaisten luonnonvarojen käytöstä.

Tutkittaessa suojelualueiden perustamisen historiaa tutkitaan samalla myös ihmisen luontosuhteen historiaa. Tätä tutkimussuuntausta, jossa tarkastellaan luonnonympäristön asemaa ihmisyhteisön historiassa, kutsutaan *ympäristöhistoriaksi*, ja se tarjoaa mielenkiintoisen näkökulman myös luonnonvarojen käyttöön. Esimerkiksi 1900-lukua tarkasteltaessa on aina otettava huomioon ihmisen pyrkimys käyttää luontoa omiin tarkoituksiinsa.¹⁵

Ympäristöhistoriallisen lähestymistavan suomalaisia edelläkävijöitä ovat olleet luonnonsuojelualueista käydyn keskustelun pioneerit Adolf E. Nordenskiöld (1832–1901), Ernst G. Palmén (1849–1919), Ragnar Hult (1857–1899) ja Rolf Palmgren (1880–1944)¹⁶. Ympäristöhistoriassa esitetyt kysymykset pyrkivät paljastamaan muutoksen ihmisen ja luonnon suhteissa: Miten ja miksi ihmiset ovat muuttaneet ympäristöään? Miten erilaiset ihmiset ja yhteisöt ovat kokeneet eri aikoina ympäristönsä? Mitkä ovat talouden eri muotojen vaikutukset ympäristöön? Mitä ongelmia teollistuminen ja kaupungistuminen ovat aiheuttaneet?¹⁷ Nämä ovat oleellisia kysymyksiä myös tutkittaessa kansallispuistojen perustamisen varhaisvaiheita. Sekä Suomessa että Yhdysvalloissa luonnonsuojelu ja yhteiskunta ylipäätään ovat myös joutuneet sopeutumaan taloudellisiin realiteetteihin.

Aatteellista luonnonsuojelua on Suomessa tutkittu huomattavasti vähemmän kuin metsätalouden historiaa. Metsätalouden tärkeyden lisäksi tähän lienee vaikuttanut luonnonsuojelun melko lyhyt historia. Kuitenkin jo ennen toista maailmansotaa metsätalousvetoisen suojelun rinnalla vaikutti suojeluaate, jota kansallisromanttiset taiteilijat välittivät teostensa avulla. Niin sanottu klassinen luonnonsuojelu vahvisti asemaansa Suomen Luonnonsuojeluyhdistyksen perustamisen myötä vuonna 1938.

Luonnonsuojelun historiaa voidaan tarkastella usealla eri tavalla. Ympäristöhistoria tarjoaa yhden näkökulman, mutta tässä tutkimuksessa on hyödynnetty myös aatehistoriallista lähestymistapaa, jossa tutkimuksen kohteiksi otetaan yleisesti muutokset ajattelutavoissa. Aatehistoriallinen

näkökulma sopiikin erityisesti sodanjälkeisen luonnonsuojeluaajattelun tarkastelemiseen. Tässä tutkimuksessa toisen maailmansodan jälkeistä suojelualuekeskustelua on tarkasteltu luonnonsuojelualan lehdissä käydyn keskustelun avulla.¹⁸ Kansallispuistopolitiikkaa on selvitetty lisäksi erilaisista komiteamietinnöistä ja muista hallinnollisista asiakirjoista tai virallisjulkaisuista.

Tutkimuksen lähteitä ovat kuitenkin keskeisten luonnonsuojeluhallinnossa työskennelleiden virkamiesten haastattelut, joiden avulla olen tutkinut uusien oppien omaksumisen vaikutuksia kansallispuistojen hoitoon. Haastattelut taustoitavat virallisia julkaisuja ja kertovat, mitä sellaista kansallispuistojen toiminnassa tapahtui 1900-luvun kolmena viimeisenä vuosikymmenenä, jota komiteamietinnöt ja työryhmät eivät sellaisenaan ilmaise. Erityisesti tarkastelun kohteina ovat haastateltujen oma suhde kansallispuistopolitiikkaan sekä heidän näkemyksensä puistojen hoidon kehittymisestä. Tutkittaessa haastateltujen omaa luontosuhdetta sekä ajatuksia kansallispuistojen oikeasta hoidosta kysymys on nimenomaan aatehistoriasta. Työnsä kautta haastateltavat ovat olleet myös muokkaamassa kollektiivista suomalaista kansallispuistoajattelua.

1.5 Tutkimukseen haastateltujen henkilökuvat

Pohjoisamerikkalaisten kansallispuistojen hoitokäytäntöjen välittymisessä Suomeen keskeisessä asemassa oli kurssi The International Seminar on Administration of National Parks and Equivalent Reserves (ks. tarkemmin luku 3.2.1). Kurssille osallistui 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alkupuolella useita suomalaisia, ja heistä tätä tutkimusta varten on haastateltu fil. tri Antti Haapasta (s. 1936), fil. tri Matti Helmistä (s. 1931), luonnontieteiden kandidaatti Hannu Ormiota (s. 1946) ja fil. tri Pekka Borgia (s. 1938).¹⁹

18 *Suomen Luonto* -lehteä voidaan pitää eräänlaisena virallisena luonnonsuojelun foorumina (esim. Mäkelä P. 1997, 231). Lehdessä oli ”Virallinen luonnonsuojelupalsta”, jossa julkaistiin luonnonsuojelun viranomaistoimintaan kuuluvia asiakirjoja ja tiedonantoja. *Suomen Luonnossa* käytiin aktiivista keskustelua luonnonsuojeluaatteen ja suojelualuepolitiikan kehityksestä, ja siihen osallistuivat kaikki Suomen huomattavat luonnonsuojeluaktiivit ja -ammattilaiset.

19 The International Seminar on Administration of National Parks and Equivalent Reserves -ohjelmaan osallistui yhteensä seitsemän suomalaista, joita haastateltujen lisäksi olivat Anja Finne, Ilmari Häkkinen ja Lasse Lovén.

15 Worster D. 1993, 2.

16 Myllyntaus T. & Saikku M. 2001, 10–11.

17 Merchant C. 1993, 1.

Antti Haapanen (vas.) ja Matti Helminen. Kuva: Jari Kostet, 1994.

Näin monen suomalaisen päätyminen Yhdysvaltoihin stipendiaateiksi ja Administration of National Parks and Equivalent Reserves -kursseille ei ollut pelkästään sattumaa, sillä 1960-luvun lopun varsin pienessä luonnonsuojeluhallinnossa kokemusten vaihto oli luontevaa ja asioista oli helppo keskustella vaikka kahvipöydän ääressä. Heidän keskinäinen yhteistyönsä jatkui pitkälle 1990-luvulle saakka, millä oli suuri vaikutus Suomen kansallispuistojen hoidon kehittymiselle. Haastatellut ovat itse halunneet painottaa, että heidän lisäksi oli myös monia muita, jotka tekivät tärkeää työtä suomalaisen luonnonsuojelun parissa. Silti juuri Haapanen, Helminen, Ormio ja Borg nousevat keskeisimmiksi toimijoiksi, kun tutkitaan nimenomaan Yhdysvaltojen kansallispuistohallinnon vaikutuksia Suomessa.

Antti Haapanen aloitti uransa luonnonsuojeluhallinnossa lokakuussa 1962, ja toimi apulaisluonnonsuojelunvalvojana eli valtion luonnonsuojelunvalvojan, tohtori Reino Kalliolan (1909–1982) kakkosmiehenä vuosina 1962–1972. Haapanen väitteli filosofian tohtoriksi eläintieteestä vuonna 1965 ja sai seuraavana vuonna ASLA Fulbright -tutkijastipendin Wisconsinin yliopistoon. Ajatus juuri Wisconsinin yliopistosta tuli riistan tutkimuslaitoksen tutkija Matti Helmiseltä, joka

oli itse ollut nuorena maisterina opiskelemaan siellä. Haapasen Wisconsinissa vietettyyn vuoteen kuului muun muassa osallistuminen The International Seminar on Administration of National Parks and Equivalent Reserves -ohjelmaan.

Palattuaan Suomeen Haapanen jatkoi apulaisluonnonsuojeluvalvojana vuoteen 1972, työskenteli maa- ja metsätalousministeriössä (1973–1980), luonnonsuojeluvalvojana (1980–1983)²⁰ ja ympäristöministeriössä (1983–1998). Haapasella on ollut lukuisia kotimaisia ja kansainvälisiä luottamustehtäviä, komiteajäsennyksiä sekä johtotehtäviä esimerkiksi Suomen luonnonsuojeluliiton hallituksessa ja Natura 2000 -valmisteluissa. Lisäksi Haapanen on toiminut Helsingin yliopistossa luonnonsuojeluopin dosenttina ja ympäristönsuojelun professorina vuosina 1969–1975. Rooliaan Suomen kansallispuistojen hoidon kehityshistoriassa Haapanen on haastattelussa luonnehtinut ministeriötason toimijaksi, joka pyrki luomaan edellytyksiä Suomen kansallispuistojen hoidon kehittämiseksi. Antti Haapanen pystyi omalta paikaltaan ensin luonnonsuojelunvalvojan toimistosta sekä myöhemmin maa- ja metsätalousministeriöstä ja ympäristöministeriössä

²⁰ Luonnonsuojeluvalvojan viran poistuttua nimike jäi Antti Haapaselle pysyväksi arvonimeksi.

edesauttamaan suojelualuesuunnittelun aloittamista ja resursointia.²¹

Matti Helminen opiskeli Yhdysvalloissa jo vuosina 1959–1960, jolloin hän oli ASLA Fulbright -stipendiaattina Wisconsinin yliopistossa. Myöhemmin vuosina 1971–1972 hän toimi myös tutkijana Patuxent Wildlife Research Centerissä Marylandissa. Tultuaan Yhdysvalloista takaisin Suomeen vuonna 1972 Helminen jatkoi työtään Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen erikoistutkijana. Metsähallitukseen hän siirtyi ”kokeiluluontoisesti” vuonna 1973. Tässä ylitarkastajan virassa hän viihtyi kuitenkin vuoteen 1981 saakka, jolloin Helmisen kokeilu pitkittyi edelleen, kun hänet valittiin ensin vasta perustetun luonnonsuojelualuetoimiston päälliköksi ja myöhemmin luonnonsuojelun tulosalueen johtajaksi (1992–1994). Tässä virassa hän toimi eläkkeelle siirtymiseensä saakka.

Matti Helminen on ollut huomattavalla tavalla mukana rakentamassa Suomeen luonnonsuojeluhallintoa ja kehittämässä kansainvälistä luonnonsuojeluyhteistyötä. Hänellä on myös ollut lukuisia luonnonsuojelun alan luottamustehtäviä, joista esimerkkinä IUCN:n suojeltavien alueiden maailman komission Euroopan ohjausryhmään kuuluminen. Toimiessaan metsähallituksessa ylitarkastajana Helminen oli lisäksi Metsähallituksen kansallispuistotyöryhmän puheenjohtaja ja Hannu Ormion työpari. Helminen palasi vuonna 1974 vielä Pohjois-Amerikkaan suorittamaan hänkin Administration of National Parks and Equivalent Reserves -kurssin. Tähän häntä houkutteli kansallispuistotyöryhmän ulkopuoliseksi asiantuntijaksi kutsuttu pitkän linjan luonnonsuojeluvaikeuttaja professori Peitsa Mikola.²²

Hannu Ormion ura luonnonsuojeluhallinnossa alkoi sattumalta, kun hän käveli nuorena opiskelijana vuonna 1967 luonnonsuojelunvalvojan toimistoon Kaisaniemessä esittämään valitusta Karkalin luonnonsuojelusta tehdyistä hakkuista. Apulaisluonnonsuojelunvalvojana tällöin toiminut Antti Haapanen vaikutti Ormion näkemyksistä niin paljon, että palkkasi hänet määräaikaiseksi työntekijäksi muun muassa valmistelemaan lausuntoja, jotka Kalliola luonnonsuojelunvalvojana sitten allekirjoitti. Hannu Ormio työskenteli 1960-luvulla Yhdysvalloissa ja osallistui vuonna

1969 Administration of National Parks and Equivalent Reserves -kurssille. Ormion mukaan toimistolla suhtauduttiin pohjoisamerikkalaisiin oppeihin myönteisesti, sillä Antti Haapanen oli juuri ollut ASLA Fulbright -stipendiaattina ja käynyt läpi saman seminaarikoulutuksen.

Yhdysvaltoihin lähtö ei Ormiolla suoranaisesti liittynyt Haapasen esimerkkiin, vaan tilaisuus työskennellä pohjoisamerikkalaisessa kansallispuistossa avautui biologian opiskelijayhdistyksen kautta ja Student Conservation Associationin (National Park Servicen yhteistyöyhdistys) järjestämän Student Conservation Program -ohjelman myötä. Tarvittavat suositukset Hannu Ormio sai muun muassa Matti Helmiseltä, joka tässä vaiheessa oli jo itse ollut Yhdysvalloissa stipendiaattina. Ormio työskenteli ensin Cape Code National Seashore -nimisessä kansallisessa suojelukohteessa Massachusettsin osavaltiossa. Ennen työn loppumista puistonjohtaja hankki Ormiolle rahoituksen osallistua The International Seminar on Administration of National Parks and Equivalent Reserves -ohjelmaan.

Yhdysvalloista paluun jälkeen Ormio opiskeli ja teki aluksi osa-aikaisesti töitä luonnonsuojelunvalvojan toimistossa, josta 1970-luvun alun luonnonsuojeluhallinnon muutosten myötä tuli luonnonsuojelunvalvojan toimisto. Sieltä Ormiokin siirtyi Matti Helmisen perässä ”väliaikaisesti” metsähallitukseen suunnittelijaksi ja kansallispuistotyöryhmän sihteeriksi. Todettakoon, että Hannu Ormion työ Metsähallituksessa jatkuu vielä nykyään, ja tässä organisaatiossa Ormio on toiminut niin erikoissuunnittelijana, puistonjohtajana kuin aluejohtajana. Hänessä henkilöityy pitkän linjan luonnonsuojeluvirkamies ja elämäntapaluonnonsuojelija, jonka tietämys niin suojelun luonnonsuojelun kuin kulttuuriperinnön saralla on vertaansa vailla.²³

Pekka Borg väitteli filosofian tohtoriksi vuonna 1971 työskennellessään Helsingin yliopistossa kasvitieteen laitoksella vuosina 1967–1972. Reino Kalliolan siirryttyä eläkkeelle Borg toimi virkaa tekeväenä luonnonsuojelunvalvojana vuosina 1972–1973. Tämän jälkeen Borg siirtyi Suomen Akatemiaan, jossa hän teki huomattavaa työtä kansallispuistosuunnittelun kehittämisen parissa. 1980-luvun alussa Borg siirtyi metsähallitukseen ensin ylitarkastajaksi (1981–1983) ja sitten

21 Antti Haapasen haastattelu 3.4.2003; Hannu Ormion haastattelu 22.7.2003; *Kuka kukin on* 1998, 142.

22 Matti Helmisen haastattelu 10.2.2003; Hannu Ormion haastattelu 22.7.2003; *Kuka kukin on* 1998, 193.

23 Hannu Ormion haastattelu 22.7.2003; Matti Helmisen haastattelu 10.2.2003.

perustamaan sekä johtamaan Urho Kekkosen kansallispuistoa (1983–1986).

Borgilla on laaja kokemus ulkomailta niin työtehtävistä kuin opiskeluista. Yhdysvalloissa Borg on opiskellut ekologiaa Wisconsinissa (1967–1968) ja Pohjois-Carolinassa (1968). The International Seminar on Administration of National Parks and Equivalent Reserves -ohjelmaan Borg osallistui Michiganin yliopistossa vuonna 1975. Borg on myös työskennellyt Maailman luonnonsäätiössä ja tehnyt pitkän työrupeaman kestävän matkailun opettajana ja konsulttina. Lisäksi hänen työnsä suojelualueiden ennallistamisen parissa on ollut uraauurtavaa. Valitettavasti tämän tutkimuksen rajoissa ei pystytty käsittelemään Borgin Suomen Akatemiassa tekemää kansallispuistojen kehittämistyötä sen ansaitsemassa laajuudessa.²⁴

24 Pekka Borgin haastattelu 13.11.2003 ja tätä tutkimusta varten pyydetty *curriculum vitae*.

2 Kansallispuistojärjestelmän muotoutuminen Suomessa ja Yhdysvalloissa

Ihmiset ja yhteisöt ovat aikojen kuluessa kokeneet ympäristönsä eri tavoin. Parin viimeisen vuosisadan aikana ihmisen toiminta on kuitenkin muuttanut ympäristöä voimakkaammin kuin koskaan aikaisemmin. Kulkuyhteyksien parantaminen, tekninen kehitys, politiikka ja sota ovat huomattavalla tavalla muokanneet paitsi luontoa myös ihmisten luontosuhdetta.²⁵ Kiihtyvä teollistuminen ja kaupungistuminen ovat olleet uhka ympäristölle, mutta toisaalta niiden jäljelle jättämää puhdasta luontoa ja luonnossa virkistäytymistä on alettu arvostaa uudella tavalla urbaanin elämän vastapainona. Suojelun tarve onkin usein ymmärretty vasta silloin, kun alkuperäisen luonnon säilyminen on ollut vakavasti uhattuna.

Yleiset luontoon yhdistetyt arvot ja niiden muutokset ovat ohjanneet luonnon suojelemista ja kansallispuistopolitiikkaa. Kansallispuistojen hoito onkin muotoutunut luonnonsuojelulle asetettujen yhteiskunnallisten tavoitteiden paineessa. Kansallispuistojen on säilyäkseen pitänyt vastata yhteiskunnan niille eri aikoina asettamiin haasteisiin, liittyvätpä ne sitten luonnon tai kansalaisten hyvinvointiin.

Näihin haasteisiin vastaamisessa ja kansallispuistojen kehittämisessä Yhdysvallat on toiminut esikuvana ympäri maailmaa. Myös moni suomalainen luonnonsuojeluviranomainen sai 1960- ja 1970-luvulla oppinsa juuri Pohjois-Amerikasta. Siksi selvitetessä kansallispuistojen hoidon kehityksen taustoja Suomessa on tarkasteltava kansallispuistojen perustamishistoriaa myös Yhdysvalloissa.

2.1 Kansallispuistojen historia Suomessa: petosiittoloista kansansuosioon

2.1.1 Luonto kansallisperintönä

Suomalaissyntyistä tutkimusmatkailijaa ja arvostettua tiedemiestä Adolf Erik Nordenskiöldiä pidetään aatteellisen luonnonsuojelun uranuurtajana Suomessa. Tunnetussa aloitteessaan ”Ehdotus valtakunnanpuistojen perustamiseksi Pohjoismaihin” vuodelta 1880 Nordenskiöld

25 Petulla J. 1988, 172–197.

nosti luonnonperinnön kulttuuriperintöön verrattavaksi kansallisaarteeksi:

”Jos nykyisin maksetaan miljoonia muinaisten mestareiden maalauksista tai marmoriveistoksista, niin mitä ollaankaan vuosisadan perästä halukkaat maksamaan isänmaan todellisesta kuvasta, joka näyttää mimmoisen se oli muinoin, kun peltomaa vielä oli vähäalainen, kun vielä oli olemassa viljelemättömiä rantoja ja metsiä, joihin kirves ei ollut koskenut.”²⁶

Muutokset 1800-luvun lopun suomalaisessa yhteiskunnassa kasvattivat hyvinvointia mutta myös toivat mukanaan uudenlaisia ongelmia. Luonnon taloudellinen hyödyntäminen kiihtyi, ja suomalainen maisema alkoi muuttua nopeammin kuin koskaan aikaisemmin. Ensimmäistä kertaa luonnonsuojelusta keskusteltiin Suomessa aatteellisesti 1800-luvun lopulla, joskin luonnonvaroista ja tietyistä luontokohteista oli kannettu huolta myös aikaisemmin. Esimerkiksi 1600-luvulla pelättiin metsien tuhoutumista jopa niin paljon, että kaskiviljelyä pyrittiin rajoittamaan²⁷. 1700-luvulla tämä huoli vain kasvoi, ja siksi kaskeamisen lisäksi alettiin säännöstellä myös tervanpolttoa ja sahateollisuutta²⁸.

Luontoon ja sen suojeluun otettiin 1800-luvulla myös esteettinen näkökulma. Esimerkiksi vuonna 1802 Aleksanteri I määräsi Punkaharjun metsät hakkuukieltoon maiseman suojelemiseksi²⁹. Maisemaa suojeltiin myös tärkeimpien matkailukohteiden ympäriltä.³⁰ Vaaraksi metsille ja maisemille nähtiin ennen kaikkea paikalliset asukkaat, joiden lyhytnäköisenä pidetyn toiminnan pelättiin kuluttavan metsävarat loppuun ja tuhoavan kaikki arvokkaat luontokohteet³¹.

26 A. E. Nordenskiöld 1880. Förslag till inrättandet af Riksparker i de nordiska länderna. Alkuperäisteoksessa: *Per Brahes minne*. Stokholm. Borg 1992, 51.

27 Helander A. B. 1949, 40.

28 Helander A. B. 1949, 33–36.

29 Pekurinen M. 1997, 130.

30 Esimerkiksi Imatrankosken ympärille perustettiin vuonna 1842 Suomen ensimmäinen luonnonpuisto, Kruununpuisto.

31 Helander A.B. 1949, 41–46; Roiko-Jokela H. 1997, 31–37 ja Mäkelä P. 1997, 230.

Varhaisten suojelutoimien lähtökohdat olivat lähinnä taloudellisia. 1800- ja 1900-luvun vaihteessa luonto alettiin nähdä myös kansallisuusomaisuutena, jolla oli merkitystä niin tieteelliselle tutkimukselle kuin henkisille arvoille. NordenSKIÖLD oli ensimmäisiä, jotka näkivät suomalaisen luonnon kansallisen yhteenkuuluvuuden lähteenä ja omaleimaisen kulttuurin muovaajana. Vaikka hänen aloitteellaan ei ollut välittömiä vaikutuksia suojelualueiden perustamiselle, se laajensi suojelujärjestelmän aatteellista näkökulmaa. Nyt alettiin ensimmäistä kertaa miettiä yksittäisten matkailunähtävyyksien sijaan laajempien luonnonsuojelualueiden perustamista.³² Samalla keskustelu suojelualueista sai Suomessa voimakkaita sivistyksellisiä ja isänmaallisia painotuksia samalla tavoin kuin hieman aikaisemmin Yhdysvalloissa, kun siellä oli perustettu maailman ensimmäiset kansallisuuspuistot. Vaikka NordenSKIÖLD sai vaikutteita myös Yhdysvalloista, suomalainen luonnonsuojelu otti kuitenkin esimerkkiä ennen kaikkea Saksasta ja Ruotsista³³.

Keskustelua luonnonsuojelualueista käytiin Suomessa useissa tieteellisissä seuroissa kuten Suomen Metsänhoitoyhdistyksessä, Suomen maantieteellisessä seurassa ja Societas pro Fauna et Flora Fennicassa³⁴. 1800-luvun lopussa keskustelulla oli kaksi selkeää lähtökohtaa. Ensinnäkin keskustelua pitivät yllä luonnontieteilijät ja metsänhoitajat. Heidän näkökulmansa oli tieteellinen: alkuperäistä luontoa oli suojeltava, jotta sitä voitaisiin tutkia. Toinen lähtökohta oli sivistyksellinen: oli pidettävä huolta siitä, että tulevat polvet säilyttäisivät kosketuksen juuriinsa eli isien maahan.³⁵ Näin ollen luonnonsuojelupuistot perustettaisiin sekä luonnontieteellistä tutkimusta varten että ikään kuin museoiksi, joissa alkuperäistä suomalaisuutta säilytettäisiin turvassa sivistyksen ja edistyksen aiheuttamilta muutoksilta ja tuholta. Saksalaisen esikuvan mukaan paikallisen luonnonsuojelutyön ajateltiin vahvistavan kotiseurakuntaa ja perinnetietoisuutta.³⁶

1800-luvun lopulla kansallisromantiikan ja nationalismin aatevirtaukset voimistuivat edelleen, ja niissä kansallistunteen vahvistajana hyödynnettiin myös luontoa ja sen symboliikkaa niin

Yhdysvalloissa, Keski-Euroopassa kuin Suomessa. Täckäläisen sivistyneistön mielestä metsät edustivat suomalaisuutta aidoimmillaan ja elinvoimaisimmillaan. Kuvataiteilijoista esimerkiksi Akseli Gallén-Kallela (1865–1931) ja Pekka Halonen (1865–1933) löysivät aiheita Suomen luonnosta ja asettuivat myös sanallisesti vastustamaan metsäyhtiöiden hakkuita³⁷. Metsä sai vahvan symboliarvon, mikä johti väistämättä ristiriitoihin puutavarayhtiöiden ja sahateollisuuden taloudelliseen hyötyyn perustuvan ajatusmaailman kanssa. Sahateollisuus oli nimittäin vastikään vapautunut tiukoista säädöksistä, ja sillä oli omat suunnitelmansa Suomen metsien hyödyntämiseksi.

Kahden rintaman taistelussa toisella puolella vannottiin mystistä symboliikkaa sisältävän luontoideologian nimeen. Teollisuuden puolella metsä taas oli raaka-ainearasto, joka vain odotti käyttäjänsä ja muokkaajaansa. Kumpikin osapuoli vetosi kansallistunteeseen mutta eri painotuksilla. Teollisuuden mukaan suhde luontoon täytyi olla sitä hyödyntävä, jotta kansakunta menestyisi. Metsäteollisuus käytti näin hyväkseen toivoa taloudellisesta kasvusta, ja tämä näkemys tuli vähitellen hallitsevaksi. Tämä ei kuitenkaan missään tapauksessa vähentänyt metsien arvoa tai arvostusta Suomessa. Vaikka metsät olivat Suomen vihreää kultaa, niistä pystyi edelleen voimaan myös henkistä pääomaa. Metsämaiseman nähtiin toisaalta erottavan suomalaiset varsinaisista kulttuurikansoista, mutta toisaalta metsäläisyys oli myös elinvoimaisuutta, jota tuli vaalia samaan aikaan kun kaupunkilaistuminen ja teollistuminen syrjäyttivät luontoa ja luonnonmukaista elämäntapaa. Suomessa käytävään keskusteluun vaikutti Saksassa 1800-luvun puolivälissä kehittynyt sivilisaatiokriittinen ajattelu. Tämä ajattelutapa ei kuitenkaan uhannut suomalaisten uskoa metsäteollisuuden mahdollisuuksiin tuoda maalle vaurautta ja menestystä. Kansallisromantikot perääntyivätkin vain suojelemaan pieniä paloja isänmaasta jälkipolville ja jättivät ”luonnonsuojeluiden” ulkopuoliset alueet teollisuuden hyödynnettäviksi.³⁸

Ensimmäisten suomalaisten luonnonsuojelijoiden ja metsäteollisuuden melko rauhanomaiseen rinnakkaiseloon yhtenä synnä oli varmasti se, että Suomen metsänhoitoyhdistys ja metsänhoitajat omaksuivat ammattikuntansa yhdeksi toimen-

32 Pekurinen M. 1997, 130.

33 Palmgren R. 1922, 49–94; Söyrinki 1954, 15–17.

34 Suomen Metsänhoitoyhdistyksen vuosikokous Oulussa 14.–15.8.1904. Julkaisu 20.

35 Palmgren R. 1922, 50–65.

36 Palmgren R. 1922, 40–42, 49–92.

37 *Ars. Suomen taide* 4 1989, 250–278; Pekurinen M. 1997, 139–142.

38 Pekurinen M. 1997, 139–142.

Pallas-Ounastunturi Reino Kalliolan kuvaamana vuonna 1943. Kuva: Reino Kalliola, 1943.

kuvaksi myös luonnonsuojelutyön.³⁹ Tämä oli yhteydessä Suomessa pitkään vallinneeseen pelkoon puuvarojen loppumisesta. Metsien käyttöä oli suunniteltava, ja metsäammattilaisten mielestä luontoa tuli ihmisten tarpeisiin hyödyntämisen ohella myös suojella epätarkoituksenmukaiselta tuhlaukselta ja tuhoamiselta. Suomalaisen luonnonsuojelun lähtökohta onkin niin sanotussa *conservationismissa*, jonka päämääränä on luonnon hoitaminen ja sen kestävä käyttö. Metsähoitajien oli myös helppo hyväksyä tämä lähestymistapa.

39 Pekurinen M. 1997, 141.

Mika Pekurisen määritelmässä konservationistisen näkökulman kanssa kilpailee *preservationismi*, jossa luontoa puolestaan suojellaan ihmisen käytöltä eikä ihmisen myöhempää käyttöä varten. Preservationisteille luonnon käyttöarvoa tärkeämpi on pelkkä olemassaolon arvo. Toisaalta myös preservationistien lähtökohta on ihmiskeskeinen, koska siinä painotetaan muun muassa luonnon virkistyksellistä, tieteellistä ja esteettistä arvoa, ja nämä pohjimmiltaan koituvat juuri ihmisen hyödyksi.⁴⁰

40 Pekurinen M 1997. 156.

2.1.2 Ensimmäisten kansallispuistojen perustaminen

Kun Euroopan ensimmäiset kansallispuistot perustettiin Ruotsiin vuonna 1909, myös Suomessa alettiin pohtia samaa. Ensimmäinen virallinen maininta Suomen kansallispuistojen perustamisesta löytyy suojametsäkomissionin mietinnöstä vuodelta 1910. Kansallispuistojen perustaminen ei ollut komitean varsinainen päämäärä, mutta mietinnössä käsiteltiin myös suojelualueiden perustamisen mahdollisuutta. Siinä ehdotettiin Pallastunturin ja Pyhätunturin kansallispuistojen perustamista. Mietinnön mukaan näiltä alueilta löytyi koskematonta luontoa, ja ne olivat jo valmiiksi valtion omistuksessa. Lisäksi alueilla oli monia metsä- ja luontotyyppisiä, eli niillä oli vielä tutkimuksellista arvoa. Matkailullisten mahdollisuuksien huomioimiseen viitattiin se, että mietinnössä todettiin hyväksi myös alueille johtavat kulkuyhteydet.⁴¹

Tämä suojametsäkomissionin esitys ei kuitenkaan vielä johtanut Suomen ensimmäisten kansallispuistojen perustamiseen. Komiteamietintö edisti silti luonnonsuojelulain valmistelua. Luonnonsuojelulaki säädettiin vuonna 1923, ja se antoi pohjan konkreettisille suojelutoimille. Lain perusteella Suomeen olisi mahdollista perustaa yleisiä luonnonsuojelualueita eli luonnonsuojelukoita sekä erityisiä luonnonsuojelualueita eli kansallispuistoja.⁴² Lisäksi lain myötä perustettiin Suomeen luonnonsuojelunvalvojan sivutoiminen virka, jonka tehtävänä oli valvoa ja edistää luonnonsuojelua. Luonnonsuojelulain ehdotukseen kuului vuonna 1921 myös luonnonsuojeluasioista vastaavan valtion luonnonsuojelukeskuslaitoksen perustaminen. Lakia säädettäessä katsottiin kuitenkin, että luonnonsuojelun valvontaan ja edistämiseen riittää opetusministeriöön sijoitettu sivutoiminen luonnonsuojelunvalvojan virka. Tämän viran kolmas hoitaja Reino Kalliola (virassa 1939–1972) kuvasikin asemaa ”kenraaliksi ilman joukkoja”.⁴³

Suomen ensimmäisenä luonnonsuojelunvalvojana toimi vuosina 1923–1930 Rolf Palmgren. Vuonna 1922 julkaistun kirjansa *Luonnonsuojelu ja kulttuuri* alkusanoissa hän näkee luonnonsuojelun kansakunnan sivistyksen mittarina:

41 Suojametsäkomissionin mietintö 1910:7, 121–122, 229–232.

42 Luonnonsuojelulaki 71/23.

43 Salmela S. 1999, 7–9; Ormio H. 1999, 47–50.

”Seuraavien vaatimattomien kirjoitusten tarkoitus on tutustuttaa kansalaiset laajakantoiseen yhteiskunnalliseen kysymykseen, joka kaikissa sivistysmaissa jo on ratkaistu, toisissa hyvin tyydyttävällä, toisissa vähemmän tyydyttävällä tavalla, mutta joka meillä on vielä ratkaisua vailla. Luonnonsuojelu on koko kansakuntaa koskeva kysymys. Ei kukaan, joka on avoimin silmin katsellut viime vuosien häikäilemätöntä luonnonmaiden käyttöä hyötytarkoituksiin voi kieltää sitä tosiasiaa, että nyt on kansallamme yhdestoista hetki luoda luja ja hyvin järjestetty pohja käytännölliselle luonnonsuojelutyölle, nyt kun se on isäntä omassa talossaan. Sivistyskansan, joka tahtoo olla maineensa arvoinen, tulee todellakin tallettaa ja suojella luonnonmuistojaan, ja nykypolven isänmaallinen velvollisuus on tuleville sukupolville jättää jälkisaadöksensä rauhoitettuja alueita maan alkuperäistä luontoa ikuisiksi ajoiksi säilyttäväksi eläväksi todisteeksi siitä pohjasta, jolle aineellinen vaurastuminen ja sivistyksellinen kehitys rakentuu.”⁴⁴

Tekstistä nousee esiin isänmaallisuus ja ylpeys juuri saavutetusta itsenäisyydestä, joka antaa suomalaisille mahdollisuuden ja motiivin suojella kansallisperintöä. Tätä perintöä tulisi vaalia siten, että se olisi myös myöhempien sukupolvien ihailtavissa. Palmgren asettuu myös konservatiivista näkemystä vastaan ja kritisoi luonnon hyväksikäyttöä hyötytarkoituksiin.

Palmgrenia on pidetty ympäristöhistoriallisen lähestymistavan edelläkävijänä Suomessa. Teosta *Luonnonsuojelu ja kulttuuri* voi pitää myös yhteiskuntakriittisenä, koska siinä arvostellaan pelkkään taloudelliseen kehitykseen tähtäävää toimintaa. Palmgren toivoi, että Suomeen otettaisiin mallia Saksasta: ”Saksa on ollut [uudenaikaisen luonnonsuojeluliikkeen] sekä uranuurtajana että aloitteen tekijänä ja ohjeiden antajana muille kansakunnille.” Erityisesti Palmgren arvosti saksalaista professori Hugo Conwentzia (1855–1922), jota hän kutsui ”nykyaikaisen luonnonsuojeluliikkeen isäksi”.⁴⁵

Virassaan Palmgren ajoi luonnonsuojelun linjaa, jota hän oli esitellyt jo *Luonnonsuojelussa ja kulttuurissa*. Vuonna 1924 Palmgren ehdotti

44 Palmgren R. 1922, VII.

45 Palmgren R. 1922, 49–94.

valtionneuvostolle, että suojelualueiden perustaminen annettaisiin metsähallituksen tehtäväksi.⁴⁶ Metsähallituksen resurssit olivat kuitenkin rajalliset, ja tämä uudenlainen tehtävä annettiin Turun suomalaisen yliopiston kasvitieteen professori Kaarlo Linkolalle (1888–1942).⁴⁷

Kesällä 1925 Linkola kiersi Pohjois-Suomessa tutustuen mahdollisiin suojeltaviin alueisiin, ja toukokuussa 1926 hän oli valmis jättämään oman ehdotuksensa metsähallitukselle.⁴⁸ Metsähallituksesta ehdotus lähetettiin edelleen maatalousministeriöön ja sieltä hallituksen käsiteltäväksi, ja elokuussa 1927 valtiopäivät sai käsiteltäväkseen ehdotuksen luonnonsuojelualueiden perustamisesta valtion maille. Valtiopäivät hyväksyi ehdotuksen, mutta lopullista lainvoimaisuutta se ei vielä saanut. Presidentti Relander jätti nimittäin lain vahvistamatta, koska isoonjakoon liittyi vielä avoimia kysymyksiä. Tilannetta paikkaamaan hallitus asetti vuonna 1930 niin sanotun Haatajan komitean,⁴⁹ jonka päätehtävänä oli selvittää ehdotettujen luonnonsuojelualueiden maanomistusoikeudet ja miten suojelu vaikuttaisi paikallisen väestön elinoloihin. Komitean toinen velvollisuus oli määrittellä suojelualueiden rajat ja suojelumääräykset sekä ottaa huomioon paikallisten asukkaiden toiveet ja vaatimukset.⁵⁰

Kesällä 1930 komitea teki kuukauden tutustumiskierroksen suunnitteilla oleville suojelukohteille. Mielenkiintoista tässä matkassa oli pyrkimys ottaa paikallinen väestö mukaan suunnitteluprosessiin. Tutustuessaan Pallas-Ounastunturin alueeseen komitea piti Kittilän kunnan kylissä viisi kokousta. Kokouksiin osallistuivat nimismiehet, kunnan johto, paikalliset metsänhoitajat ja -vartijat sekä kunkin kylän edustaja. Kokouksen aluksi komitea esitteli kuntalaisille puistojen yleistä merkitystä, puistosuunnitelmia sekä komitean tehtävää. Omissa puheenvuoroissaan kuntalaiset kertoivat huolensa siitä, että suojelu rajoittaisi heidän vanhoja nautintaoikeuksiaan. Kuntalaiset pelkäsivät suojelutoimien vaikeuttavan poronhoitoa, luonnonniittyjen hyödyntämistä sekä metsästystä ja kalastusta.⁵¹

Mietinnössään komitea otti huomioon paikallisten asukkaiden mielipiteen, ja siinä painotettiin elinkeinojen harjoittamisen tärkeyttä. Porojen laiduntaminen suojelualueella haluttiin sallia ja myös luonnonniittyjen käyttö saisi jatkua. Metsästystä ja kalastusta sen sijaan päätettiin jonkin verran rajoittaa, vain riekonpyyntioikeus säilyi sellaisenaan. Pallas-Ounastunturin suojelemista koskevan mietinnön lähtökohta oli, että alueesta tehtäisiin erityinen suojelualue eli kansallispuisto. Kansallispuistoissa voitiin nimittäin sallia tietyt erioikeudet, toisin kuin luonnonpuistossa. Luonnonsuojelun näkökulmasta tämä tarkoitti kompromissia, mutta paikallisen väestön suhtautumiseen se vaikutti myönteisesti. Paikallisen väestön keskuudessa suojelualuetta haukuttiin ensin ”petosiittolaksi”, mutta vähitellen nähtiin sen lisäävän esimerkiksi matkailuelinkeinon mahdollisuuksia.⁵²

Haatajan komiteaksi kutsuttu luonnonsuojelukomitea jätti mietintönsä opetusministerille helmikuussa 1931, ja mietinnöstä laadittu esitys esiteltiin eduskunnalle vuoden 1935 valtiopäivillä. Tiettyjen aluesupistusten jälkeen laki vihdoin hyväksyttiin eduskunnassa joulukuussa 1937, ja se tuli voimaan 18.2.1938. Samalla Suomeen perustettiin Pallas-Ounastunturin, Pyhätunturin, Heinäsaarten ja Stora Träskön kansallispuistot sekä Kutsajoen, Pisavaaran, Mallatunturin, Pääskypahdan, Pummanginniemen ja Hiisijärven luonnonpuistot. Luonnonsuojelualueet määrättiin Metsätieteellisen tutkimuslaitoksen eli nykyisen Metsäntutkimuslaitoksen (METLA) hallintaan. Uusista luonnonsuojelualueista ei kuitenkaan saatu nauttia pitkään, sillä toisen maailmansodan alueluovutukset jättivät jäljelle enää Pallas-Ounastunturin ja Pyhätunturin kansallispuistot sekä Mallan ja Pisavaaran luonnonpuistot.⁵³

Suomen Luonnonsuojeluyhdistys aloitti toimintansa samana vuonna kuin Suomeen perustettiin ensimmäiset kansallispuistot. Yhdistys vaali toiminnassaan perinteisiä arvoja kuten isänmaallisuutta ja akateemisuutta. Luonnonsuojelun nähtiin täydentävän kotiseutu- ja museotyötä sekä tallentavan menneisyyttä myöhemmille sukupolville.⁵⁴ Ennen toista maailmansotaa luonnonsuojelusta oli tullut valistuneen väen kulttuuriharrastus, mutta laajempaa kansalaisaktiivisuutta tai yhteiskunnallista merkitystä se

46 Sippola A.-L. & Rauhala J.-P. 1992, 29.

47 Linkola, K. 1926, 2.

48 Linkola, K. 1926, 2.

49 Sippola A.-L. & Rauhala J.-P. 1992, 30.

50 Luonnonsuojelukomitean mietintö 1931:7, 7.

51 Sippola A.-L. & Rauhala J.-P. 1992, 34–35.

52 Sippola A.-L. & Rauhala J.-P. 1992, 34–35.

53 Borg & Ormio 1978, 46; Salmela S. 1999, 7–9.

54 Pekurinen M. 1997, 153–156.

ei vielä ollut saavuttanut. Monet vasta perustetut kansallispuistot olivat myös syrjässä ja vaikeiden taipaleiden takana. Jouduttiinkin pohtimaan, kenelle ja mitä tarkoitusta varten suojelualueet oli ylipäätään perustettu?

2.1.3 Luonnonsuojelu vastaa 1950-luvulla yhteiskunnan muutoksiin

Toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen luonnonsuojelu jäi sotaponnisteluiden ja jälleenrakennuksen jalkoihin. Romantisoitu luontokuva ja esteettiset luontoarvot kokivat väistämättömän tappion sodan vaatimusten edessä. Metsien taloudellisesta hyödyntämisestä tuli kansallinen välttämättömyys, jota vastaan luonnonsuojelu ei kyennyt eikä halunnutkaan taistella.⁵⁵

Jälleenrakennuksen aikana yhteiskunta muuttui nopeasti ja luonnon hyväksikäyttö kiihtyi. Sotien jälkeen 12,8 prosenttia Suomen metsäalasta jäi uudelleen vedetyn valtakunnanrajan taakse. Siten Etelä-Suomen metsät olivat helpoiten hyödynnettävä luonnonvara, ja niiden hakkuissa ylitettiin jo sota-aikana reilusti metsien vuotuinen kasvu. Sotien jälkeen raakapuuta tarvittiin yhä enemmän, joten myös Pohjois-Suomen vanhat metsät oli otettava käyttöön. Samaan aikaan siirryttiin voimaperäiseen viljelymetsätalouteen, ja talousmetsät levittäytyivät aikaisemmin luonnon-tilaisten vanhojen metsien alueille.⁵⁶

Sotien jälkeen keskustelu luonnonvarojen käytöstä jakoi luonnonsuojelijat yhä selvemmin kahteen leiriin eli preservationisteihin ja konservationisteihin. Tämä jaottelu suhteessa suojelualueiden perustamiseen ja hoitoon oli tehty Yhdysvalloissa jo 1900-luvun alussa. Suomessa konservationisteiksi voitiin edelleen kutsua metsäammattilaisia. Heidän huomattava roolinsa luonnonvarojen käytöstä päättämisessä sekä metsäntutkimuksessa ja -hoidossa säilyi toisen maailmasodan jälkeen.

Preservationistit eli klassisen luonnonsuojeluaatteen kannattajat kokivat asemansa sodan jälkeen epävarmaksi. Muokkaamalla omaa ohjelmaansa he pyrkivät silti osoittamaan, että luonnonsuojelu voisi hyödyttää kaikkia osapuolia eli sekä luontoa, taloutta että kansalaisia. Suomessa preservationismi olikin Yhdysvaltojen tapaan pohjimmiltaan avoimen ihmiskeskeistä, ja sotien jälkeen lähes 1970-luvulle saakka näiden

kahden leirin välillä vallitsi ainakin näennäinen harmonia. Sekä preservationistit että konservationistit ajoivat luonnon asiaa omista tarkoitustensa. Luonnonsuojelu nähtiin kansallisena sivistystyönä, joka toimi metsätalouden luomissa ja taloudellisesti suotuisissa oloissa. Jyrkemmät arvojen yhteentörmäykset näiden suuntausten välillä koettiin vasta 1970-luvulla.

Vaikka sodanjälkeinen hyödyn ilmapiiri ei suosinut klassista luonnonsuojelua, aatteen kannattajien piirissä kuitenkin pohdittiin, miten oma näkökulma voitaisiin tuoda esille. Valtion luonnonsuojeluvallioina toiminut Reino Kalliola oli näiden preservationistisesti ajattelevien henkilöiden keulahahmo, ja hän vaati huomiota myös luonnon suojelemiselle sotaponnisteluista ja jälleenrakennuspaineista huolimatta.⁵⁷ Kalliola kirjoitti tästä aiheesta kolmiosaisen *Suomen Luonto* -teossarjan viimeisessä osassa vuonna 1958:

*”Luonnonsuojelu ei kuitenkaan voi eikä saa tyytyä vain sivusta katselijan ja elegisen alistujan asemaan. Emme tietenkään voi kehitystä pysäyttää tai jarruttaa, eikä se ole tarkoitukseen, mutta luonnonsuojelun on ehdottomasti oltava mukana kehitystä ohjaamassa ja suunnittelemassa.”*⁵⁸

Preservationistien mukaan luonto ja sen sisältämät arvot olivat hyödyllisiä myös ihmisille ja yhteiskunnalle. He eivät siten halunneet idealistisen haihattelijan mainetta vaan aktiivisen roolin yhteiskunnassa. Klassisen luonnonsuojelun johtohahmojen eli Reino Kalliolan ja kasvitieteen professori Niilo Söyringin (1907–1991) mielestä sivistysvaltion velvollisuuksiin kuului huolehtia, että myöhemmille sukupolville säilyisi palasia myös alkuperäisestä suomalaisesta luonnosta. Katsottiin, että luonnonympäristön tunteminen oli edellytys kansan identiteetin ja kulttuurievoluution ymmärtämiselle. Tämän klassisen luonnonsuojelun peruslähtökohdan lisäksi Kalliola määritteli vuoden 1953 kirjoituksissaan luonnonsuojelulle kaksi uutta arvolähtökohtaa: luonnon edustamien kulttuuriarvojen lisäksi luonnosta voitiin löytää myös sosiaalisia ja taloudellisia arvoja.⁵⁹ Tämä luonnonsuojelun arvomaailman

55 Leino-Kaukiainen P. 1997, 172.

56 Leino-Kaukiainen P. 1997, 168.

57 Kalliola R. 1946, 7. Haapasen mukaan Kalliola kirjoitti em. trilogiansa sodan jälkeisen luonnonsuojelukierteisen ilmapiirin vastapainoksi. Antti Haapasen haastattelu 3.4.2003.

58 Kalliola R. 1958, 546.

59 *Suomen luonnonsuojelun vuosikirja* 1953, 5–7.

laajentaminen oli siten preservationistien vastaus muuttuvan yhteiskunnan asettamiin haasteisiin.

Kulttuuriluonnonsuojelulla Kalliola tarkoitti tieteellisistä, opetuksellisista, historiallisista, esteettisistä ja eettisistä syistä tehtävää luonnon suojelemista ja hoitamista. Tätä Kalliola piti luonnonsuojelun lähtökohtana ja perustana. Sosiaalisen luonnonsuojelun tehtävänä oli puolestaan tarjota kasvavien kaupunkien asukkaille mahdollisuuksia luonnossa virkistäytymiseen. Kalliolan mukaan yhteiskunnan oli oman etunsa nimissä tarjottava kansalaisille mahdollisuuksia viettää vapaa-aikaansa luonnossa lähellä kotia, ja luontokemukset nähtiin erityisen tärkeinä nuorisolle⁶⁰. Luonnonsuojelu oli mahdollista ymmärtää myös taloudellisena kysymyksenä. Luonto tuli nähdä suurena, jakamattomana kokonaisuutena, jonka eri osien välillä on monenlaista vuorovaikutusta. Esimerkiksi vanhat metsät olivat metsänhoitajien koulutukselle tärkeitä luonnon luokkahuoneita ja lisäksi huomattavia siementen tuottoalueita. Luonnonsuojelun piirissä toivottiinkin, että metsänhoitajien rooliin pitkään kuulunut luonnon vaaliminen säilyisi. Luonnonsuojelun alueet tarjoaisivat käytännön hyötyä sotakorvausten kanssa ponnistelevalle talouselämälle tutkimustyön tulosten avulla, ja luonnonsuojelu sinänsä edistäisi puolestaan luonnonvarojen järkevää käyttöä.⁶¹

Luonnonsuojelun uusi ohjelmajulistus esiteltiin vuoden 1956 ensimmäisessä *Suomen Luonto*-numerossa. Lehden takakanteen oli puolestaan painettu luonnonsuojelun uudet tavoitteet. Uusi ohjelmajulistus ja uudet tavoitteet perustuivat tälle Kalliolan kolme vuotta aikaisemmin hahmottelemalle arvopohjalle. Ensinnäkin, edustavia näytteitä alkuperäisestä luonnosta pyrittäisiin säilyttämään kansallisiksi nähtävyyksiksi ja tieteellistä tutkimusta varten. Toiseksi, päämääränä oli uhanalaisten kasvi- ja eläinlajien säilymisen turvaaminen. Kolmanneksi, suomalaisen luonnon- ja kulttuurimaiseman kauneusarvoja ja kansallisia perinteitä täytyisi vaalia. Lisäksi tuli vaikuttaa talouselämään niin, että luonnonvaroja käytettäisiin järkevästi ja vältettäisiin kaikkea tarpeetonta hävitystä. Tulisi myös huolehtia siitä, että myös asutuskeskusten ja tehdasteutujen väestöllä olisi mahdollisuus nauttia luonnosta terveyden ja ilon lähteenä. Tarkoitus olisi opettaa niin nuoria kuin aikuisiakin liikkumaan luonnossa sitä turmele-

matta ja sen rauhaa häiritsemättä sekä kartuttaa kansan tietoja Suomen luonnosta edistämällä kasvi- ja eläinmaailmamme tuntemusta.⁶²

Luonnonsuojeluliikkeen uusia arvoja ja tavoitteita voidaan pitää tärkeinä suunnannäyttäjänä kansallispuistojärjestelmän kehitykselle. Vuoden 1956 ohjelmajulistus antoi tukensa myös luonnonsuojelun popularisoimiselle ja tietyn utilitaristisuuden eli hyötyajattelun hyväksymiselle. Luonnonsuojelusta haluttiin koko kansan huvia, mikä asetti vaatimuksia luonnonsuojelun alueiden hoidolle ja käytölle. 1950-luvun Suomessa kansallispuistot olivat kuitenkin hyvin kaukana koko kansan retkikohteista, eivätkä ne vielä tässä vaiheessa juuri palvelleet luonnonsuojeluliikkeen uusia tavoitteita.

Vuonna 1956 perustettiin seitsemän uutta kansallispuistoa: Liesjärvi, Pyhä-Häkki, Petkeljärvi, Linnansaari, Rokua, Oulanka ja Lemmenjoki.⁶³ Uusien puistojen perustaminen ei kuitenkaan edellyttänyt hoito- ja käyttösuunnittelua tai puistojen tavoitteiden tarkempaa määrittelyä. Vuonna 1938 perustetut ensimmäiset kansallis- ja luonnonpuistot oli määrätty silloisen Metsätieteellisen tutkimuslaitoksen, nykyisen Metsäntutkimuslaitoksen hallintaan. Vuoden 1956 kansallispuistot perustettiin puolestaan metsähallituksen maille. Puistot myös jäivät sen hallintaan, vaikka valtion ylin luonnonsuojeluviranomainen eli luonnonsuojelunvalvoja kuului Metsäntutkimuslaitoksen alaisuuteen. Laki ei vielä antanut minkäänlaisia ohjeita siitä, miten luonnonsuojelun alueita tuli hoitaa tai miten niiden käyttöä olisi suunniteltava. Metsähallituksella ei myöskään ollut tarvittavaa osaamista tai resursseja uusien kansallispuistojensa hoitamiseen. Myös virkatie luonnonsuojelunvalvojan pöydältä maa- ja metsätalousministeriön kautta metsähallitukseen oli hidas. Metsähallitus ei saanut suojelun alueiden hoitoon määrärahoja, eikä sellaisia edes vaadittu. Jonkinlaista kansallispuistojen valvontaa metsähallitus yritti järjestää rakentamalla asunnot Oulangan ja Petkeljärven puistojen metsänvarti-joille. Samoihin puistoihin tehtiin myös polkuja ja avattiin – huonosti suunnitellut – leirintäalueet, mutta mikään kokonaissuunnitelma ei ohjannut työtä. Matti Helminen onkin sanonut: ”Kansallispuistossa sai käydä, kunhan noudatti

60 Söyrinki N. 1954, 305–318.

61 *Suomen luonnonsuojelun vuosikirja* 1953, 5–7; Kalliola R. 1946, 6; Kalliola R. 1958, 548–552.

62 *Suomen Luonto* 1/1956, 3–6 sekä takakansi.

63 Laki eräiden uusien luonnonsuojelun alueiden perustamisesta valtionmaille.634/56.

annettuja järjestyssääntöjä, jos sellaisen tai edes koko puiston jostain löysi.”⁶⁴

Vaikka keskustelua luonnonsuojelun suhteesta matkailuun, metsänhoitoon ja metsästyksenkäyttiinkin, Pallas-Ounastunturin kansallispuiston kansalaislähtöinen suunnitteluprosessi jäi poikkeukseksi. Luonnonsuojelualueita perustettaessa kansallispuistoja tärkeämpinä nähtiinkin – Pallas-Ounastunturia lukuun ottamatta – luonnontieteellistä tutkimusta tukevat luonnonpuistot, eikä matkailuun ja luonnossa virkistäytymiseen juuri panostettu.⁶⁵

Luonnonsuojelu sivistävänä kulttuuriharrastuksena muuttui polttavaksi yhteiskunnalliseksi kysymykseksi toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Aihe vaati periaatteellista linjanvetoa, ja taka-alalle jätettiin luontoromantiikka ja museoideologia. Uusissa tavoitteissa korostuikin laaja arvopohja sekä halu vaikuttaa yhteiskuntaan ja elinympäristöön. Reino Kalliola on myös runoillut aiheesta:

*”Luonnonsuojelu on koko kansan asia!”
Luonnon tutkijain ja harrastajien,
kotiseutuväen, matkustajain ja retkeilijäin
sekä opettajien ja kasvattajien...”*⁶⁶

Luonnon rauhoittaminen esteetikkojen ihailtavaksi tai luonnonsuojelualueiden perustaminen suljetuiksi tutkimuskohteiksi tiedemiehille ei enää riittänyt takaamaan luonnonsuojelualueiden tulevaisuutta. Osittain juuri Kalliolan ansiosta luonnonsuojelun arvopohja laajeni, ja aatteen uudet tavoitteet sisälsivät toiveen myös suojelualueiden aktiivisemmasta käytöstä.

2.1.4 1960-luku: ”Missä viipty kansallispuistojen hoito?”

Suomen Luonnon 30-vuotisjuhlanumerossa vuodelta 1968 luonnonsuojelunvalvoja Reino Kalliola määritteli luonnonsuojeluksi kaiken luontoa, maisemakuvaa sekä luonnonvaroja hoitavan ja suojelevan toiminnan. Kalliola painottaa artikkelissaan luonnonsuojelun toiminnallista roolia ja ehdottaa ’luonnonsuojelu’-sanon korvaamista jollain aktiivisemmalla, luonnon ”vaalimista” ko-

rostavalla käsitteellä.⁶⁷ Samassa juhlanumerossa Peitsa Mikola kirjoitti luonnonsuojelun ”tarpeista”, joita hän piti näkökulmasta riippumatta avoimen ihmiskeskeisinä. Mikolan mielestä sekä luonnonvarojen järkiperaisessä käytössä talouden tarpeisiin että klassisessa luonnonsuojelussa päämäärät ovat utilitaristisia. Mikolan mukaan ”luonnonsuojelu toimii ihmisen hyväksi, ihmisen aikaisemmin tekemien vahinkojen korjaamiseksi ja samalta taholta tulevien uusien vahinkojen torjumiseksi”.⁶⁸

Edellä mainittujen tavoitteellisten linjanvetojen rinnalla juhlanumerossa esiteltiin luonnonsuojeluhallinnon resurssit 1960-luvun lopulla, ja verrattuna uusiin tavoitteisiin luonnonsuojeluorganisaatio vaikutti varsin pieneltä. Vaikka vuonna 1923 perustettu sivutoiminen luonnonsuojelunvalvojan virka muutettiin päätoimiseksi vuonna 1939, se sai vasta vuonna 1962 rinnalleen apulaisluonnonsuojelunvalvojan viran. Luonnonsuojelunvalvojan tehtävänä oli kehittää, johtaa ja valvoa luonnonsuojelutoimintaa koko maassa eli olla ohjeita antavana lausuntoviranomaisena ilman minkäänlaista alueorganisaatiota. Vuonna 1968 Metsäntutkimuslaitoksen hallinnollisena osana toiminut luonnonsuojelutoimisto työllisti luonnonsuojelunvalvojen lisäksi kaksi toimistoapulaista.⁶⁹

1960-luvulla voimistuneet aktiivisen ja utilitaristisen suojelutyön vaatimukset kaipasivat toteutuakseen laajempaa luonnonsuojelun organisaatiota. Huomattava muutos hallinnossa oli valtion luonnonsuojelunvalvojan toimiston muuttuminen vuonna 1973 maa- ja metsätalousministeriön luonnonvarainhoitotoimistoksi. Samoihin aikoihin vuoden 1973 alussa perustettiin sisäministeriöön ympäristönsuojeluosasto ja lääneihin kenttäorganisaatioksi ympäristönsuojelun tarkastajien virat. Nämä nopeassa tahdissa tehdyt uudistukset muuttivat muutaman hengen työllistävän luonnonsuojelunvalvojan toimiston kahden ministeriön alaisena toimivaksi ja koko maan kattavaksi järjestelmäksi.⁷⁰

67 *Suomen Luonto* 1968, 30-vuotisjuhlanumero, 16–17.

68 *Suomen Luonto* 1968, 30-vuotisjuhlanumero, 18–19.

69 Antti Haapasen haastattelu 3.4.2003; Hannu Ormion haastattelu 1.10.2003; *Suomen Luonto* 1968, 30-vuotisjuhlanumero, 20–21.

70 *Suomen Luonto* 2/1973. Virallinen luonnonsuojelu: ”Yhteenvedo valtion luonnonsuojelunvalvojan toimintakertomuksesta v. 1972”; *Suomen Luonto* 3/1973. Virallinen luonnonsuojelu: ”Ympäristönsuojelun hallinto kehittyi”.

64 Helminen M. 1998, 8.

65 Helminen M. 1998, 8.

66 Kalliola R. 1958, 553.

1970-luvun alussa luonnonsuojelualueiden asioita hoidettiin Metsähallituksessa muiden töiden ohessa, ja esimerkiksi luonnonsuojelualueiden hoidosta vastasi tässä vaiheessa kiinteistötoimisto. Vuonna 1969 oli tosin perustettu luonnon moninaiskäytön ylitarkastajan virka, jota hoiti Pertti Seiskari. Virassaan hän oli kuitenkin pääjohtajaa konsultoiva esikuntavirkamies, joka ei kuulunut mihinkään metsähallituksen isompaan organisaatioon. Koska tällä ylitarkastajalla ei ollut omaa henkilökuntaa, ei luonnonsuojelualueiden hoidon suunnitteluun ollut Metsähallituksessaakaan vielä varsinaisia omia työntekijöitä.⁷¹

Luonnonsuojelunvalvojan toimistossa oltiin kuitenkin huolestuneita luonnonsuojelualueiden tilasta Suomessa. Apulaisluonnonsuojelunvalvoja Antti Haapanen ja tutkija Hannu Ormio kokivat, että ilman hoitoa ja hallinnointia suojelualueet olisivat alttiina monille uhkille. Loppuvuodesta 1966 eli juuri Yhdysvalloista palattuaan Haapanen laatikin kansallispuistojen hoito-ohjelman, joka osoittautui kauaskantoiseksi. Ohjelma oli aikaansa edellä, sillä sen tavoitteet pysyivät ajankohtaisina pitkään ja sen vaikutukset kansallispuistojen hoitokäytäntöjen kehittämiseen näkyivät vasta 1970-luvulla.⁷²

Vaikka Antti Haapasen laatimalla uraauurtavalla hoito-ohjelmalla ei vielä 1960- ja 1970-luvun vaihteessa ollut suoranaisia konkreettisia vaikutuksia kansallispuistojen hoidon kehittämiseen, se edesauttoi epäkohtien havaitsemista. Esimerkiksi vuoden 1972 valtion luonnonsuojelunvalvojan toimintakertomuksessa mainitaan puutteiksi seuraavaa:

”Kansallispuistojen tarkoituksenmukaisen hoidon ja käytön edellyttämiä, luonnonsuojelutoimiston ja puiston hallinnasta vastaavien viranomaisten yhteistyönä hoidettavia tehtäviä, kuten käyttösuunnitelmien laatiminen, oppaiden koulutus sekä esitteiden ja opaskirjojen laatiminen on jäänyt käytännöl-

71 Helminen M. 1998, 7–11. Teoksessa: Kansallispuistojen juhluvuoden seminaari Kolilla 28.–29.10.1996.

72 Hannu Ormio lähetti vuonna 1972 tämän Antti Haapasen viranomaistyönä laatiman ja 7.10.1966 maatalousministeriölle jätetyn kansallispuistojen hoito-ohjelman myös *Suomen Luonnon* Virallinen luonnonsuojelu -palstalle. Saatesanoissaan Ormio toteaa, ettei ohjelman toteuttamisessa ole päästy vielä miltään osin tyydyttävälle tasolle mutta lisää, että ”vaikka ohjelma on jo kuusi vuotta vanha, on se edelleen mitä ajankohtaisin”. *Suomen Luonto* 4/1972, 113.

*lisesti katsoen hoitamatta henkilökunnan ja varojen niukkuuden takia.”*⁷³

Hannu Ormio kirjoitti puolestaan vuonna 1972 *Suomen Luontoon* otsikolla ”Missä viipy kansallispuistojen hoito?” Artikkelissa hän huomauttaa, etteivät Suomen kansallispuistot täytä niiden hallinnolle, hoidolle ja valvonnalle asetettuja kansainvälisiä vaatimuksia. Ongelman ytimenä Ormio näki henkilöresurssien vähyyden, sillä hänen mukaansa työntekijöitä tarvittiin suunnittelemaan kansallispuistojen hoitoa: ”Yleinen käsitys tuntuu olevan, että kun kansallispuisto on kerran perustettu, muuta ei tarvita. Puisto jätetään oman onnensa nojaan mahdollisimman vähin äänin toivoen, että se onnistuisi välttämään turistikusten suunnittelijoiden ja valtakunnan viimeisten puureservaattien hamuajien himokkaat katseet.”⁷⁴ Suomessa kansallispuistojen rooli oli hahmottomaton, eikä asiaa auttanut niiden jättäminen hoitamatta. Kansa ei edelleenkään juuri käynyt puistoissa, ja kunnat näkivät ne vain työpaikkojen menetyksinä.⁷⁵

Luonnonsuojelunvalvojan toimistossa ymmärrettiin luonnonsuojelualueiden hoidon kehittämisen tarve ensimmäisten joukossa ja ainakin konkreettisimmin. Ormio ja Haapanen sekä Kalliolaa seurannut virkaatekevä luonnonsuojelunvalvoja Pekka Borg olivat kaikki tutustuneet Yhdysvalloissa National Park Servicen toimintaan, ja osittain juuri Pohjois-Amerikan kokemusten innostamana Borg, Haapanen ja Ormio kampanjoivat hoidon edistämisen puolesta.⁷⁶ Luon-

73 *Suomen Luonnon* Virallinen luonnonsuojelu -osion yhteenvedossa valtion luonnonsuojelunvalvojan resurssista vuonna 1972 ilmoitettiin, että ”toimiston henkilökuntaan kuului 2 virkamiestä, 3 päätoimista tutkijaa, 2 osapäiväistä projektitutkijaa ja 11 kenttäapulaista. Budjetti oli 230 000 mk”. *Suomen Luonto* 2/1973.

74 *Suomen Luonto* 4/1972, 121–123.

75 ”Valitettavasti meillä ei ole osoittaa yhdeksästä nykyisestä kansallispuistostamme mitään tähän [työllistävään vaikutukseen] viittaavaa esimerkkiä kansallispuistojen hoito-organisaation odottaessa tulemistä kolmattakymmenettä vuotta. Ulkomailta positiivisia esimerkkejä löytyisi paljon.” *Suomen Luonto* 4–5/1973, 161–166.

76 Antti Haapasen haastattelu 3.4.2003; Matti Helmisen haastattelu 10.2.2003; Hannu Ormion haastattelu 22.7.2003; *Suomen Luonto* 3/1966, 75–77. Antti Haapasen artikkeli ”Luonnonsuojeluvaihtelut Yhdysvalloista”; *Suomen Luonto* 4/1972, 121–123. Hannu Ormion artikkeli ”Missä viipy kansallispuistojen hoito?”; *Terra* vol. 88, 1/1976, 2–6, 7–12. Pekka Borgin artikkeli ”Suomen kansallispuistopolitiikan kehittäminen” ja Hannu Ormion artikkeli ”Nykyisten kansallispuistojen hoito ja käyttö”.

nonsuojelunvalvojan toimisto eli vuodesta 1972 lähtien Luonnonvarainhoitotoimisto oli keskeisesti vaikuttamassa siihen, että vuoden 1974 valtion tulo- ja menoarvioon Metsähallitukselle varattiin 50 000 markan määräraha seitsemän kansallispuiston hoito- ja käyttösuunnitelmien laatimista, palveluiden lisäämistä ja vartijoiden koulutusta varten.⁷⁷ Heti samana vuonna metsähallitus perustikin kansallispuistotyöryhmän suunnittelemaan luonnonsuojelualueiden hoitoa ensimmäistä kertaa.⁷⁸

Kansallispuistojen hoidon ja käytön suunnittelu aloitettiin vuonna 1974 metsähallituksen perustamassa kansallispuistotyöryhmässä. Suunnittelun asiantuntijoina työskentelivät tässä vaiheessa luonnonvarainhoitotoimistosta puistotyöryhmään siirtynyt Hannu Ormio sekä metsähallitukselle virkaa tekeväksi moninaiskäytön ylitarkastajaksi vuonna 1973 tullut Matti Helminen. Matti Helmisen mukaan metsähallituksen kolmiportainen organisaatio (keskusvirasto, piirikuntakonttori ja hoitoalue) ei ollut paras mahdollinen lähtökohta suojelualueiden hoidon ohjaukselle ja toteuttamiselle. Kansallispuistojen hoitoa ei ollut metsähallituksessa pidetty yleensä kovin tärkeänä tehtävänä, eikä hoidon suunnitteleminen ja toteuttamiselle myönnetty liian pieni määräraha antanut syytä mitään muuta uskoakaan.⁷⁹ Vaikka suojelualueiden hoidon ja hallinnoinnin merkitys ymmärrettiin hitaasti tässä perinteisesti metsätaloutta harjoittaneessa organisaatiossa, kansallispuistojen hoidon ja käytön suunnittelu oli kuitenkin alkanut.

2.1.5 1970-luku – luonnonsuojelun juhla- vuosikymmen

1970-luvun alussa myös Suomen kansallispuistoverkko koettiin puutteelliseksi. Euroopan neuvoston jäsenmaiden julistaman luonnonsuojelun juhluvuoden 1970 myötä luonnonsuojelu sai kuitenkin julkisuutta. Luonnonsuojeluvuoden tavoitteita olivat hallinnon ja valvonnan kehittäminen sekä yhteisten standardien ja säädösten luominen⁸⁰. Valtioneuvosto asetti Ympäristönsuo-

jelun neuvottelukunnan jatkamaan teemavuoden työtä, ja sen päämääränä oli muun muassa pohdita suojelualueiden hoitoa ja suojelualueverkon laajentamismahdollisuuksia.⁸¹ Neuvottelukunnan tehtävänä oli toimia ympäristönsuojelun yhteistyöelimenä sekä tehdä ympäristölainsäädäntöä koskevia aloitteita ja esityksiä. Lisäksi sen tuli seurata ja edistää ympäristönsuojelun tavoitteiden toteutumista yhteiskunnallisessa suunnittelussa.⁸²

Ympäristönsuojelun neuvottelukunta sai kansallispuistoverkosta koskevan työnsä valmiiksi vuonna 1973. Olemassa ollut kansallispuistoverkko todettiin puutteelliseksi niin alueellisesti kuin edustettujen luontotyyppien puolesta. Selvityksen keskeinen päämäärä olikin antaa lähtösyysyys kokonaisvaltaisen ja systemaattisen kansallispuistoverkon suunnittelulle. Kiireelliseksi ohjelman toteuttaminen koettiin luonnontilaisten alueiden nopean häviämisen takia. Vaikka alue-ehdotukset perustuivat ”klassisen luonnonsuojelun kriteereihin eli alueiden edustavuuteen luontotyypeittäin ja luonnonmaakunnittain sekä niiden maisemallisiin ja ekologiisiin piirteisiin”, lausunnossa kehoitettiin kiinnittämään huomiota myös kansantaloudellisiin vaikutuksiin sekä työllisyyteen ja aluepolitiikkaan. Huomionarvoista oli myös ehdotuksen painottuminen nimenomaan kansallispuistoihin aikaisemman luonnonpuistoja suosineen suuntauksen sijaan, ja kansallispuistojen nähtiinkin palvelevan paremmin esimerkiksi retkeilyn tarpeita. Lähtökohdaksi kansallispuistojen kehittämiseksi otettiin kansainvälisesti hyväksytty määritelmä puistoista alkuperäisen luonnon suojelemisalueina, nähtävyyshuoneina sekä eräretkeilyn kohdealueina. Esityksen mukaan Etelä-Suomessa tulisi olla useita, pinta-alaltaan keskikokoisia puistoja, kun taas suurpuistot sijaitisivat Pohjois-Suomessa.⁸³

Neuvottelukunnan laatimassa kansallispuisto-ohjelmassa oli ehdotukset 35 uuden kansallispuiston perustamiseksi ja kahdeksan olemassa olevan puiston laajentamiseksi. Lopulta ohjelmasta kuitenkin toteutettiin vain Lemmenjoen kansallispuiston laajennus. Neuvottelukunnan työ oli silti tärkeä, sillä esitys edelsi tulevaa kansallispuistokomitean mietintöä ja toimi eräänlaisena ”harjoituskierroksena” tulevalle kehitystyölle.

77 Hallituksen esitys Eduskunnalle valtion tulo- ja menoarvioksi vuodelle 1974, 47, 458.

78 Matti Helmisen haastattelu 10.2.2003; Hannu Ormion haastattelu 22.7.2003.

79 Helminen M. 1998, 7–11.

80 Luonnonsuojeluvuosi 1970. Konferenssijulkaisu 23.–24.11.1970.

81 Valtioneuvoston asetus 722/70 1 §.

82 Suomen Luonto 1/1971, 2.

83 Ympäristönsuojelun neuvottelukunnan ehdotus 1973: Suomen Kansallispuistoverkon kehittäminen, 1–9.

Lisäksi neuvottelukunta viitoitti tietä ympäristöhallinnon kehitykselle. Sisäasiainministeriön yhteyteen myös perustettiin ympäristönsuojeluneuvosto jatkamaan osittain ympäristönsuojelun neuvottelukunnan tehtäviä.⁸⁴

Ympäristönsuojelun neuvottelukunnan ehdotuksen toteuttamiseksi asetettiin vuonna 1974 uusi poliittinen ja parlamentaarinen kansallispuistokomitea. Komitean tehtävänä oli ensinnäkin laatia aikaisempien esitysten perusteella yksityiskohtainen ehdotus valtakunnallisesta kansallispuistoverkosta. Ehdotuksen oli otettava huomioon yhteiskunnalliset, luonnonsuojelliset ja taloudelliset tarpeet ja mahdollisuudet. Toisena tehtävänä oli laatia ehdotus kansallispuistojen rauhoitusmuodoista. Tässä oli puolestaan otettava huomioon paikallisten asukkaiden ja heidän perinteisten elinkeinojensa harjoittamisen tarpeet. Kolmantena tehtävänä oli kansallispuiston hallinnon kehittäminen. Neljäs kohta tehtävänannossa käsitteli perustamislainsäädäntöä ja korvausmenettelyä ja viides kohta kansallispuistoverkon toteuttamisen aikataulua ja kustannusarviota. Metsähallitusta komiteassa edusti hallintojohtaja Tarmo Kivilaakso.⁸⁵

Elokuussa 1976 kansallispuistokomitea julkaisi ehdotuksensa, jossa esitettiin peräti 42 uuden kansallispuiston ja 16 luonnonpuiston perustamista sekä 15 vanhan puiston laajentamista. Komitean ehdottama perustamisaikataulu oli varsin pitkä, sillä mietinnön viimeiset suojelutoimet oli ehdotettu toteutettaviksi vasta 2010-luvulla.⁸⁶

Valmistuttuaan komitean ehdotus lähti lausuntokierrokselle ja sitä kautta maa- ja metsätalousministeriöön sekä valtioneuvostoon. Komitean varapuheenjohtaja maa- ja metsätalousministeriön kansliapäällikkö P. O. Väisänen vei ehdotuksesta valtioneuvostoon ”supistetun version”, jossa hän esitteli vain niin sanotut varmat ja helposti hyväksyttävät, valtion mailla sijainneet suojelukohteet. Vaikka Väisäsen päätös herätti aikanaan vastustusta luonnonsuojelijoissa, maltillinen lähestymistapa luultavasti edesauttoi asian läpimenoa valtioneuvostossa ja eduskun-

nassa. Kaiken kaikkiaan kansallispuistokomitean tekemä työ oli tärkeä etappi suomalaisen luonnonsuojelun historiassa. Ylipäätään parlamentaarisen komiteamietinnön syntyminen ja sen vaikutukset suojelualueverkoston kehittymiselle kertovatkin aikakauden luonnonsuojellisuudesta ilmapiiristä.⁸⁷

Vuonna 1976 valmistunut mietintö ei silti ollut toteuttamiskelpoinen sellaisenaan. Lakialoitteet vaativat käytännön aluerajauksia eli puistojen pinta-alojen ja rajojen tarkempaa määrittelyä. Valtioneuvoston periaatepäätöksen avulla perustettiin kansallispuistojen perustamistoimikunta. 1970-luvun lopulla alettiin myös yleisemmin ymmärtää samat asiat, jotka olivat olleet Yhdysvalloissa opintomatkoilla käyneille selvää jo 1970-luvun alussa eli puistoja ei voitu perustaa ilman niiden tavoitteita tukevaa suunnittelua ja hallinnollisia voimavaroja. 1970-luvun lopussakin tällaiseen työhön oli joka tapauksessa vain vähän resursseja. Työtä kansallispuistosuunnittelun kehittämiseksi tehtiin tosin metsähallituksen kansallispuistotyöryhmän lisäksi myös Metsäntutkimuslaitoksella ja Suomen Akatemiassa.⁸⁸

1970-luvulla ympäristönsuojelussa tapahtui paljon ja nopeassa tahdissa, kun mittavien hallintouudistusten myötä Suomeen saatiin aiempaa laaja-alaisempi ympäristönsuojeluorganisaatio. Viranomaistoiminnan kehittyessä Suomen luonnonsuojeluliitto pystyi keskittymään entistä enemmän aatteelliseen työhön, ja tämä toi yhdessä aikakauden yleisen poliittisesti aktiivisen ilmapiirin kanssa lisää terävyyttä ja reagoivuutta luonnonsuojelukeskusteluun. Pitkän linjan luonnonsuojeluaktivisti Olli Paasivirta onkin sanonut ympäristönsuojelun olleen 1970-luvulla aktiivisempää ja tuloksekkaampaa kuin koskaan sitä ennen.⁸⁹ Kansallispuistokomitean ennen näkemättömän laaja ja yksimielinen ehdotus onkin

84 Hannu Ormion haastattelu 22.7.2003; *Suomen Luonto* 3/73.

85 Kansallispuistokomitean mietintö 1976.

86 Kansallispuistokomitean mietintö 1976. Kansallispuistokomiteaan kuuluivat: Pj. C. O. Tallgren, P. O. Väisänen, Ilpo Kangas, Pertti Seiskari, Tarmo Kivilaakso, Lasse Hellman, Olli Ojala, Eero Tuomainen, Tapio Korpela ja sihteerinä Seppo Havu, Erkki Kellomäki, Urpo Häyrinen, ja Lasse Loven.

87 Matti Helmisen haastattelu 10.2.2003; Hannu Ormion haastattelu 22.7.2003. Komiteamietinnössä saavutettiin yksimielisyys, kun johdantoon kirjattiin, että komitean ehdotukset perustuvat yksipuolisesti luonnonsuojelunäkökohtiin, ei sosiaaliin tai taloudellisiin perusteisiin.

88 Pekka Borgin haastattelu 13.11.2003; Matti Helmisen haastattelu 10.2.2003; Hannu Ormion haastattelu 22.7.2003. Tässä tutkimuksessa ei käsitellä Metsäntutkimuslaitoksella tai Suomen Akatemiassa samoihin aikoihin aloitettua vastaavaa työtä hoito- ja käyttösuunnittelun parissa. Suomen Akatemiassa suunniteltiin Kansallispuistokomitean ehdottamien suojelualueiden hoitoa ja käyttöä Pekka Borgin johdolla.

89 *Helsingin Sanomat* 10.8.2002, D 1–2. Olli Paasivirran haastattelu.

Hallintosihteeri Hannu Karjalainen (oik.) ja suunnittelija Hannu Ormio tarkastamassa suunnitteilla olevaa Tammisaaren kansallispuistoa. Kuva: Tuntematon, 1982.

tähän päivään mennessä toteutunut lähes kokonaisuudessaan.

2.1.6 1980-luvun alku: uusia kansallispuistoja ja uusia töitä

Suomen kansallis- ja luonnonpuistojen perustamisen kolmas aalto osui 1980-luvun alkuun,⁹⁰ ja vuonna 1982 astui voimaan laki kymmenen uuden kansallispuiston perustamisesta.⁹¹ Suojelualuepolitiikkaa toteuttamassa oli nyt aiempaa laajempi ympäristöhallinto, johon kuuluivat ministeriöiden ohella metsähallituksen uusi, vuonna 1981 perustettu luonnonsuojelualuetoimisto sekä lääninhallitusten ympäristösuojelutoimistot.

Uusien kansallis- ja luonnonpuistojen asetus edellytti, että kansallispuiston hoitoa ja käyttöä varten on laadittava hoito- ja käyttösuunnitelma, jonka vahvistaa maa- ja metsätalousministeriö. Asetuksen mukaan kansallispuiston alue voitaisiin myös jakaa hoidoltaan ja käytöltään erilaisiin

vyöhykkeisiin. Ensimmäistä kertaa Suomen suojelualueiden historiassa laki määräsi, että kansallispuistojen hoitoa varten tuli laatia suunnitelmat, jotka tuli vahvistaa ministeriöissä.⁹²

Tätä asetusta ennakoி ja valmisteli 1970-luvun lopulla metsähallituksen kansallispuistotyöryhmässä tehty työ. Vuonna 1982 valmistui myös Luonnonsuojelualueiden hoitotoimikunnan mietintö, jota sitäkin voidaan pitää eräänlaisena 1970-luvulla alkaneen työn synteisinä.⁹³ Hoitotoimikuntaan kuului muiden muassa metsähallituksen ylitarkastaja Pekka Borg, metsähallituksen luonnonsuojelualuetoimiston päällikkö Matti Helminen sekä sihteerinä Hannu Ormio. Toimikunnassa oli siten vahvasti edustettuna se asiantuntemus ja osaaminen, joka oli ollut 1970-luvulla tehdyn kansallispuistojen hoidon kehittämistyön takana.⁹⁴

90 Borgin mukaan suomalaiset kansallis- ja luonnonpuistot perustettiin kolmessa vaiheessa eli vuosina 1938 ja 1956 sekä 1980-luvulla. Borg, P. 1992, 60.

91 Laki eräiden valtion omistamien alueiden muodostamisesta kansallispuistoiksi ja luonnonpuistoiksi 674/1981.

92 Asetus eräistä valtion omistamille alueille perustetuista kansallispuistoista ja luonnonpuistoista 932/1981, 4 §. Ympäristöministeriö perustettiin vuonna 1983, josta alkaen kansallispuistojen hoito- ja käyttösuunnitelman perusteet eli runkosuunnitelma vahvistettiin tässä ministeriössä.

93 Pekka Borgin haastattelu 13.11.2003; Matti Helmisen haastattelu 10.2.2003; Hannu Ormion haastattelu 22.7.2003.

94 Luonnonsuojelualueiden hoitotoimikunnan mietintö 1982:26.

Luonnonsuojelualueiden hoitotoimikunnan mietinnössä luonnonsuojelualueiden hoitoon ja hallintoon ehdotettiin huomattavia henkilöresurssien lisäyksiä eli kaikkiaan 133 uuden päätoimisen viran perustamista. Nykyhetken näkökulmasta hoitotoimikunnan ehdotukset vaikuttaisivat perustelluilta ja oikein mitoitetuilta, mutta 1980-luvun alussa luonnonsuojelualueiden hoidon henkilöstötarpeista oli olemassa erilaisia käsityksiä. Esimerkiksi *Helsingin Sanomat* otti 21.6.1982 pääkirjoituksessaan erittäin kriittisen kannan hoitotoimikunnan mietinnön ehdotuksiin: ”Toimikunnan ehdotuksesta käy selvästi ilmi, että luontoa on tarkoitus ryhtyä suojelemaan byrokratian keinoin. On vakavasti kysyttävä, mikä yhteys yli sadalla uudella hallinnollisella viralla on suojelualueisiin?”⁹⁵

Vuonna 1981 metsähallitukseen oli perustettu luonnonsuojelualuetoimisto hoitamaan lakisääteisten suojelualueiden parissa tehtävää työtä. Kysymys oli kuitenkin Helsingissä toimivasta pienestä yksiköstä, jolla ei edelleenkaan ollut tukena kenttäorganisaatiota. Matti Helmisen mukaan huomattavimmat muutokset metsähallituksen kansallispuistojen hoidossa toteutettiin vasta 1990-luvun alussa. Vuonna 1991 luonnonsuojelualuetoimisto muutettiin luonnonsuojeluosastoksi. Metsähallituksen organisaatiomuutoksen myötä seuraavana vuonna luotiin luonnonsuojelutoiminto. Tällöin suojelualueiden hoidosta tuli itsenäinen toimiala suhteessa metsätalousasioihin ja sisäisten siirtojen ja määrärahojen lisäyksen myötä perustettiin luonnonsuojelun kenttäorganisaatio.⁹⁶ Kenttäorganisaatiota varten Suomi jaettiin kuuteen puistoalueeseen ja Ylä-Lapin luonnonhoitoalueeseen. Luonnonsuojelualueiden hoito nähtiin Suomessa viimein niin tärkeänä tehtävänä, että se ansaitsi oman organisaation omine työntekijöineen – toissijaisena hoidetun suojelualuehallinnon aika oli näin ohi.

2.2 Kansallispuistojen historia Yhdysvalloissa: kadotettu paratiisi vai raaka-ainevarasto

Tarkasteltaessa kansallispuistojen perustamisen ja hoidon kehitystä Yhdysvalloissa ja etsittäessä sen yhtymäkohtia Suomen kansallispuistojen hoitoon on syytä käydä läpi lyhyesti myös yh-

95 *Helsingin Sanomat*, pääkirjoitus 21.6.1982.

96 Helminen M. 1998, 9.

dysvaltalaisen luontosuhteen ja kansallispuisto-
aatteen historiaa.

2.2.1 Luonnon suojeleminen kansallis- perintönä

Pohjois-Amerikan historian yksi leimallinen piiri on sen jännitteinen luontosuhde, jossa ihmisen toiminta ja luonnon asettamat uhkat tai mahdollisuudet ovat vastakkain. Ensimmäisten mantereelle rantautuneiden eurooppalaisten silmissä Amerikan luonto näytti armottomalta ja hallitsemattomalta. Ensimmäisten eurooppalaisten tulokkaiden kotimaissa Etelä- ja Keski-Euroopassa sekä Iossa-Britanniassa alkuperäistä luontoa oli jäljellä enää kaistaleina viljeltyjen alueiden välissä. Amerikan mannerta hallinnut villiksi koettu luonto olikin siirtolaisille pahuuden tyyssija, joka tuli raivata, valloittaa ja kesyttää. Vaikka monet pakenivat Euroopasta mielestään rappeutuneen yhteiskunnan vainoa ja vaaroja, heidän päämääränään ei kuitenkaan ollut Amerikassa harmoninen yhteiselo alkuperäisten asukkaiden ja luonnon kanssa; Amerikka oli sivistettävä pimeyden ja pahuuden karkottamiseksi.⁹⁷

Valistuksen ajan usko ihmisen kaikkivoipuuteen ja samanaikainen tieteen nopea kehitys saivat amerikkalaiset näkemään mantereensa tarjoamat mahdollisuudet uudella tavalla. Jo uudisraivaajien vaalima ajatus luonnosta ihmisen palveluksessa johti yritteliäisyyteen ja menestyksen ihannointiin yhdistyneenä luonnonvarojen tehokkaaseen hyväksikäyttöön ja sen myötä taloudelliseen kasvuun. Toisaalta valistus toi myös uudenlaisen näkökulman luonnon ja uskonnon suhteeseen, ja sen mukaan luontoa ei enää nähty jumalallisen järjestyksen vastakohtana vaan osoituksena Jumalan työstä maan päällä.⁹⁸ Voidaan kenties sanoa, että etäännyttyään luonnosta tarpeeksi kauas amerikkalaiset saattoivat alkaa jälleen arvostaa sitä.

1800-luvun alkupuolella luonnon hyväksikäyttöä kritisoimaan nousi pieni *transsendentalisteiksi* kutsuttu joukko. Heille luonto ei ollut väline materialistiseen vaurauteen vaan henkilökohtaisen inspiraation ja henkisen hyvinvoinnin lähde. Liikkeeseen kuului runoilijoita, kirjailijoita ja taiteilijoita, joista tunnetuimpia ovat Henry David Thoreau (1817–1862) ja Ralph Waldo Emerson (1803–1882). Thoreaun näkemys luon-

97 Nash R. 1967, 24, 29–30, 73.

98 Nash R. 1967, 44–47.

non hyvää tekevistä vaikutuksesta ihmiskuntaan vaikutti moniin myöhempiin luonnonsuojelun pioneereihin. Emersonin mielestä taas amerikkalaiset erosivat eurooppalaisista juuri läheisen luontosuhteensa takia. Vaikka transsendentalisteja ei ollut kovin paljon ja heidän asenteensa oli melko elitistinen, liikkeen vaikutukset taiteisiin ja amerikkalaisten luontosuhteeseen olivat pitkäaikaisia ja huomattavia. Romantiikan myötä luonto alettiin jopa yhdistää uskonnossa hyvyyteen pahuuden sijasta, ja vihan ja pelon väistyessä annettiin tilaa luonnon ihailulle.⁹⁹

Yhdysvaltojen julistautuessa itsenäiseksi vuonna 1776 maa erosi poliittisesti Isosta-Britanniasta. Samalla maa menetti osittain sen kulttuuripiirin, jonka saavutuksia oli voitu pitää myös omina. Omien arkkitehtonisten monumenttien tai taiteen ja kirjallisuuden klassikoiden puuttessa nuoren kansakunnan identiteetti oli vailla konkreettisia symboleita. Vähitellen häviävä intiaanikulttuurikaan ei kelvannut antiikin Kreikan ja Rooman raunioiden ja muistomerkkien vastineeksi. Kysyttiinkin, mikä tulisi olemaan yhdysvaltalaisen panos maailman kulttuuriperinnölle. Yhdysvalloissa tämä liittyi läheisesti kysymykseen itsenäisen kansakunnan olemassaolon oikeutuksesta.

Ajatus luonnonmonumenteista Euroopan kulttuurimonumenttien vastineina heräsi Yhdysvalloissa ensimmäisenä taiteilijoiden piirissä 1800-luvun puolivälissä. Osin tähän ajatustapaan olivat vaikuttaneet juuri transsendentalistit. Pyrkinessään eroon eurooppalaisista vaikutteista ja traditioista taiteilijat alkoivat valita aiheikseen luonnonmaisemia, ja nämä myös maalattiin äärimmäisen naturalistisesti. Taiteilijoista tunnetuimpia olivat Albert Bierstadt (1830–1902), Thomas Moran (1837–1926), Thomas Cole (1801–1848) ja Asher Brown Duran (1796–1886).¹⁰⁰ Heidän taulunsa toivat lännen mahtavat, suuren yleisön saavuttamattomissa olevat maisemat ihmisten koteihin ja kongressin auloihin. Taiteen kautta oli näin turvallista ihailaa alkuperäisen luonnon pelottavankauniita ihmeitä. Maalausten myötä myös keskiluokka löysi koskemattoman luonnon kauneuden, ja vähitellen alettiin ymmärtää luonnon arvoa muustakin kuin materialistisen hyödyn näkökulmasta.¹⁰¹ Alkuperäisen luonnon kauneu-

den ymmärtäminen näiden maalausten avulla oli siten myös ensiaskel sen suojelemisessa.¹⁰²

Lehdistölläkin oli aktiivinen rooli maisemien ja luonnonmuotojen nostamisessa kansallisiksi ylpeydenaiheiksi. Vaikka sisällissota vei lehdistön suurimman huomion 1860-luvun alkupuolella, vastapainoksi sodan vakavuudelle ja häpeälle käsiteltiin paljon myös lännen luonnonihmeitä. Yhteiskunnallista arvostusta nauttivatkin seikkailijareportterit kuten Samuel Bowles (1797–1851) ja Albert D. Richardson (1833–1869), jotka matkustivat länteen ja raportoivat sieltä palattuaan haltioituneina näkemästään.¹⁰³

Uudenlainen luonnonkauneuden arvostus vaikutti Yhdysvalloissa myös kansallispuisto-aitteen syntymiseen. Kansallispuistot olivat myös itsenäisen maan monumentteja, ja Yhdysvalloissa ne olivat samalla tavalla kuin Suomessa aluksi enemmän kulttuurinationalismin tuotteita kuin varsinaisia ponnistuksia luonnon suojelemiseksi. Molemmissa maissa ensimmäisten kansallispuistojen perustaminen osui myös ajankohtaan, jolloin tarve kansallisille monumenteille oli kaikkein suurin. Isänmaan luontoa kuvaavat maalaukset ja valokuvat antoivat kulttuurinationalismille tarpeellisen kuvaston.¹⁰⁴

Vaikka orastava luonnon arvostus perustui Yhdysvalloissa pitkälti luonnon esteettisiin ja kulttuurinationalistisiin arvoihin, 1860-luvulla käytiin keskustelua myös luonnonvoimista monumentaalisten maisemien taustalla. Esimerkiksi tiedemies ja kirjailija, kongressin jäsen ja suurlähettiläs George Perkins Marsh (1801–1882) kirjoitti ihmisen ja luonnon tasapainoisesta suhteesta ihmiskunnan hyvinvoinnin kulmakivenä Euroopassa ja Yhdysvalloissa melko laajasti luetussa kirjassa *Man and Nature* (1864). Marsh oli myös ensimmäisten joukossa julkisesti huolissaan tämän tasapainon säilymisestä ja modernin ihmisyhteisön aiheuttamista pysyvistä seurauksista luonnon tasapainolle. Vaikka *Man and Nature* sai melko paljon huomiota, sen sanoma sai laajempaa ymmärrystä vasta lähes sata vuotta myöhemmin. Kansallispuistopolitiikalle oli kuitenkin tärkeää, että yhdistäessään luonnon ja ihmisten tarpeet Marsh loi suojeluaatteelle perustan, joka ihmisten oli helppo ymmärtää ja hyväksyä.¹⁰⁵

102 Nash R. 1967, 78; Opie J. 1998, 199–204.

103 Runte A. 1987, 11–14.

104 Opie J. 1998, 199–200.

105 Nash R. 1967, 105; Opie J. 1998, 372; Petulla J. 1988, 228–229; Runte A. 1991, 21–27.

99 Miller P. 1967, 175–196; Nash R. 1967, 44–46, 67, 86; Opie J. 1998, 194–198.

100 Opie J. 1998, 194–198.

101 Runte A. 1991, 13.

1860-luvulla yhdysvaltalaiset alkoivat kiinnostua kauniiden luonnonmonumenttiansa kohtalosta. Ajankohtaiseksi nousi kysymys siitä, kenen omistukseen kansallisaarteet päätyisivät. Puistojen suojelun tuli myös olla pysyvää ja laissa määriteltyä ollakseen uskottavaa, eivätkä kaupalliset arvot saaneet yksin määrätä kansallisaarteiden kohtaloa. Varoittavana esimerkkinä tästä nähtiin Niagaran putoukset, jotka olivat lähes tuhoutu- neet markkinavoimien puristuksessa. Ensin alue oli rakennettu täyteen erilaisia yksityisiä näkö- alapaikkoja korkeine pääsymaksuineen. Tämän jälkeen alueelle oli tulvinut erilaisia huvituksia, minkä myötä itse putoukset olivat jääneet toisar- voiseksi asiaksi luonnonrauhasta puhumattakaan. Lopulta hökkelikylien ympäröimät putoukset lä- hes kuivuivat yksityisen voimayhtiön säännöstel- lessä vettä sähkön tuottamiseksi. Ajatus kauniiden kohteiden saattamiseksi yhteiseen omistukseen eli valtion hallintaan alkoi saada laajempaa kannatusta ja näin poliitikkojenkin oli otettava siihen kantaa.¹⁰⁶

30. kesäkuuta 1864 presidentti Abraham Lincoln (1809–1865) allekirjoitti lain, jolla Yosemite Valley ja Mariposa Grove suojeltiin ”kansalaisten lomailua ja virkistäytymistä varten”. Kahdeksan vuotta myöhemmin vuonna 1872 presidentti Ulysses S. Grant (1822–1885) allekirjoitti kongressin tekemän Yellowstonen alueen kuumien lähteiden, kanjonien ja järvien suojelupäätöksen perustaen alueelle maailman ensimmäisen kansal- lispuiston. Nämä kaksi päätöstä olivat poliittinen ja lainsäädännöllinen lähtökohta kansallispuis- tojen perustamiselle. Niiden yhteydessä tulivat ensi kerran esille myös kaksi tulevaisuudessakin merkityksellistä piirrettä Yhdysvaltojen kansal- lispuistojen historiassa eli presidenttien suuri merkitys suojelijana sekä jatkuva aihetta koskeva kädenvääntö kongressissa ja eturyhmien kesken. Vaikka suojelupäätökset saatiin tehtyä, ei kuiten- kaan ollut selvää, kuka puistoista vastasi, kenen hallinnassa ne olivat, miten niitä sai hyödyntää tai kuinka lopullisiksi suojelupäätökset oli tar- koitettu.¹⁰⁷

Yosemitessa ja Yellowstonessa suojeltiin mo- numenttaalisia luonnonmuotoja tai alkuperäistä

106 Runte A. 1991, 11–32. Vuonna 1885 New Yorkin osavalti- o osti alueen ja perusti sinne Niagara Falls State Reservation -nimisen suojelualueen.

107 Act of June 30, 1864, 13 Stat. 325, 16 U.S.C. §48; Act of March 1, 1872, 17 Stat. 32, U.S.C. §21 et seq; Clary D. A. 1972; Haynes S. 1949; Runte A. 1987, 41–48.

luontoa sellaisessa muodossa, jota pidettiin kansa- kunnan arvolle sopivana. ”Basalttipylväät”, ”luon- nonarkkitehtuurin majesteettilliset näyttämöt” ja ”miniatyyri-Colosseum” olivat Yellowstonen kansallispuistosta löytyviä vastineita Euroopan muistomerkeille ja vanhalle arkkitehtuurille. Täs- sä vaiheessa suojeltujen alueiden merkitys matkai- lukohteina ei kuitenkaan ollut vielä suuri. Vaikka alueita suojeltaessa puhuttiinkin virkistyskäytöstä ja nähtävyysskohteista, niissä vierailu oli mahdol- lista vain harvoille. Tieto alueiden ihmeistä kuten kuumista lähteistä ja kiehuvasta mudasta levisi lähinnä tutkimusmatkailijoiden matkakertomus- ten kautta. Pian myös suuri yleisö löysi kansal- lispuistot, mihin tosin tarvittiin rautateiden ja yksityisautoilun kehittymistä.¹⁰⁸

Heräävästä luontotietoisuudesta huolimatta 1800-luvun loppu oli Yhdysvalloissa ennen kaikkea nopean vaurastumisen ja vahvan teol- lisen kehityksen aikaa. Kongressissa oli vahvasti edustettuna karjankasvattajien sekä kaivos- ja metsäteollisuuden eturyhmät, joiden edut oli- vat ristiriidassa kansallispuistoaatteen kanssa. Tuloksena oli käytäntö, jonka mukaan mitään taloudellisesti hyödynnettävää ei voitu suojella hyväksikäytöltä. Siten myös Yellowstonen kallio- muodostelmat tutkittiin tarkoin mineraaliesiinty- mien varalta. Hyödyttömyyden todistaminen ei siis ollut ongelma niin kauan kuin suojelutoimet koskivat vain Yellowstonen ja Yosemitein kaltai- sia karuja kivierämaita. Ristiriidat kärjistyivätkin pohdittaessa vanhojen metsien tai vesivarantojen suojelua.¹⁰⁹

Thoreau opetti yhdysvaltalaisille, ettei villi- den ja sivistyksen tarvinnut olla ristiriidassa vaan että myös niiden hedelmällisestä yhdistymisestä saattoi seurata menestystä ja kunniaa. Thoreau ja Emersonin jälkiä seurasi John Muir (1838– 1914), joka oli yhdysvaltalaisen luonnonsuojelun huomattavimpia uranuurtajia. Muir muokkasi transsendentalistien ajatuksia ja jatkoi George Perkins Marshin työtä varmistuen siitä, että ih- misten luontosuhde oli erittäin tärkeää yhteisön hyvinvoinnille. Muir näki villin luonnon ihmi- sestä riippumattoman arvon, ja hänelle luonto oli ”ikkuna taivaaseen ja pieni häivähdyks Luojusta” John Muirin merkitys luonnonsuojeluaikuttaja- na kasvoi 1800- ja 1900-luvun vaihteessa, jolloin

108 Clary D. A. 1972; Haynes S. 1949; Runte A. 1987, 44–48; Sellars R. W. 1997, 18–22.

109 Runte A. 1989, 48–64.

hän myös kävi tärkeimmät kamppailunsa yhdysvaltalaisen luonnon puolesta.¹¹⁰

Ensimmäisessä kansallispuistossa Yellowstoneissa alkuperäistä luontoa suojeltiin yhteiskunnan muutospaineita vastaan. 1800-luvun lopulla suojelun arvoisena nähty ei kuitenkaan vastaa nykykäsitystä ekologisen monimuotoisuuden turvaamisesta. 1800-luvun Yhdysvallat olivat luonnonvarojen häikäilemättömän hyväksikäytön ja nopean kasvun maa, jossa markkinatalouden tarpeet ajoivat helposti ohi muista arvoista. Voidaan kuitenkin sanoa, että luonnonvarojen tehokas hyväksikäyttö oli tuonut yhdysvaltalaisille niin korkean elintason, että 1800-luvun loppupuolella heillä alkoi olla myös varaa ja halua nähdä jäljelle jääneet alkuperäisen luonnon rippeet suojelun arvoisina.

2.2.2 Kansallisperintö käyttöön – kilpaileva näkökulma haastaa kansallispuistoaatteen

Kansallispuistojen perustamisen alkuaikoina 1800-luvun puolivälin jälkeen puistojen kannattajilla oli ollut pitkälle samat päämäärät ja yhteiset uhkakuvat. 1800-luvun loppua kohti suojelijoiden rivit alkoivat kuitenkin rakoilla ja muodostui kaksi kilpailevaa näkökulmaa. Kumpikin ryhmä tähtäsi suojelun alueiden perustamiseen, mutta kanta luonnonvarojen käyttöön ja suojelun määrään oli hyvin erilainen. 1900-luvun alussa Yhdysvaltoihin oli siten muodostunut konservationistien ja preservationistien rintamat. Edellisen keulahahmona toimi Gifford Pinchot (1865–1946), jälkimmäisen John Muir.¹¹¹ Näiden kahden näkökulman välinen valtataistelu ohjasi pitkälti sitä, millaiseksi kansallispuistopolitiikka ja sen myötä kansallispuistojen hoito Yhdysvalloissa muotoutui.

Gifford Pinchot oli metsänhoidon asiantuntija, joka oli hakenut oppia Saksasta, Ranskasta ja Englannista. Häntä kiehtoivat villi luonto myös sen tehokas hyväksikäyttö. Vaikka Pinchot ei vastustanut luonnonsuojelua, hänelle luonnon arvo oli yhteydessä kauneuden sijaan luonnonva-

roihin.¹¹² Pinchotin ajatukset saivat vaikutusvaltaa 1900-luvun alussa, kun hän pääsi presidentti Theodor Rooseveltin neuvonantajaksi. Pinchotin kannustamana Roosevelt suojelikin ensimmäisen virkakautensa aikana 65 miljoonaa eekkeriä ja toisella virkakaudella huimat 86 miljoonaa eekkeriä maata, josta pääosa oli metsää.¹¹³ Tämän teki mahdolliseksi vuonna 1891 asetettu Forest Reserve -laki, joka antoi presidentille vapaat kädet perustaa metsiensuojelualueita.¹¹⁴

Aluksi Pinchot ja Muir olivat ystäviä ja ajoivat yhteistä asiaa. Muir tiedosti ja hyväksyi kasvavan kansakunnan materiaaliset tarpeet ja hyötyajattelustaan huolimatta Pinchot rakasti metsää. Hän oli valinnut uransakin juuri tästä syystä. Muir ja Pinchot kuuluivat kumpikin *Forestry Commission* -projektiin, jonka tarkoituksena oli pohtia, mitä suojelluille alueille tehtäisiin. Tähän asti uudet suojelualueet olivat saaneet tulla toimeen ilman omaa organisaatiota. Komission valmistautuessa antamaan lopullisen raporttinsa vuonna 1896 yksimielisyyttä miesten välillä ei kuitenkaan ollut enää mahdollista saavuttaa ja kaksi leiriä alkoi muodostua. Pinchot kannattajineen ajoi ajatusta suojelun alueista eräänlaisina metsäreservoina, joissa metsää hoidettaisiin kestäväällä tavalla taloudellisen hyödyntämisen tarpeisiin. Muir ja toinen preservationistien keulahahmo Charles Sprague Sargent (1865–1946) puolestaan eivät halunneet uhrata luontoa puuntuotannolle vaan halusivat komission tunnustavan luonnon arvon ja säilymisen oikeuden ihmisen tarpeista riippumatta. Muirin ja Pinchotin henkilökohtainen välirikko vuonna 1897 symboloikin suojeluliikkeen hajomista kahteen leiriin.¹¹⁵

Perustamansa kansallispuistot ja metsäreservit Roosevelt luovutti vuonna 1905 liittovaltion organisaatioksi perustetun U.S. Forest Servicen haltuun ja Pinchotista tuli sen ensimmäinen johtaja. Aiemmin metsäreservaatteja koskevat asiat oli hoidettu sisäministeriön alaisuudessa, mutta nyt valta siirtyi maatalousministeriölle. Vuonna 1907 metsänsuojelun alueet saivat uuden nimen *National Forest*. Pinchot oli avainasemassa

112 Runte A. 1987, 70.

113 Tämä on yhteensä noin 61 miljoonaa neliökilometriä.

114 Runte A. 1991, 47–67; USDA Forest Service Briefing Book. February 1993, 2–5. Vuonna 1907 kongressi rajoitti presidentin valtaa tässä asiassa, mutta viimeisen kahden viikon aikana ennen rajoituksen voimaantuloa Roosevelt ja Pinchot suojelivat vielä 16 miljoonaa eekkeriä metsää.

115 Fox S. 1981, 108–115, 129–130; Nash R. 1967, 134–140.

110 Fox S. 1981.

111 Amerikkalainen ympäristöhistorian tutkija Joseph M. Petulla määrittelee konservationismiksi luonnonvarojen tehokkaan hyväksikäytön, jossa kuitenkin painottuu kestävä käytön vaatimus. Preservationismi puolestaan syntyi vastavoimaksi luonnontaloudellisen hyväksikäytön ylivallelle, ja siinä painottuvat luontoon liitetyt henkiset, esteettiset ja moraaliset arvot. Petulla J. 1988, 226–243.

päätettäessä mitä näillä alueilla sai tai ei saanut tehdään, ja hänen kantansa oli, ettei tiukka suo-
jelu hyödyttänyt ketään. Forest Servicen tehtävä
olikin vastata liittovaltion omistaminen metsien
suojelusta, hallinnoinnista ja tutkimuksesta niin,
että taloudelliset näkökohdat otettiin huomioon.
1900-luvun alkuvuosikymmeninä Forest Servi-
cen työ painottui nopeasti kasvavien kansallisten
metsäalueiden (*National Forest System*) hoitoon
ja valvontaan. Sen keskeisiä tehtäviä olivat aluksi
maastopalojen torjunta sekä ylilaiduntamisen ja
puuvarkauksien estäminen. Myöhemmin tehtävi-
en määrä on monipuolistunut huomattavasti.¹¹⁶

Pinchotille luonnon suojeleminen oli lähin-
nä luonnonvarojen hoitoa ja kestävä hyödyn-
tämistä. Rooseveltin perustamia metsäreservejä
ei siten ollut edes tarkoitettu virkistyskäyttöön
kuten kansallispuistoja. Pinchot halusi suojella
metsiä lähinnä tulipaloilta, tuholaisilta ja niiden
lyhytnäköiseltä käytöltä. Häntä ei kiinnostanut
alkuperäisen luonnon säästäminen itseisarvona
myöhemmille sukupolville tai edes virkistyskäyt-
töä varten. Yhdysvaltalaisen pelko luonnonvaro-
jen hupenemisesta nosti Pinchotin ajatusten kan-
natusta. Konservatismien ja preservationistien
välisessä kilpailussa edellisten pääseminen voitolle
jätti jälkeensä yhden yhdysvaltalaisen kansallis-
puistopolitiikan leimallisimmista piirteistä eli
vahvan hyötynäkökulman korostamisen kansal-
lispuistojen kehittämisessä. Tämä vaikutti myö-
hemmin huomattavasti myös kansallispuistojen
hoitoon ja niiden käyttöön.

2.2.3 U.S. National Park Servicen perusta- minen

1900-luvun alkuvuosina Pinchotin mallilla oli
suuri kannatus poliitikkojen ja tavallisten yh-
dysvaltalaisen keskuudessa. Luottamustoimien
ja virkanimitysten myötä Pinchotin asema myös
vakiintui metsä- ja puistoasioissa. Entä mitä Mui-
rilla ja hänen kannattajillaan oli tarjota vastineeksi
Pinchotin linjalle, joka suojeli metsiä ja luontoa
niiden tuhoutumiselta mutta ei kuitenkaan
ihmisen käytöltä? 1800-luvun ja 1900-luvun
vaihe oli toisaalta otollista aikaa myös Muirin
sanomalle, ja hänenkin ajatuksillaan oli paljon
kannattajia.¹¹⁷

1800-luvun viimeistä vuosikymmentä voi-
daan pitää eräänä käännekohtana yhdysvalta-
laisen luontosuhteen historiassa. 1890-luku oli
nimitäin ensimmäinen vuosikymmen, jolloin
Amerikassa ei enää ollut myyttistä rajaseutua;
villi länsi oli valloitettu.¹¹⁸ Kaupunkien kasvaessa
myös niiden ongelmat lisääntyivät. Kaupungeista
oli tullut uusia lainsuojattomien turvapaikkoja,
joissa ihmiset saivat pelätä toisiaan. Tällaisessa
ilmapiirissä Muirin ajatukset luonnon hyvää te-
kevistä vaikutuksesta saivat paljon vastakaikua.
Luonto alettiin yhdistää rajaseutuun (*frontier*) ja
uudisraivaajajenkehen (*pioneer spirit*), joita puo-
lestaan alettiin pitää yhdysvaltalaisen moraalin
ja kansallisuutteen lähtökohtina. Siten luonto
nähtiin elinvoiman ja kestävyuden lähteenä. Uh-
kana periamerikkalaisille arvoille pidettiin myös
siirtolaisuutta, mikä myös johti etsimään alkupe-
räistä ja perinteistä. Rajaseutu ja siihen kuuluneet
arvot yhdistettiin moniin yleisiin asioihin kuten
demokratiaan, ja rajaseudun olojen katsottiin
edistävän demokratiaa vahvistavia kehityssuun-
tia yhteiskunnassa.¹¹⁹ Myös presidentti Theodore
Roosevelt tiedosti luonnon merkityksen yhdysval-
talaisen kansallisuutteen, mistä viestikin hänen
kaudellaan suojelemissa alueiden suuri määrä.

Luonnonsuojelun valtasuhteita ja yhdysvalta-
laisten muuttuvia asenteita luontoa kohtaan ku-
vaa hyvin ”tapaus Hetch Hetchy”. Monen muun
Kalifornian kaupungin tavoin San Francisco kärsi
1800-luvulla jatkuvasta vesipulasta. Kun 1800- ja
1900-luvun vaihteessa tähän alettiin etsiä ratkaisua
San Franciscon lähiympäristöstä, insinöörit löy-
sivätkin erinomaisen vesivaraston Hetch Hetchy
-laaksosta. Ongelmaksi nousi kuitenkin se, että
Hetch Hetchy oli osa Yosemitein kansallispuis-
toa¹²⁰ ja laakso oli luontoreservaatti (*wilderness
preserve*) keskellä suojeltua aluetta. Vesiongelman
ratkaisuksi suunnitellun patohankkeen puolesta-
puhujien keulahahmoksi nousi Gifford Pinchot ja
kiivain vastustaja oli John Muir. Hetch Hetchyn
kohtalo nosti aiheesta laajan kansalaiskeskustelun,
jossa Pinchotin ajama linja pääsi voitolle. Vaikka
John Muir ja preservationistit hävisivät taistelun
Hetch Hetchystä, he saivat tapauksen myötä kui-
tenkin paljon julkisuutta ja kannatusta. Huomi-
onarvoista on myös se, että kamppailu ylipäättään
käytiin, sillä vain muutamia vuosia aikaisemmin

118 Nash R. 1967, 143–148.

119 Miller P. 1967, 163–174.

120 Vuonna 1864 Yosemite Valley suojeltiin nimellä State
Park. Kansallispuisto perustettiin alueelle vuonna 1891.

116 Fox S. 1981, 108–115; Runte A. 1991, 47–67; USDA
Forest Service Briefing Book. February 1993, 2–5.

117 Runte A. 1991, 47–67; Fox S. 1981, 121–134.

asiasta ei olisi edes keskusteltu – materialistiset tarpeet ja hyödyn tavoittelu olisivat voittaneet ilman kiistelyä.¹²¹

Kansallispuistot kärsivät Yhdysvalloissa aluksi hallinnon hajanaisuudesta, ja liittovaltion maita osittain hallinnoinut sisäministeriö joutui turvautumaan Yellowstonen sekä Kalifornian muiden puistojen käytön ohjauksessa ja valvonnassa puolustusvoimien apuun. Armeijan joukot valvoivat ja jopa opastivat ihmisiä kansallispuistoissa. Kansallispuistojen puutteellisen hallinnoinnin vuoksi suojelualueiden luonnontilainen asema oli osittain vaarassa, ja tästä kertoivat Hetch Hetchynkin tapahtumat. Konservationistisen näkökulman vahvistettua asemiaan monien tätä ideologiaa noudattaneiden keskusvirastojen perustamisen myötä (U.S. Geological Survey, 1879; Forest Service, 1905; Reclamation Service, 1907), preservationisteilla ei ollut edes omaa organisaatiota valvomassa tämän suuntauksen kannattajien intressejä.¹²²

Menestyvä chicagolainen liikemies ja luontoharrastaja Stephen T. Mather (1867–1930) asettui kuitenkin puolustamaan myös preservationistien näkökantoja. Hänkin oli huolissaan kansallispuistojen tulevaisuudesta ja valmis tekemään töitä tilanteen parantamiseksi. Ilmaistuaan vuonna 1915 huolensa sisäministeri Franklin K. Lanelle (1864–1921) Matheria pyydettiin töihin ministeriöön kansallispuistokysymyksistä vastaavaksi neuvonantajaksi. Avustajakseen Mather pyysi nuoren lakimiehen Horace M. Albrightin (1890–1987). Kampanjoidessaan työssään kansallispuistojen paremman hallinnoinnin puolesta Mather käytti tehokkaasti hyödykseen tiedotusvälineitä, ja *National Geographic* sekä muutama muu suosittu aikakauslehti saatiin julkaisemaan suojelumyönteisiä artikkeleita. Mather hankki myös rahoituksen kansallispuistoja esittelevälle julkaisulle, joka jaettiin kongressiedustajille ja muille päättäjille. Kongressi reagoi toivotulla tavalla, ja elokuussa 1916 presidentti Woodrow Wilson (1856–1924) allekirjoitti lain kansallispuistojen hallinnointiin tarkoitetun U. S. National Park Service -viraston (NPS) perustamiseksi.¹²³

121 Fox S. 1981, 139–147.

122 Clary D. A. 1972, 42–44; Runte A. 1987, 102–104; Shankland R. 1954 v–vi, 42–54, 103–106.

123 Runte A. 1987, 109–110; Shankland R. 1954, V, 7–11, 83–113; Act of August 25, 1916 (National Park Service Organic Act). P.L. 64–235, 16 U.S.C. §1 et seq. as amended.

Sisäministeriön alaisuuteen perustetun National Park Servicen tehtäviksi määriteltiin tarkemmin liittovaltion omistamien suojelualueiden kuten kansallispuistojen, -monumenttien sekä kansallisten reservaattien hallinnoiminen ja hoitaminen. Toiminnan päämääränä oli suojella kansallisperintöä jälkipolville ja tarjota kansalaisille luonnossa virkistytymisen mahdollisuuksia. Perustamispäätöksen myötä National Park Servicen hallintaan uskottiin 14 kansallispuistoa, 21 kansallista monumenttia sekä kaksi reservaattia (Hot Springs ja Casa Grande Ruins). NPS:n ensimmäiseksi johtajaksi valittiin Stephen T. Mather, ja apulaisjohtajakseen hän valitsi aikaisemman avustajansa Horace M. Albrightin.¹²⁴

Uuden organisaation haasteena oli vastata sille annettuun kaksijakoiseen tehtävään eli yhtä aikaa sekä suojella luontoa että tarjota suurelle yleisölle virkistystä ja luontokokemuksia. Tehtävä tuli myös hoitaa niin hyvin, etteivät kilpailevat konservationistiset luonnonhyödyntämisajatukset saaneet valtaa kansallispuistoissa. Tämä tehtävänanto oli kirjoitettu myös sen perustamislakiin, ja lain tulkitsemisesta tuli National Park Servicelle eräänlainen kohtalonkysymys – tai ainakin Mather uskoi niin.¹²⁵ Konservationistit olivat saaneet kannatusta, koska he eivät olleet varjelleet luontoa sen käytöltä vaan olivat lähinnä hoitaneet ja hallinnoineet luonnonvaroja taloudellisen hyödyntämisen tarpeita ajatellen. Preservationistien ongelma oli ollut, miten vakuuttaa suuri yleisö tiukemman suojelun hyödyistä. Vaikka kulttuurinationalistisia perusteita ei ollut unohdettu, upeat luonnonkohteet tuntuivat edelleen tavallisen yhdysvaltalaisen näkökulmasta sekä henkisesti että maantieteellisesti varsin etäisiltä. Preservationistisen kansallispuistoaatteen tuli siis menestyäkseen saavuttaa poliittinen tuki, joka puolestaan edellytti kansalaisten kannatusta.

124 Act of August 25, 1916 (National Park Service Organic Act): ”The Service thus established shall promote and regulate the use of the Federal areas known as National Parks, Monuments, and Reservations (...) by such means and measure as to conform to the fundamental purpose of the said Parks, Monuments, and Reservations, which purpose is to conserve the scenery and the natural and historic objects and the wild life therein and to provide for enjoyment of same in such manner and by such means as will leave them unimpaired for the enjoyment of future generations”; Shankland R. 1954, 114–127.

125 ”[T]o conserve the scenery and the natural and historic objects and wild life therein and to provide for the enjoyment of the same in such manner and by such means as will leave them unimpaired for the enjoyment of future generations.” Act of August 25, 1916.

Matherin ja Albrightin mielestä kansallispuistojen ja heidän uuden organisaationsa menestyksen edellytyksenä oli puistojen kävijämäärien kasvattaminen. Jo National Park Servicen perustamisvaiheessa Mather oli painottanut puistojen tarjoamia matkailumahdollisuuksia ja hämärtänyt näin rajaa ristiriitaisina pidettyjen suojele- ja hyödyntämisenäkökulmien välillä. Turismi toisi mukanaan kannattavuuden, joka puolestaan olisi poliittisen tuen edellytys. Kasvaakseen matkailu vaati liikenneyhteyksien ja palveluiden parantamista, ja National Park Servicen perustamisen aikoihin liikenneyhteyksien yleinen ja tekninen kehitys olikin nopeaa. Päättäjät myös heräsivät huomaamaan, miten paljon rahaa virtasi ulos maasta yhdysvaltalaisen matkustaessa ihailemaan Euroopan nähtävyyksiä. Tämä toi uuden piirteen kulttuurinationalismiin, kun yhdysvaltalaisilta nähtävyyksiltä alettiin vaatia eurooppalaiset mitat täyttävän esteettisen nautinnon lisäksi yhtä suurta tuottavuutta.¹²⁶ Kansallispuistomyönteinen lehtikirjoittelu National Park Servicen perustamisvaiheessa otti kantaa myös tähän puistojen taloudelliseen hyödyntämiseen, ja esimerkiksi artikkeli ”Making a Business of Scenery” *The Nations Businessissa* kesäkuussa 1916 sisälsi seuraavia vaatimuksia:

*”Haluaamme, että kansallispuistojamme kehitetään. Haluaamme samanlaiset tiet ja vaellusreitit kuin Sveitsissä. Haluaamme kaikenhintaisia hotelleja. (...) Haluaamme hyvät kalastuspaikat. Haluaamme, että luonnonvaraista elämistöämme suojellaan ja kehitetään. Haluaamme mahdollisuuksia luonnon tutkimiseen.”*¹²⁷

Muutama vuosi ennen National Park Servicen perustamista eli vuonna 1911 Yellowstonessa oli pidetty konferenssi, joka sinetöi luonnonsuojelijoiden, hallituksen ja rautateiden yhteistyön kansallispuistojen kehittämiseksi.¹²⁸ Rautateistä tuli näin kansallispuistoaatteen tärkeä ulkopuolinen yhteistyökumppani. Vaikka aluksi puistoja pyrittiin suojelemaan myös rautateiltä, esimerkiksi Matherin mielestä junaliikenne ja sen myötä turismi oli kuitenkin pienempi paha kuin padot ja

hakuut.¹²⁹ Mielikuvissa rautateihin yhdistettiin myös samankaltaista ”ylevyyttä” kuin luonnon monumentteihin, ja niiden nähtiin yhdistävän teknologian avulla ihmisen ja luonnon. Jo Yellowstonen kansallispuistoa perustettaessa Northern Pacific Railroads oli puolustanut voimakkaasti puiston perustamista, sillä rautatieyhtiöt näkivät kansallispuistot potentiaalisina matkailukohteina. Mainonnallaan nämä edesauttoivatkin huomattavasti puistojen tunnettavuutta.¹³⁰ Kuitenkin vasta yksityisautoilun yleistyminen toi suuret ihmisjoukot kansallispuistoihin.

Kasvavan suosion vauhdittamana aikaisemmin länteen painottunut kansallispuistoverkosto alkoi 1920-luvun lopulla laajentua myös Yhdysvaltojen itäosiin, jossa maat olivat kuitenkin pääasiassa yksityisomistuksessa. Itärannikolla painopiste tulikin olemaan erilaisissa kulttuurihistoriallisissa suojelukohteissa, ja Matheria vuonna 1928 seuranneen Albrightin johdolla National Park Service alkoi toteuttaa kongressin esitystä kansallisen historian suojelemisesta. Vuodesta 1933 alkaen National Park Servicen hallintaan siirtyivät War Departmentin sotahistorialliset kohteet, Forest Servicen kohteita sekä kansallisesti tärkeitä kaupunkikohteita kuten Washington-monumentti, Lincoln Memorial ja Valkoinen talo. Organisaation hallinnoitavaksi tuli myös erilaisia taistelukenttiä, linnoituksia ja muistomerkkejä. Historiallisten suojelukohteiden ja itälaajentumisen myötä National Park Service kattoikin maantieteellisesti koko maan, ja sen toiminnasta tuli entistä monipuolisempaa.¹³¹

Mather ja hänen seuraajansa avasivat kansallispuistot autoille, hotelleille ja monenlaisille aktiviteeteille ratsastuksesta ja kiipeilyä moottoriveneilyyn ja kalastukseen. Lisäksi panostettiin luonto-opastukseen sekä luontokeskuksiin ja niiden näyttelyihin. Puistojen tulikin olla eräänlainen versio maanpäällisestä paratiisista, jossa ulkoilmaelämän hyveet kukoistaisivat.¹³² 1900-luvun alussa alkanut, valtiollaan ja liikemiesten järjestämä kotimaan matkailuun kannustanut *See America First* -kampanja oli menestys, ja toisen maailmansodan jälkeen kansallispuistoista tuli Yhdysvaltojen suosituimpia kotimaan matkailukohteita. *Going to the Sun Highwayn* ja *Trail*

126 Runte A. 1887, 82–105.

127 Sellars R. W. 1997, 28.

128 Shankland R. 1954, 138–144; Runte A. 1987, 99–105.

129 Opie J. 1998, 382.

130 Opie J. 1998, 378–379.

131 Reorganization Act of March 3, 1933, 47 Stat. 1517; Executive Orders 6166 & 6228 (5 U.S.C. §§ 124–132).

132 Sellars R. 1997, 87–88.

Ridge Roadin kaltaiset maisematiet tekivät pääsyn kansallispuistoihin helpoksi myös autolla. Jännittävimpiin järjestettyihin toimintoihin lienee kuulunut karhujen ruokinta. Tämä oli kuitenkin vasta alkua, ja vierailijamäärien kasvaessa myös ongelmat alkoivat lisääntyä.¹³³

National Park Servicen ensimmäisenä vuosikymmenenä luotiin perusta palvelusuunnitelmalle, jota seurattiin kansallispuistojen hoidossa ja käytössä melko kriittikittömästi 1960-luvulle saakka. Mather ja Albright toteuttivat siten johtajakaudellaan juuri sitä kansallispuistojen hallinnointipolitiikkaa, jota he itse olivat olleet luomassa. Perustamislain tulkinnan jäädessä pitkälti toteuttajansa vastuulle National Park Servicen ensimmäisiä vuosikymmeniä leimasi Matherin ja Albrightin viitoittama vakaa usko lain sisältämiin hyötyä tavoitteleviin mahdollisuuksiin.

Matherin ja Albrightin hyötyajattelun taustalla oli nähtävissä konservationistien jo 1800-luvun lopulla esittämä haaste siitä, ketkä hoitaisivat valtion hallinnassa olevia alueita eniten yhdysvaltalaisia hyödyttävällä tavalla. Vastineeksi Pinchotin johtamalle maatalousministeriön alaisuudessa toimivalle Forest Servicelle ja konservationistiselle liikkeelle Mather ja sisäministeriön alainen National Park Service loivatkin toisenlaisen hyötyajattelun mallin, jossa kauniit ja mallikelpoisesti hoidetut suojelualueet palvelivat yleistä hyvää. Koska matkailu nähtiin suojelualueiden tehokkaimpana käyttömuotona, yleishyödyllisenä pidetystä luonnossa virkistäytymisestä tuli markkinahyödyke. Tämän myötä kansallispuistojen hallinnointi sekä hoito- ja käyttösuunnittelu palvelivat luonnonsuojelun ja luonnossa virkistäytymisen ohella myös talouselämää. Tämä toi toimintaan tehokkuutta ja kaivattua yleistä hyväksyttävyyttä, mikä auttoi National Park Servicen kansallispuistojärjestelmää selviämään lama-ajan ja sotavuosien haasteista.

2.2.4 Kansallispuistojen hoito- ja käyttösuunnittelun varhaisvaiheet

National Park Servicen perustamisesta lähtien Mather rakensi vahvaa keskitetysti johdettua organisaatiota, jolla oli pätevät ja motivoituneet työntekijät. Koska matkailijoiden huomioimiseen kuten palvelurakenteisiin, asiakaspalveluun ja opastukseen panostettiin, vaadittiin myös uu-

denlaista suunnitelmallisuutta ja tavoitteellisuutta. Kansallispuistojen kehittäminen ei nimittäin saanut vaarantaa kansallispuistojen perustehtävää eli luonnon suojelemista. National Park Servicen suojelualueiden hoito- ja käyttösuunnittelun perinne onkin lajissaan maailman vanhin ja lähes yhtä vanha kuin organisaatio itse.

Mather päätti melko itsenäisesti, millaisia ammattilaisia kansallispuistojärjestelmä tarvitsi tavoitteidensa saavuttamiseksi. Uudessa organisaatiossa keskeiseen asemaan nousivat maisema-arkkitehdit, insinöörit sekä puustonhoitajat maastossa työskentelevine alaisineen. Arkkitehtien ja insinöörien tehtävänä oli suunnitella kansallispuistot sellaisiksi, että ne pystyivät vastaanottamaan suuria vierailijamääriä. Ammattitaitoa tarvittiin, sillä uudet tiet, sillat ja palvelurakenteet piti suunnitella ja rakentaa siten että ne olivat sopusoinnussa ympäristönsä kanssa.¹³⁴

1920-luvun puolivälissä jouduttiin ensimmäistä kertaa todella ottamaan kantaa kansallispuistojen autoistumiseen. Vaikka Mather ja Albright suhtautuivat myönteisesti yksityisautoiluun kansallispuistoissa, tämä tarkoitti kuitenkin uusien teiden rakentamista kansallispuistojen sisälle. Tämä asia kaipasi siten periaatteellista linjanvetoa. Albrightin periaatepäätös tiekysymykseen olikin, että kansallispuistoihin tuli rakentaa ainoastaan yksi päätie. Laajemmin puistoon saattoi tutustua sitten tieltä lähtevä polkuja pitkin. Koska teitä ei tulaisi rakentamaan joka puolelle puistoa, ratkaisu vaati kansallispuistojen hahmottamista alueisiin jakautuvina kokonaisuuksina. Vuonna 1925 Albright kehotti puistojen johtajia laatimaan puistoistaan suunnitelmat (*comprehensive plans*), ja tältä ajalta löytyvät varhaisimmat esimerkit alueiden jaosta käytöltään erilaisiin vyöhykkeisiin. Suunnitelmissa tuli näkyä, mitkä alueet jäivät päätien ulottuville eli aktiiviseen yleisökäyttöön ja mitkä alueet taas teiden ulkopuolelle. Esimerkiksi Yellowstonen kansallispuistossa teitä pitkin pääsi tutustumaan vain kymmenesosaan alueesta, jolloin 90 prosenttia jäi aktiivisen käytön ulkopuolelle niin sanotuksi erämaa-alueeksi (*wilderness area*).¹³⁵

National Park Servicen suunnitteluprosessissa keskeisessä asemassa oli organisaation toimisto San Franciscossa. Kansallispuistojen hoito- ja käyttösuunnitelmia tehtäessä avainasemassa oli-

134 Carr E. 1998, 76–93; Sellars R. 1997, 47–56.

135 Carr E. 1998, 176–177; Haynes J. E. 1949; Sellars R. 1997, 92.

133 Clary D. A. 1972, 50–63; Runte A. 1987, 168–109.

vat puolestaan maisema-arkkitehdit ja insinöörit. Vuoden 1932 lopussa Albright kehui, että San Franciscossa työskentelevä maisema-arkkitehtien päällikkö aluesuunnittelija Thomas Vint (1894–1867) ja hänen alaisensa olivat tehneet tärkeän työn valmistellessaan jokaiselle kansallispuistolle yleissuunnitelman (...) ja varmistaessaan näille myös huolellisesti järjestetyt kehittämissuunnitelmat. Thomas Vintia voidaankin pitää yhtenä suojelualuesuunnittelun tärkeimmistä uranuurtajista, sillä hän vastasi 1920- ja 1930-luvulla suunnittelun kehittämisestä yhdessä Albrightin luottoinsinöörin ja San Franciscon -toimiston johtaja Frank Kittredgen kanssa. Syksyllä 1933 Vint siirtyi San Franciscosta National Park Servicen Washingtonin-toimistoon organisaation pääarkkitehdiksi.¹³⁶

Vaikka suunnittelun avulla haluttiin varmistaa alkuperäisen luonnon säilyminen kansallispuistoissa, ne eivät kuitenkaan perustuneet alueiden ekosysteemien kovinkaan syvälliseen tuntemukseen. Ennen 1960-lukua National Park Servicesa oli myös verrattain vähän suojelubiologeja, ja heidän asemansa oli heikko verrattuna moneen muuhun ammattiryhmään. National Park Servicen perustamisvaiheessa tieteellistä tutkimusta ei laskettukaan organisaation päätehtäviin vaan tällaisia palveluita ostettiin muualta, esimerkiksi biologian alan tutkimuslaitoksilta Bureau of Biological Surveyilta ja Bureau of Entomologylta. Matherin viitoittamalla tiellä National Park Servicestä oli näin tullut johtava luontomatkailun ja luonnon virkistyskäytön osaaja luonnonvarojen tuntemukseen perustuvan suojelutyön jäädessä vähälle huomiolle ja osaamiselle.¹³⁷

Albrightin johdolla hoito- ja käyttösuunnittelu kehittyi puistokohtaiseksi ja tavoitteelliseksi. Näitä *comprehensive plans* -nimellä kulkeneita suunnitelmia alettiin 1930-luvun alussa kutsua nimellä *master plan*.¹³⁸ Suunnitelmat tehtiin yhteistyössä puistonjohtajan, maisema-arkkitehtien ja insinöörien kanssa ja ne päivitettiin kuuden vuoden välein. Yleensä kansallispuistot jaettiin ainakin kahteen erilaiseen päävyöhykkeeseen, joiden käytössä ja hoidossa käytettiin eri suunnitelmia.

136 Carr E. 1998, 203–204, 239–240, 264.

137 Sellars R. 1997, 69–70, 87, 93, 213–221.

138 Suomennan *master planin* yleissuunnitelmaksi tai hoito- ja käyttösuunnitelmaksi. Käsité *master plan* tuli virallisesti käyttöön vuonna 1932 National Park Servicen ensimmäisessä kansallisessa konferenssissa Albrightin johtajaksi tulon jälkeen.

nitelmia. Yleissuunnitelmissa täytyi näkyä selkeät puistokohtaiset tavoitteet ja kehitystyön periaatteet. Niihin tuli merkitä myös nykyiset palvelut ja määritellä niiden kehittämistarpeet. Suunnitelmiin sisältyikkin teiden, polkujen ja palveluiden lisäksi palvelurakenteiden rakennussuunnitelmia ja rakennuspiirustuksia. Uusien suunnitelmien tuli olla ohjeistuksena muun muassa suurille kehityshankkeille kuten vuonna 1933 aloitetulle Franklin D. Rooseveltin (1882–1945) New Deal-politiikkaan kuuluneelle Civilian Conservation Corps (CCC) työllistämishojelmalle.¹³⁹

Thomas Vintin vuonna 1931 tekemä Mount Rainier National Parkin yleissuunnitelma oli uuden kansallispuistosuunnittelun malliesimerkki. Suunnitelman sisältämiin lukuisiin karttoihin oli merkitty eri alueiden käyttömuodot ja aluejako, ja yhdessä kartat antoivat kokonaiskäsityksen kansallispuistosta. Suunnitelmassa Mount Rainierin kansallispuisto oli jaettu neljään eri käyttön vyöhykkeeseen (*wilderness, research, sacred* ja *developed areas*). Vyöhykkeiden määritelmät eivät kuitenkaan olleet täysin yksiselitteisiä, ja keskustelua käytiin erityisesti *wilderness*-vyöhykkeen laadusta. Yksimielisyyteen ei päästy muun muassa siitä, kuinka paljon retkeilyä sai rajoittaa. Koska Albrightin oli mahdollon hyväksyä käyttökieltoja erämaaosien kaltaisilla suurilla alueilla, muodostettiin yhdeksi vyöhykkeeksi *research area*. Tämä oli paljon *wilderness*-aluetta pienempi mutta täysin käytön ulkopuolella. *Wilderness*-alueella retkeily sallittiin, mutta sinne ei juuri rakennettu. *Sacred*-alueilla pääsi liikkumaan jopa autoilla, mutta näihin ei rakennettu lainkaan palveluita, jotka keskittyivät retkeilyn ohella siten *developed*-alueille. Nämä Thomas Vintin 1930-luvun alun kansallispuistokohtaiset suunnitelmat viitoittivat National Park Servicen suunnitteluperinnettä 1970-luvulle saakka.¹⁴⁰

2.2.5 Kansallispuistojärjestelmän kehittyminen 1930–1960-luvuilla

Arkkitehtien ja insinöörien ohella toinen tärkeä ammattiryhmä National Park Servicessa olivat puistonhoitajat (*park rangers*), jotka muodostivat puistojen valvonnan ja opastuksen ytimen. Matherin mukaan puistonhoitajien toiminta oli ratkaisevaa kansallispuistojen kohtalolle, sillä

139 Carr E. 1998, 7–8, 239–241.

140 Carr E. 1998, 239–243.

vierailijoiden kokemusten laatu oli pitkälti riippuvainen puistoissa työskentelevien ammattitaidosta. Kansallispuistoissa työskentelevät olivatkin avainasemassa siinä, millaisen vaikutelman vierailija sai paitsi tietystä puistosta myös National Park Servicen toiminnasta yleensä. Alusta lähtien National Park Servicen yhteiskunnallisesta roolista viestittiinkin suurelle yleisölle ja päättäjille juuri valvonnan, opastuksen ja asiakaspalvelun välityksellä. Yhteisiä arvoja ja yhteistä sanomaa korostivat sekä opastusmateriaalit että oppaiden ja valvojen yhtenäiset univormut.¹⁴¹

Pätevien ja motivoituneiden työntekijöiden myötä National Park Servicesta alkoi muodostua tavoitteellisesti toimiva ja päämäärätietoinen ammattilaisten organisaatio. Koska sen tavoitteet olivat selkeitä, työntekijät lojaleja ja yleinen mielipide kansallispuistoaatteelle suojea, kansallispuistojärjestelmän suunnitelmalliselle kehittämiselle oli hyvät lähtökohdat.

1930-luvun alussa Yhdysvaltoja koettelivat suuri lama ja sitä seurannut laaja työttömyys. Vuonna 1933 presidentti Franklin D. Roosevelt julkisti New Dealin, joka oli hätäpuohjelma työttömyyden helpottamiseksi. New Dealin vaikutukset National Park Servicen toimintaan olivatkin mittavat, kun kansallispuistoihin palkattiin tuhansia Civilian Conservation Corps (CCC) ohjelman kautta työllistettyjä nuoria miehiä. He paransivat reitistöjä, rakensivat palvelupisteitä ja osallistuivat palovalvontaan ja luonnonhoitoon. Uusien työntekijöiden avulla monet resurssien puutteen takia tekemättä jääneet kehityshankkeet saatiin näin valmiiksi. Eniten ohjelma vaikutti kuitenkin National Park Servicen organisaatiorakenteen kehittymiseen. CCC:n kautta tulleiden tuhansien työntekijöiden ohjaaminen ja valvominen vaati nimittäin kenttäorganisaation kehittämistä ja erilaisten alueellisten ja ammatillisten yksiköiden perustamista. Samalla eri ammattikunnat erikoistuivat ja muodostivat organisaation sisälle tiivistä yhteistyötä tekeviä hallinnollisia yksiköitä. National Park Servicelle muodostui siten jo 1930-luvulla hallintomalli, jossa luonnonsuojelualueita, historiallisia kohteita ja virkistysalueita hallinnoitiin ja hoidettiin lukuisia eri ammattikuntia edustavien ihmisten voimin keskusyksikön ja alueyksiköiden kautta. Tämä uusi organisaatiorakenne jäi pysyväksi. Myös moni CCC:n avulla palkattu ammattilainen jäi Natio-

nal Park Servicen vakinaiseksi työntekijäksi. Näin organisaatioon liittyi lukuisia uusia maisema-arkkitehteja, insinöörejä, metsänhoitajia, biologeja, arkeologeja sekä historian tutkijoita.¹⁴²

New Deal ja Civilian Conservation Corps -ohjelma vahvistivat myös suunnittelun asemaa National Park Servicessa. Vuoden 1933 loppuun mennessä Thomas Vint alaisineen oli jo saanut valmiiksi yleissuunnitelmat lähes jokaiselle kansallispuistolle, mikä teki mahdolliseksi tuhansien väliaikaisten työntekijöiden organisoimisen nopeasti hyödylliseen työhön. Tehokkaan suunnittelukäytännön ansiosta National Park Service selviytyikin New Deal -työvoiman hyödyntämisestä paremmin kuin mikään muu liittovaltion laitos.¹⁴³

Laman sijaan National Park Servicen toimintaa haittasivat toisen maailmansodan sotavuodet, jotka heikensivät koko kansallispuistojärjestelmää. Tuolloin kansallispuistojen kävijämäärät romahtivat rajusti yhdessä vuodessa: kun vuonna 1941 kansallispuistoissa oli ollut 21 miljoonaa käyntiä, seuraavana vuonna vierailijoita oli enää noin kuusi miljoonaa. National Park Servicen määrärahoja leikattiinkin lähes samassa suhteessa kävijämäärien vähenemisen kanssa vuoden 1940 21 miljoonasta dollarista vuoden 1943 viiteen miljoonaan dollariin. Rahoituksen ehtyessä myös työntekijämäärä väheni lähes puoleen. Sotaponnistelut toivat uusia vaatimuksia myös kansallispuistoissa suojelluille luonnonvaroilta, kun suojelualueille rakennettiin armeijan väliaikaisia tukikohtia ja harjoitusleirejä. Lisäksi puistojen luonnonvarat haluttiin valjastaa – ja paikoin myös valjastettiin – sotaponnisteluiden käyttöön.¹⁴⁴

Kun Suomessa aloitettiin toisen maailmansodan jälkeen maan jälleenrakennus- ja sotakorvausponnistelut, luonnonvarat nähtiin ennen kaikkea taloudellisena resurssina. Yhdysvalloissa taloudellinen kasvu ja hyvinvointi palautuivat sen sijaan nopeammin, eikä luonnon arvostaminen virkistyskohteena kuitenkaan vaarantunut. Toisen maailmansodan jälkeen National Park Service ja sen hallinnoima kansallispuistojärjestelmä nautti edelleen suurta arvostusta yhdysvaltalaisen

142 Carr E. 1989, 249, 157, 268–276. Vuoden 1935 loppuun mennessä National Park Servicen hallinnoimille alueille oli 90 000 työllistetyn voimin rakennettu mm. 4 800 mailia teitä, 899 uintipaikkaa, parituhatta siltaa ja yli sata näköalapaikkaa.

143 Carr E. 1998, 164–165.

144 Sellars R. 1997, 150–155.

141 Carr E. 1998, 139–146; Sellars R. 1997, 53–56.

päättäjien ja kansalaisten keskuudessa, ja sota-ajan leikkauksista huolimatta järjestelmä säilyi verrattain vahvana. Varallisuuden ja vapaa-ajan lisääntyessä sekä yksityisautoilun yleistyessä kansallispuistoista tuli suosituimpia kotimaan matkailukohteita. Vuosittaiset kävijämäärät nousivat vuonna 1950 jo 33 miljoonaan ja vuoteen 1960 mennessä 72 miljoonaan.¹⁴⁵

Vuonna 1951 National Park Servicen johtajaksi valittiin Conrad L. Wirth (1899–1993). Uusi johtaja sai 1950-luvun puolivälissä kongressilta tuen kymmenvuotiseen ohjelmaan, jolla oli tarkoitus saada kansallispuistojen palvelut kuntoon National Park Servicen 50-vuotisjuhlaa varten. Korean sodan (1950–1953) aikana puistojen hoitoon tarkoitettuja määrärahoja oli nimittäin leikattu, ja monista 1930-luvulla rakennetuista teistä ja leiripaikoista oli ehtinyt tulla huonokuntoisia ja riittämättömiä. Suuren määrärahan turvin aloitettiinkin projekti Mission 66, joka tähtäsi ennen kaikkea kansallispuistojen palvelujen parantamiseen.¹⁴⁶ Ohjelman taustalla vaikutti kansallispuistojärjestelmän kehittämistä National Park Servicen perustamisesta lähtien ohjannut, hyötyajatteluun perustunut näkökulma, jossa kansallispuistojen kehittäminen nähtiin edellytyksenä luonnon suojelemiselle. Eli jos ihmiset saatiin pysymään tietyillä alueilla hyvien palveluiden houkuttelemana, toiset alueet saattoivat jäädä käytön ulkopuolelle ja säilyä koskemattomina.

Mission 66 -ohjelman myötä kansallispuistoihin rakennettiin muun muassa kymmeniä opastuskeskuksia, asuntoja työntekijöille sekä kaksi koulutuskeskusta National Park Servicelle. Mission 66 ei kuitenkaan herättänyt mittavine kehityshankkeineen pelkkää ihastusta, ja vakavinta kritiikkiä esittivät kansallispuistojärjestelmää perustamassa olleet tahot kuten luonnonsuojeluliike ja sen ehkä tunnetuimmat puolestapuhujat Sierra Club, Willderness Society ja National Park Association. Ohjelman koettiin vaarantavan kansallispuistojen perimmäisen tarkoituksen eli luonnon suojelemisen, ja erityisen kriittisesti suhtauduttiin tieverkoston laajentamiseen kansallispuistojen sisällä.¹⁴⁷ Palveluiden parantuminen kansallispuistoissa takasi kuitenkin sen, että suuri yleisö viihtyi niissä entistä paremmin. Tämä asetti uusia vaatimuksia myös opastustoiminnalle.

145 Sellars R. 1997, 173–177.

146 Sellars R. 1997, 173, 180–186, 188–190.

147 Sellars R. 1997, 173, 180–186, 188–190, 194.

Yhdysvaltalaisten kansallispuistojen opastuspalveluissa on aina painottunut oppaan ja asiakkaan henkilökohtainen kontakti sekä elämyksellisyys ja toiminnallisuus.¹⁴⁸ Resurssit huomioon ottaen kansallispuistoista on kuitenkin ollut välttämätöntä tuottaa myös esitteitä, karttoja ja muuta opastusaineistoa itsenäistä tutustumista varten. Kansallispuistoista oli tehty opaskirjaisia itse asiassa jo ennen National Park Servicen perustamista, sillä yksi ensimmäisistä Yellowstone kansallispuistosta kirjoitetuista oppaista oli *Haynes Guide* vuonna 1910. Kuitenkin vasta National Park Servicen perustamisen jälkeen kansallispuistojen esitteisiin alettiin toden teolla kiinnittää huomiota ja niiden sisältöä ja ulkoasua yhtenäistää.¹⁴⁹

1960-luvun alussa lähes jokaisesta kansallispuistosta painettiin saman mallin mukainen ja muutaman centin hintainen esitevihko. Eri kansallispuistojen esitteet sisälsivät aina tietyt yhteiset osa-alueet. Ensinnäkin, havainnollinen kartta oli aina tärkeä osa esitettä. Sitten *To Help You Enjoy the Park* -osiossa kerrottiin kansallispuistojen opaspalveluista kuten erilaisista teemaopastuksista ja luontokeskusten tapahtumista. *What To Do in the Park* oli puolestaan puistojen aktiviteettien ja reittivaihtoehtojen esittelyä, ja kansallispuiston luonnosta kerrottiin esimerkiksi kappaleissa *Geology*, *Wildlife* ja *Plants*. Kansallispuiston historiaa ja perustamisvaiheet käytiin läpi kohdissa *History* sekä *Establishment of the Park*. Palveluista ja olosuhteiden muutoksista eri vuodenaikoina kertoi *Park Seasons*, ja *What to Wear*, *How to Reach the Park* ja *Accommodations* sisälsivät käytännön tietoa puistossa vierailua suunnitteleville. *Service in the Park* -osiossa kerrottiin kansallispuiston muista palveluista eli kaupoista, postipalveluista, autonvuokrauksesta tai kirkoista. *Administration* valotti National Park Servicen työntekijöiden tehtävänkuvia puistossa, ja *Park Regulations* sekä *Help Protect Your Park* sisälsivät puiston järjestys-säännöt ja käyttäytymisohjeita. *Visitor-Use Fees* antoi tietoa mahdollisista käyttömaksuista, kun taas *Publications About the Park* antoi vinkkejä lisälukemisesta kiinnostuneille. Lisäksi esitteessä kerrottiin, mitä käynnissä oleva *Mission 66* ohjelma vaikutti puiston palveluihin.¹⁵⁰

148 Shankland R. 1954, 257–265.

149 Haynes J. E. & Haynes F. J. 1949.

150 Esitteet kansallispuistoista: Crater Lake National Park 1960; Grand Canyon National Park 1964; Grand Teton National Park 1961; Great Smoky Mountains National Park

Vanhat kansallispuistoesitteet ovat hyvä esimerkki National Park Servicen toiminnan asiakaslähtöisyydestä. Asiakkaita ohjataan ja neuvotaan toimimaan oikein sekä heidän itsensä että puiston parhaaksi. National Park Servicen opastusajattelussa puistoissa vierailevien onnistuneet luonto-elämykset olivat kiinteästi yhteydessä koko kansallispuistojärjestelmän menestymiseen. Mitä vähemmän eksyneitä, väärin varustautuneita, nälkäisiä ja pettyneitä ihmisiä puistoissa liikkuisi sitä parempi kansallispuistojärjestelmälle ja sen arvostukselle.

Mission 66-ohjelman myötä puistoihin rakennettiin uusia opastuskeskuksia. Alkuaikojen maaseutumaista tyyliä olevat rakennukset saivat 1950- ja 1960-luvulla rinnalleen moderneja opastuskeskuksia. Esimerkiksi vuonna 1958 valmistuneen Dinosaur National Monumentin opastuskeskuksen lasilla katetussa tilassa kävijät saattoivat tutustua käynnissä olevaan paleontologiseen kaivaustyöhön.¹⁵¹ 1960- ja 1970-luvulla puistoissa opintomatkoilla vierailleiden suomalaisten mieleen eivät kuitenkaan jääneet opastuskeskusten näyttelyt vaan niiden elämyksellisyys ja oppaiden panos. Esimerkiksi Hannu Ormion mukaan opastuskeskukset olivat ulkoa hienoja mutta sisältä usein lähes tyhjiä. Opastuksen painopiste oli siten vuorovaikutuksessa kävijöiden kanssa.¹⁵²

Matherin johtajakaudellaan muokkaama hyötyajatteluun perustunut linja jatkui National Park Servicessa vielä vuosikymmeniä hänen johtajakautensa jälkeen. Valittu linja takasi sen, ettei kansallispuistojen kansansuosiota voitu enää kyseenalaista. Kansallispuistojen käytön ja hoidon näkökulmasta tilanne oli kuitenkin monimutkaisempi, sillä National Park Servicessa suojelubiologeilla ei juuri ollut jalansijaa. Myöskään puistojen hoito- ja käyttösuunnittelu ei perustunut ekologiseen kokonaiskäsitukseen suojelualueista ja niiden arvoista. Vierailijoiden huvittamiseksi saatettiin mennä äärimmäisyyksiin, mistä esimerkkinä kansallispuistoihin väkisin istutetut eläinkannat. Yksi seuraus tästä oli karhujen liiallinen lisääntyminen. Matherin tulkinta kansallispuistoistojen tehtävästä ja tavoitteista oli kuitenkin varsin suosittu päättäjien ja kansalaisten keskuudessa ja

se sai vain vähän kritiikkiä. 1960- ja 1970-luvun kuluessa kritiikki kuitenkin voimistui ja National Park Servicen vaalima näkemys kansallispuistojen tavoitteista kyseenalaistettiin.

Mather oli huomattava promoottori, johtaja ja hallinnon kehittäjä, ja hän loi myös motivoituneen ja sisäisesti vahvan organisaation. Matherin seuraajan Horace Albrightin suuri saavutus oli puolestaan suunnitteluprosessin käyttöönotto ja puistohallinnon kehittäminen. Matherin ja Albrightin luoma perusta oli hyvä kasvualusta edistyksellisen kansallispuistosuunnittelun kehittymiselle. National Park Servicen ensimmäisille johtajille luonnonsuojelu oli siten suojelualueiden suunnitelmallista kehittämistä. Vaikka monet puistoihin yhdistetyt arvostukset muuttuivat 1970-luvun koittaessa, kansallispuistojen hoitokäytäntöjen ydinajatus pysyi samana: avain suojelualueiden säilymiselle oli hoidon suunnitelmallisuus.

2.2.6 Ihmistä vai luontoa varten?

1960-luvun puolivälissä National Park Servicelle oli vakiintunut kolme keskeistä tehtävää. Ensinnäkin, alkuperäistä luontoa suojeltiin kansallisperintönä. Toiseksi, suojelualueilla oli tärkeitä historiallisia ja arkeologisia kohteita, joiden ylläpito ja vaaliminen kuului National Park Servicelle. NPS:n hallinnoimista suojelukohteista kansallista historiaperintöä säilyttäviä oli jopa kolmannes. Kolmanneksi, National Park Servicen piiriin kuuluivat myös kansallisten retkeilyalueiden (*National Recreation Areas*) tai kansallisten merenranta-alueiden (*National Seashores*) tyyppiset retkeilyalueet, jotka olivat vähitellen päättyneet National Park Servicen hallintaan vuodesta 1933 alkaen. National Park Service osoittikin taitoa ja halua hallita yhä moninaisemmaksi muuttuvaa kenttäänsä juuri kurinalaisen suunnittelun keinoin. Tämä myös palkittiin lisäämällä jatkuvasti NPS:n vastuualueiden määrää.¹⁵³

Kysymykset suojelun päämääristä ja kansallispuistojen tehtävästä ovat kuuluneet Yhdysvaltojen kansallispuistojärjestelmän kehittymiseen koko sen historian ajan. Onko siis tarkoitus suojella

1950; Mount Rainier National Park 1962; Olympic National Park 1962; Rocky Mountains National Park 1949; Yellowstone National Park 1949.

151 Sellars R. 1997, 186.

152 Hannu Ormion haastattelu 22.7.2003.

153 Part one of the National Park System Plan History 1972; Part two of National Park System Plan Natural History 1972; National Parks for the Future, 1972. Retkeilyalueet olivat ns. massavirkistyskohteita kuten Cape Hatteras, Cape Code, Indiana Dunes, Point Reyes, Padre Island, Lake Mead, Whiskeytown ja Lake Chelean.

maisemia ja ylväitä luonnonmuotoja, komeita nisäkkäitä ja kauniita kasveja? Vai suojellaanko puistojen koko ekosysteemiä kääpiä ja lahottajahyönteisiä myöten? Floridan Evergladesin alueen suojelu vuonna 1934 oli ollut jo merkki laajemmasta ajattelusta. Tämä alligaattoreita ja hyönteisiä vilisevä suo- ja tulva-alue oli kaukana lännen ylväistä luonnonmuodoista. Vaikka Everglades jäi Yhdysvalloissakin aikanaan poikkeukseksi, klassisen luonnonsuojelun näkökulman laajentamisessa kokonaisvaltaisemman ympäristökäsityksen suuntaan yhdysvaltalaiset olivat silti varovaisesti määriteltynä edelläkävijöitä eurooppalaisiin verrattuna. Suurimmaksi osaksi Yhdysvaltojen kansallispuistoissa suojeltiin luontoa kuitenkin nimenomaan ihmistä varten.

Yhdysvaltalaisten kansallispuistojen tavoite saada enemmän kävijöitä kehittämällä voimakkaasti palveluita sai uusia painotuksia 1960- ja 1970-luvun vaihteessa.¹⁵⁴ Vaikka haparoivia pyrkimyksiä ekologisen monimuotoisuuden turvaamiseksi oli ollut havaittavissa jo 1930- ja 1940-luvulla, vasta 1960-luvun lopulla yleisesti heränneen uuden ympäristötietoisuuden piirissä alettiin vaatia luonnonsuojelualueilla harjoitetun luonnonsuojelun merkityksen uudelleenarvioimista. National Park Servicen perustamislaissakin kun todetaan, että kansallispuistojen yksi tarkoitus on säilyttää puistot vahingoittumattomina myöhemmille sukupolville. NPS:n perustamisesta lähtien esimerkiksi Wilderness Society oli arvostellut tämän kohdan toteutumista, ja kritiikki voimistui 1960-luvulla. Monissa kansallispuistoissa ei puutteellisten luontokartoitusten vuoksi edes tiedetty, mitä alueella suojeltu alkuperäinen luonto tosiasiaa piti sisällään.¹⁵⁵

”Kun National Park Service perustettiin (vuonna 1916), luonnon ulkoasu – sen yksinkertainen kauneus – miellettiin virheellisesti luonnon todellisen tilan kuvaajaksi. Nykyisin tiedetään, että kauniiden luonnonnäkökymien takaa voi löytyä sukupuuttoon kuolevia lajeja ja katoavia ekosysteemejä.”

Myös muuten varsin yhtenäisen National Park Servicen sisälle oli muodostunut jo 1930-luvulla pieni ryhmä ammattilaisia, joka toivoi muutosta ensimmäisten johtajien Matherin ja Albrightin

154 Runte A. 1987, 197.

155 Sellars R. 1997, 29, 69–70, 87, 93, 148, 213–221.

vakiinnuttamaan linjaan. Kysymys oli National Park Servicen muutamista suojelubiologeista, joiden asema organisaatiossa oli huomattavasti insinöörejä ja puistonhoitajia heikompi. Nämä biologit arvostelivat vähäistä panostusta tutkimustyöhön sekä eläinpopulaatioiden manipuloimista matkailun tarpeisiin, esimerkiksi runsaat kalaistutukset ja tiettyjen suosittujen nisäkäslajien suosiminen vähemmänsuosittujen kustannuksella. 1930-luvun lopulla New Deal ja CCC-ohjelman myötä palkattu uusi työvoima kasvatti National Park Servicen biologisten määrää kolmesta kahteenkymmeneenseitsemään. Tästä väliaikaisesta panostuksesta huolimatta luonnontieteellinen tutkimus oli National Park Servicessä varsin vähäistä ja resursseja käytettiin huomattavasti runsaammin luonnon virkistyskäytön edistämiseen.¹⁵⁶

Rachel Carsonin kirjoittama teos *Silent Spring* (1962) kiinnitti ensimmäisenä maailmanlaajuisesti huomiota ympäristön kiihtyvään ja kokonaisvaltaiseen saastumiseen.¹⁵⁷ Uudella tavalla näkyvyyttä sai myös kuuluisan luonnontieteilijän ja -suojelijan Aldo Leopoldin (1887–1948)¹⁵⁸ pojan A. Starker Leopoldin (1913–1983) johtaman niin sanotun Leopoldin komitean mietintö ”Wildlife Management in National Parks”. Kirjoituksessa korostettiin ennallaan säilyttävän suojelun sijaan luonnon omien prosessien merkitystä elinympäristöjen kokonaisvaltaiselle hyvinvoinnille. Luonnon omien muutosvoimien kuten maastopalojen ja myrskyjen tuli antaa vapaasti tehdä työtään kansallispuistossa. Mietinnön mukaan kansallispuistoissa tulisi suojella luontoa myös sen alkuperäisimmässä muodossa, joka oli ennen ”valkoisen miehen” maihinousua. Suojeltavana tai palautettavana asenteena ympäristöön nähtiin siis Amerikan alkuperäisväestön luontosuhde. Eurooppalaisten tulokkaiden monumentalistinen, maisemia ja virkistysarvoja painottanut luonnonsuojelu sai näin uuden haastajan. Samalla kyseen-

156 Sellars R. 1997, 91–100.

157 Carson R. 1962.

158 Leopoldin komiteasta puhuttaessa on syytä mainita Aldo Leopoldin merkitys yhdysvaltalaisen luonnonsuojelun keskeisenä vaikuttajana. Luonnon säilymiseksi Leopold vaati kestäväää ja vastuullista maankäyttöpolitiikkaa, jossa koko ekosysteemi otetaan huomioon. Leopold teki pitkän työuran National Forest -alueiden parissa, ja ajattelultaan hän oli lähellä John Muiria. Leopold oli myös perustamassa Wilderness Societya. Vuonna 1949 julkaistiin Leopoldin kirja *A Sand County Almanac*, josta tuli yksi modernin luonnonsuojelun vaikutusvaltaisimmista teoksista.

alaistettiin National Park Servicen perinteinen tapa hoitaa ja hallinnoida kansallispuistoja.¹⁵⁹

Vaikka ”Wildlife Management in National Parks” -mietintö kiihdytti keskustelua, myös sen omissa tavoitteissa on mahdollista havaita ristiriitaisuutta dynaamisen luontokäsityksen ja historiaan palaavan alkuperäistämisajatuksen välillä. Raportti vaikutti silti huomattavasti uuden sukupolven luonnonsuojeluviranomaisten ajatteluun ja toi uuden ekologisemman painotuksen kansallispuistojen hoidon ja käytön periaatteisiin. Raportin osittain ristiriitaiset ja filosofisesti haastavat ehdotukset eivät kuitenkaan syrjäyttäneet perinteisiä ajatuksia monumentalismista ja kansallispuistoista tärkeinä matkailukohteina. Mietinnön konkreettisin seuraus oli *Wilderness Act* -esityksen hyväksyminen laiksi vuonna 1964. Lain myötä miljoonia ekkereitä valtion omistamia alueita suojeltiin erämaina. Osa näistä alueista sijaitsi kansallispuistoissa, osa taas muiden valtion laitosten hallinnassa olevilla alueilla. Toinen huomattava ympäristölaki oli vuonna 1969 säädetty *National Environmental Protection Act*, joka edellytti, että myös suojelualueiden suunnittelussa tulisi ottaa huomioon aiempaa huolellisemmin toimenpiteiden ekologiset vaikutukset. National Park Servicen toiminnassa painottunut virkistyskäytön kehittäminen sai haastajakseen ajatuksen luonnonperinnön kokonaisvaltaisesta hallinnoinnista.¹⁶⁰

Kansallispuistopolitiikkaan Yhdysvalloissa on aina vaikuttanut myös yleinen poliittinen ilmapiiri. 1960- ja 1970-luku olivat Yhdysvalloissa luonnonsuojelulle suhteellisen myönteistä aikaa, kun *Wilderness act* suojeli erämaita ja National Park Service sai lisää resursseja ja sen asemaa kansallisperinnön vaalijana vahvistettiin.¹⁶¹ Kansallispuistot nähtiin tärkeänä osana yhdysvaltalaisista elämäntapaa, ja puistojärjestelmästä saattoi olla kansainvälisestikin ylpeä. Pohjois-Amerikan kansallispuistopolitiikassa 1960- ja 1970-luku olivatkin voimakasta kansainvälistymisen aikaa. Tällöin luotiin erilaisissa konferensseissa perusta kansainväliselle yhteistyölle ja kehitettiin yhtei-

sesti hyväksyttävää kansallispuistojen hoitokäytäntöä¹⁶². Tuolloin myös Pohjois-Amerikassa järjestetyt kansainväliset kansallispuistokurssit levittivät National Park Servicessa kehitettyä kansallispuistojen hoitokäytäntöä ympäri maailmaa, myös Suomeen. Nykyisin kansallispuistoja markkinoidaan Yhdysvalloissa maan kaikkien aikojen parhaana ideana (*America's best idea*).

159 Runte A. 1987, 197–208. Mietintö oli viralliselta nimeltään: U.S. Department of the Interior, Advisory Board on Wildlife Management in the National Parks, by A. S. Leopold, et al. Report to the Secretary, March 4, 1963.

160 Runte A. 1987, 197–208, 240–243.

161 Act to Improve the Administration of the National Park System, August 18, 1970; P.L. 91–383, 84 Stat. 825; Runte A. 1987, 240–243; Sellars R. 1997, 205–211.

162 First World Conference on National Parks 30.6.–7.7.1962. Proceedings of a Conference Organized by The International Union for Conservation of Nature and Natural Resources; Second World Conference on National Parks 18.–27.9.1972. Proceedings of a Conference Organized by The International Union for Conservation of Nature and Natural Resources; Borg & Ormio 1978, 14–17, 25–33.

3 Suomen kansallispuistojen hoitokäytännöt – luovaa ajattelua ja ”amerikanmallia”

Tutkimuksen toisessa osassa selvitetään kansallispuistojen hoito- ja käyttösuunnittelun käytäntöjen siirtymistä 1970-luvulla National Park Servicelta metsähallitukselle. Vaikka tarkoituksena ei ole esitellä tarkemmin näiden erilaisten käytäntöjen historiaa, on silti syytä tarkastella myös hoito- ja käyttösuunnittelun kehitystä Yhdysvalloissa ja Suomessa. Suunnittelukäytäntö on kuitenkin molemmissa maissa tarjonnut konkreettisen työkalun kansallispuistojen tavoitteiden toteuttamiselle.

3.1 Kansallispuistojen hoito- ja käyttösuunnittelu National Park Servicessa 1970-luvulla

Yhdysvaltojen National Park Servicen tapa hoitaa kansallispuistoja sai 1960- ja 70-luvulla osakseen voimakasta arvostelua. Silti organisaatio pystyi jopa vahvistamaan asemaansa valtion maiden hoitajana. Vaikka kansallispuistopolitiikan tavoitteista ja keinoista niiden toteuttamiseksi kiisteltiin, oli selvää, että National Park Servicessa yli puolen vuosisadan aikana kehitetyt käytännöt kelpasivat esimerkkeinä myös ulkomaille. Voidaankin sanoa, että muutospaineista huolimatta National Park Servicella oli 1960- ja 1970-luvulla maailman paras kansallispuistojen hoito- ja hallinnointijärjestelmä, josta tuli lähtökohta kansainväliselle kansallispuistojärjestelmälle. Samoihin aikoihin kun esimerkiksi Suomessa käytiin vasta keskustelua lähinnä puistojen perustamisesta ja luonnonsuojelun tavoitteista, National Park Servicessa toimintaa oli ohjannut jo kokonaisvaltainen suunnitelmallisuus. Alueita myös perustettiin ja niitä suunniteltiin tavoitteellisesti.¹⁶³

Kun suomalaiset tutustuivat National Park Servicen toimintaan 1960- ja 1970-luvulla, he

¹⁶³ Nykyään National Park Servicen hallinnassa on 386 aluetta, joiden kokonaispinta-ala on noin 33 miljoonaa hehtaaria. NPS:n hallinnoima alue kasvoi voimakkaasti neljässä vaiheessa: vuonna 1933, toisen maailmansodan jälkeen, 1960-luvulla ja vuonna 1980. 1970-luvulla Yhdysvaltain kongressi vahvisti uudelleen NPS:n aseman valtion omistamien suojelualueiden hoitajana. Act to Improve the Administration of the National Park System, August 18, 1970; General Authorities Act, October 7, 1976, P.L. 94-458, 90 Stat. 1939, 16 U.S.C. §1 1a-1 et seq; Management Policies. U.S. Department of the Interior, National Park Service 1988, chapter 1.

kohtasivat resursseiltaan ja haasteiltaan mittavan järjestelmän. 1970-luvun alussa Yhdysvaltojen kansallispuistoissa (*The National Park System*) vieraili vuosittain noin 200 miljoonaa ihmistä. Tuolloin National Park Servicella oli noin 7800 täysipäiväistä työntekijää, 6700 kausityöntekijää sekä lisätövoimana suuri määrä vapaaehtoisia ja opiskelijaharjoittelijoita.¹⁶⁴ Vuonna 1975 työntekijöitä oli kesäkaudella 17 541 ja talvikaudella 12 458 henkeä. Tässä vaiheessa NPS:n hoidossa oli 287 puistoyksikköä, ja niiden kokonaispinta-ala oli noin 120 000 km². 38 kansallispuiston lisäksi hallinnoitavana oli 81 kansallista muistomerkkiä (*National Monument*), 10 merenrantakohdetta (*National Seashore*), neljä suojeltua järvenranta-aluetta (*National Lakeshore*) sekä kymmenen kansallista virkistysaluetta. Suojeltuja historiallisia kohteita oli 68 ja *National Military Parkin* tai *Battlefieldin* kaltaisia suojeltuja sotahistoriallisia kohteita 23. Lisäksi NPS:n hallintaan kuului kansallisesti tärkeitä muistomerkkejä (*National Memorials*), kansallisjokia sekä maise-mareittejä.¹⁶⁵

1970-luvulla luonnonsuojeluasioista vastasi Yhdysvalloissa sisäministeriö ja suojelualueista ministeriön alainen keskusvirasto National Park Service. Sen toimintaperiaate perustui valtion maakäyttöä säätelevään lakiin ja perustuslain kongressille antamaan valtaan tehdä suojelualueita koskevia päätöksiä. Toimintaperiaatteita sekä kansallispuistojen hallintoa säätelivät puolestaan erilaisten lakien ja asetusten lisäksi sisäministeriön päätökset. Jo 1970-luvulla NPS:n toiminta oli jaettu keskusyksikköön, piiritoimistoihin ja puistojen omiin hallintoelimiin, ja virkailijoiden kouluttamiseksi NPS:lla oli kolme koulutuskeskusta. Keskusyksikön ja koulutuskeskusten tehtävänä oli asiantuntija-avun antaminen puistojen suunnittelu- ja hoitotehtävissä. Puistokohtaiset hoitosuunnitelmat laadittiin sitten keskusyksikön eri alojen asiantuntijoiden avulla sekä yhteistyössä puistojen henkilökunnan ja paikallisten viranomaisten kanssa. Näin hankkeisiin saatiin

¹⁶⁴ National Parks for the Future 1972, 3.

¹⁶⁵ Preserving Our Natural Heritage 1975, 23-54. Muistomerkkeihin kuuluu esimerkiksi Lincoln Memorial Washington DC:ssä.

aktivoitua vahvasti myös paikallista väestöä ja järjestöjä. Eri kansallispuistoilla saattoi olla keskenään hyvinkin erilaisia päämääriä ja hallinnointikäytäntöjä, jotka eivät kuitenkaan saaneet olla ristiriidassa yleisten periaatteiden ja lakien kanssa. Kansallispuistojen hallintoa ja NPS:n toimintaa ohjaavat periaatteet (*National Park Management Policy*) nimittäin määrittivät, miten päätöksenteossa edettiin, mihin toiminnassa tähdättiin ja mitkä olivat keinot päämäärien saavuttamiseksi. Laajan toiminta-alan hallinnoiminen helpottui kuitenkin määrittelemällä hoito- ja käyttösuunnittelun avulla kansallispuistoille ja muille suojelluille kohteille selkeät tavoitteet.¹⁶⁶

National Park Servicessa kansallispuistojen suunnittelukäytäntöä oli kehitetty järjestelmällisesti organisaation perustamisesta lähtien. Kaikille kansallispuistoille oli jo vuoden 1932 loppuun mennessä tehty kehittämisen perustaksi yleissuunnitelmat (*master plan*). Suomessa ensimmäiset kansallispuistot jäivätkin puutteellisen hallinnointijärjestelmän takia perustamisensa jälkeen useammaksi vuosikymmeneksi vaille hoitoa tai suunnitelmallista kehittämistä. 1960- ja 1970-luvulla Yhdysvalloissa nousi polttavaksi kysymykseksi, kuinka yhä suuremmat ihmisjoukot saataisiin nauttimaan kansallispuistoista ja kuinka samalla voitaisiin säilyttää niiden luontoarvot myös myöhemmille sukupolville. Vuoden 1975 jälkeen National Park Servicen hoito- ja käyttösuunnitteluprosessi uudistui. Esimerkiksi *yleissuunnitelman* nimi muuttui, kun *master planista* tuli *management policies*¹⁶⁷. Uudistunutta suunnittelukäytäntöä vakiinnutettiin myös vuonna 1978 voimaan tulleella lailla, jonka mukaan kaikilla kansallispuistoilla täytyi olla tietyt vaatimukset täyttävä *hoito- ja käyttösuunnitelma* (*general management plan*).¹⁶⁸

1970-luvun puolivälissä tehtyjen uudistusten myötä hoito- ja käyttösuunnitelmien ytimen muodosti *runkosuunnitelma* (*statement of management*).¹⁶⁹ Tässä vuosittain tarkistettavassa suunnitelmassa kansallispuiston hoidolle asetettiin pitkän ja lyhyen aikavälin tavoitteet. Runko-

166 Preserving Our Natural Heritage 1975, 22–57.

167 Sekä nimitys *master plan* että *management policies* käännetään tässä yleissuunnitelmaksi tai hoito- ja käyttösuunnitelmaksi.

168 National Parks and Recreation Act, November 1978. Public Law 95–625, 92 stat. 3467; 16 U.S.C. §1 et seq.

169 *Statement of management* vastasi Suomessa 1970-luvun lopulla tehtyjä kansallispuistojen runkosuunnitelmia ja on siksi suomennettu tällä käsitteellä.

suunnitelmassa määriteltiin resurssit ja hallinnolliset tavoitteet, ja se sisälsi myös kansallispuiston jaottelun erilaisiin vyöhykkeisiin. Kun runkosuunnitelmassa tehtiin kansallispuiston hoidon ja maankäytön periaatteelliset linjaukset, varsinaiset toimenpiteet määriteltiin ja analysoitiin kuitenkin hoito- ja käyttösuunnitelmassa. Mikäli laajempaa suunnitteluprosessia ei ollut mahdollista toteuttaa, kansallispuiston hoitoa ja käyttöä ohjasi juuri runkosuunnitelma.¹⁷⁰

Vaikka National Park Servicen suunnittelukäytäntö uudistui 1970-luvulla vastaamaan uusiin haasteisiin, voidaan moni hoito- ja käyttösuunnittelun peruseriaate jäljittää jo 1930-luvulle ja Thomas Vintin tekemään kehitystyöhön. Esimerkiksi koordinoitu tavoitteellisuus säilyi ja vahvistui yhtenä suunnitteluprosessin lähtökohdista. Suunnitelmissa tuli myös yhdistää kunkin kansallispuiston omat tavoitteet kansallispuistojärjestelmän valtakunnallisiin tavoitteisiin. Suunnitelmassa määriteltyjen tavoitteiden tuli puolestaan perustua mahdollisimman tarkkaan tietoon kansallispuiston luonnosta, kulttuuriperinnöstä ja käytettävissä olevista resursseista. Suunnitelma edellytti siis luontoinventointeja, kävijätutkimuksia ja resurssien analysointia, ja tämä perustieto esimerkiksi kasvillisuusvyöhykkeistä, eläinten muuttoreiteistä, esihistoriallisista kohteista ja palvelurakenteiden sijoittumisesta esitettiin karttojen avulla. Samalla kartoissa näkyi kansallispuiston jako käytöltään erilaisiin vyöhykkeisiin. Vyöhykkeiden nimistä ja käyttötavoista oli käyty keskustelua 1930-luvulta lähtien, eikä käytäntö ollut täysin yhtenäinen edes 1970-luvulla. Vaikka vyöhykkeiden nimet vaihtelivat, pääpiirteissään alueet jaettiin käytön mukaan täysin suljetuista alueista tehokkaassa retkeilykäytössä oleviin ydinalueisiin.¹⁷¹

Leimallista National Park Servicen suunnittelukäytännölle oli joustavuus. Oli tärkeää, että suunnitelma tarjosi välineen reagoida suojelualueella tai hallintoresursseissa tapahtuviin muutoksiin nopeasti ja tehokkaasti. Suunnitelmissa tuli lisäksi ottaa huomioon erot suojelualueiden välillä. Ei ollut tarkoituksenmukaista yrittää väkisin tehdä yhdenmukaisia suunnitelmia keske-

170 Preserving Our Natural Heritage 1975, 35–38.

171 *Parks 4–6/1976*, 5–8. National Park Servicen entisen tutkimuspäällikkö tohtori Robert M. Linnin artikkeli ”Introduction to Masterplanning”; Preserving Our Natural Heritage 1975, 35–38.

nään hyvin erityyppisille alueille. 1970-luvulla korostuikin paikallisen väestön ja sidosryhmien ottaminen aktiivisesti mukaan suunnitteluprosessiin. Suunnitelman tuli myös olla julkinen ja kommentoitavissa teko- ja toteutusvaiheessa. Lisäksi tuli säännöllisesti seurata suunnitelmassa esitettyjen tavoitteiden toteutumista sekä arvioida niiden mielekkyyttä.¹⁷²

3.2 Yhdysvaltojen kansallispuistopolitiikan kansainväliset vaikutukset

Seuraavissa luvuissa tarkastellaan lähemmin National Park Servicen kansainvälisiä vaikutuksia 1960- ja 1970-luvulla. Lisäksi selvitetään, mitä kautta ja keiden välityksellä National Park Servicen kehittämät käytännöt tulivat Suomeen.

Yhdysvaltojen kansallispuistopolitiikassa 1970-luku oli kansainvälisesti aktiivista aikaa. Pohjoisamerikkalaisten vetämä kansainvälinen suojelualueyhteistyö sai alkunsa ensimmäisestä kansainvälisestä kansallispuistokonferenssista vuonna 1962 Seattlessa. Tämä konferenssi edelsi ja valmisteli Unescon vuonna 1968 järjestämää biosfäärikonferenssia sekä vuonna 1969 pidettyä IUCN:n yleiskokousta New Delhissä. Jälkimmäisessä myös hyväksyttiin pohjoisamerikkalainen kansallispuistomalli kansainvälisten määritelmien lähtökohdaksi. Toinen kansainvälinen kansallispuistokonferenssi vuonna 1972 juhlisti sekin amerikkalaista kansallispuistojärjestelmää, kun samalla juhlittiin maailman ensimmäisen kansallispuiston, Yellowstonen, 100-vuotisjuhlaa. Suomesta vuoden 1962 konferenssiin osallistui Reino Kalliola ja vuoden 1972 tilaisuuteen Pekka Borg sekä Peitsa Mikola.¹⁷³

Vuoden 1972 kansallispuistokonferenssin myötä kansainvälinen suojeluyhteistyö tiivistyi, ja sen tuloksia oli lehti nimeltä *Parks*. Uusi julkaisu oli tarkoitettu kansallispuistojen, historiallisten kohteiden ja muiden suojelualueiden hoidosta vastaaville henkilöille. *Parksin* tehtävänä oli myös toimia kansainvälisenä foorumina niin kulttuurihistoriallisten kuin luonnonsuojelualueiden

hoito- ja käyttösuunnittelun ideoinnille ja kehittämiselle. Lehteä julkaisi National Park Service ja Kanadan kansallispuistoja hallinnoiva Parks Canada yhteistyössä Unescon ja IUCN:n kanssa. Julkaisun tuonaikaisesta kansainvälisyydestä kertoo se, että lehdestä tehtiin englanninkielisten painosten ohella myös ranskan- ja espanjankieliset versiot. Myös palstatila jakaantui melko tasaisesti eri maita edustaneiden puistoammattilaisten kesken. Ensimmäisen *Parks*-numeron alkusanoissa todetaankin, että monimuotoisuus on hyväksi kansallispuistojen hoidolle siinä missä luonnolle. Suojelualueiden hoito- ja käyttösuunnittelua käsittelevien artikkeleiden lisäksi lehdessä oli suojelualue-esittelyjä sekä *Park Practice* -osuus, joka sisälsi alueiden hoitoon kuuluvia konkreettisia ohjeita. Lehdessä käsiteltäviä aiheita olivat muun muassa retkeilyreittien ja palvelurakenteiden suunnittelu, graffitien poisto sekä luontokeskusten rakentaminen. Myös Suomen kansallispuistoammattilaiset lukivat *Parksia* aktiivisesti. Sekä vuosien 1962 ja 1972 konferenssit että niiden myötä perustettu *Parks* kertoivat Yhdysvaltojen asemasta kansallispuistohallinnon mallimaana ja U.S. National Park Servicen halusta jakaa ja välittää tietoa kansainvälisesti.¹⁷⁴

3.2.1 The International Seminar on Administration of National Parks and Equivalent Reserves -ohjelma

*”Kansallispuistot ovat yhä sekä tässä maassa että koko maailmassa edelläkävijöitä hienossa maailmanlaajuisessa liikkeessä, jonka tarkoitus on lähentää valtioita toisiinsa. Tässä yrityksessä kaikilla mailla on samat tavoitteet ja kaikki oppivat toistensa virheistä ja onnistumisista. Juuri tämä tekee puistoista niin mielenkiintoisia ja palkitsevia.”*¹⁷⁵

1960- ja 1970-luvun kansainvälisen aktiivisuuden myötä Yhdysvaltoihin luotiin kuukauden kestävä kenttäkurssi nimeltä *The International Seminar on Administration of National Parks and Equivalent Reserves*, johon osallistui myös useita

172 *Parks* 4–6/1976, 5–8; Preserving Our Natural Heritage 1975, 35–38.

173 First World Conference on National Parks 30.6.–7.7.1962. Proceedings of a Conference Organized by The International Union for Conservation of Nature and Natural Resources; Second World Conference on National Parks 18.–27.9.1972. Proceedings of a Conference Organized by The International Union for Conservation of Nature and Natural Resources; Runte 1987, 184–198.

174 *Parks. An International Journal for Managers of National Parks, Historic Sites and Other Protected Areas*. Vol. 1, number 1, 4–6/1976–1987.

175 Introduction to the U.S. National Park System. Talk given by Robert C. Haradan, Assistant Superintendent, Operations Yellowstone National Park. 14.8.1975. Tenth International Seminar on Administration of National Parks and Equivalent Reserves. Lähetetty kursille osallistuneelle Pekka Borgille jälkikäteen 25.8.1975.

suomalaisia. Näiden opintomatkojen vaikutuksia Suomen kansallispuistojen parissa tehtyyn työhön arvioidaan tarkemmin luvussa 3.4.

Seuraavaksi The International Seminar on Administration of National Parks and Equivalent Reserves -ohjelmaa tarkastellaan kurssille osallistuneiden suomalaisten kokemusten kautta, *Parks*-lehdessä ilmestyneen arvioinnin valossa sekä ohjelman toteuttamisessa pitkään mukana olleen emeritusprofessori Paul Franz Novakin antamien tietojen perusteella. Professori Novak oli viidentoista vuoden ajan vuodesta 1974 mukana järjestämässä kurssia sen johtajana tai ohjaajana.

Kurssi oli tarkoitettu eri maiden suojelualueammattilaisille eli niille, jotka työkseen kehittivät tai johtivat erityyppisiä suojelualueita. Kurssin järjestäjinä toimivat yhteistyössä Michiganin yliopiston luonnonvarain laitos (The School of Natural Resources of the University of Michigan), U.S. National Park Service, Parks Canada, Parks Mexico sekä jossain määrin myös IUCN. Kurssija järjestettiin vuodesta 1965 alkaen¹⁷⁶. Vuoteen 1972 mennessä kurssille oli osallistunut jo 363 suojelualueasiantuntijaa 82 eri maasta. Kurssija järjestettiin vielä 1980-luvun lopulla, tosin viimeisinä vuosina kurssi oli muuttunut alkuperäisestä. Kurssin viimeisinä vuosina järjestelyistä vastasi U.S. Forest Service. Kaiken kaikkiaan kurssin suoritti arviolta 1400 henkilöä 110 eri maasta.¹⁷⁷

The International Seminar on Administration of National Parks and Equivalent Reserves alkoi yleensä Michiganin yliopistolla perehdyttävällä osiolla. Kenttäosuus alkoi puolestaan Kanadan kansallispuistoista ja loppui Meksikoon. Kurssin päämääränä oli tutustua kansallispuistojen ja vastaavien suojelualueiden hallintoon, suunnitteluun, hoitoon sekä näiden taustalla vaikuttavaan suojelualuepolitiikkaan. Kurssin aikana tutustuttiin eri suojelualueisiin, lähinnä niin sanottuihin ensimmäisen luokan kansallispuistoihin. Näissä hoidon tai käytön haasteet ja ratkaisut olivat parhaiten nähtävillä. Kohteissa ja bussimatkoilla kuunneltiin myös luentoja ja esityksiä, joita pitivät sekä isäntämaiden edustajat että kurssilaiset itse.¹⁷⁸

176 Aluksi kurssia järjestettiin nimellä International Short Course in the Administration of National Parks and Equivalent Reserves.

177 *Parks* 10–12/1976, 5–8; Professori Paul Novakin laatima selvitys tätä tutkimusta varten 16.12.2003.

178 Pekka Borgin haastattelu 13.11.2003; Antti Haapasen haastattelu 3.4.2003; Matti Helmisen haastattelu 10.2.2003; Hannu Ormion haastattelu 22.7.2003.

Kenttäkurssin edetessä kurssilaisen tuli esitellä oman maansa kansallispuistopolitiikkaa yhteisen ideoinnin pohjaksi. Kenttäkurssin vierailukohteissa ja luennoilla esitetyt käytännön esimerkkejä syvennettiin kurssin tarjoamalla keskustelufoorumeilla, kun eri maiden suojelualueammattilaiset kertoivat toisilleen omia kokemuksiaan. Kurssin tarkoituksena ei siten ollut vain opettaa pohjois-amerikkalaista kansallispuistoajattelua vaan ottaa oppia myös siitä, miten asioita hoidettiin muissa maissa ja muissa olosuhteissa. Tiiviistä aikataulusta ja laajasta aihepiiristä huolimatta kurssi sai osallistujilta erittäin myönteistä palautetta. Kurssilla opitun lisäksi osallistujat saivat runsaasti materiaalia kotimaahansa vietäväksi, ja sitä päivitettiin ja lähetettiin kurssilaisille myöhemminkin.¹⁷⁹

Kurssille osallistui kansallispuistojen parissa työskenteleviä henkilöitä kaikista maanosista. Eri-tyisen huomionarvoista oli Itä-Euroopan maiden edustajien runsas osanotto näinä kylmän sodan vuosina. Myös kehitysmaat olivat hyvin edustettuina. Vaikka kurssilla ei virallisesti ollut poliittisia päämääriä, esimerkiksi professori Novakin mukaan kurssi tarjosi suoran väylän vaikuttaa kehitysmaiden ja Itä-Euroopan maiden suojelualuepolitiikkaan.¹⁸⁰

Tutkimukseen haastatellut suomalaiset pitivät kurssia onnistuneena. Antti Haapasen mielestä hänen vuonna 1966 käymänsä kurssi oli tasa-puolisen keskusteleva, ja yhdysvaltalaisen mallin tyrkyttämisen sijaan siinä korostettiin kansallispuistojen arvoa yleensä. Hannu Ormion vuonna 1969 käymällä kurssilla oli paljon eteläamerikkalaisia ja itäeurooppalaisia osanottajia, ja kenties juuri tästä syystä Ormio koki havainneensa jonkin verran myös piilopoliittisia päämääriä. Kurssin merkitystä pohdittaessa on muistettava, että ne saattoivat olla keskenään hyvinkin erilaisia ja niiden sisältö saattoi vaihdella paljon. Osanottajien vaihtelevat taustat asettivat haasteen kurssin sisällön suunnittelemiselle ja oppien omaksumiselle, mutta toisaalta monipuolisuus oli myös voimavara. Kansainvälisyys toi näkökulmien rikkautta kurssilla käytyihin keskusteluihin ja teki mahdolliseksi laaja-alaisen vaikuttamisen eri maiden suojelualuepolitiikkaan.¹⁸¹

179 Pekka Borgin haastattelu 13.11.2003; Antti Haapasen haastattelu 3.4.2003; Matti Helmisen haastattelu 10.2.2003; Hannu Ormion haastattelu 22.7.2003.

180 Professori Paul Novakin laatima selvitys tätä tutkimusta varten 16.12.2003.

181 Antti Haapasen haastattelu 3.4.2003; Matti Helmisen haastattelu 10.2.2003; Hannu Ormion haastattelu 22.7.2003.

3.2.2 Suomalaiset tutustuvat National Park Servicen toimintaan

Toistasataa luonnonsuojelujärjestöjen edustajaa 32 eri maasta kokoontui vuonna 1948 Ranskaan Fontainebleaun Kansainvälisen luonnonsuojeluliiton (International Union for Protection of Nature, IUPN)¹⁸² perustamiskokoukseen. Eurooppalainen luonnonsuojelu perustui tuossa vaiheessa vielä klassisiin tieteellis-esteettisiin arvoihin, joten yhdysvaltalaiset esittelivät Fontainebleaun uudenlaisen aatteellisen lähestymistavan siihen. Yhdysvaltalaiset näkivät luonnon ekologisena kokonaisuutena, jonka suojelemiseksi eurooppalainen lajien tai luonnonmuistomerkkien rauhoittaminen ei riittäisi. Toisaalta yhdysvaltalaisille myös luonnonvarojen järkevä käyttö oli osa luonnonsuojelua, ja uusi ajatus luonnonsuojelusta nostettiin aatteellisista syistä harjoitetun luonnonsuojelun rinnalle.¹⁸³

Vaikka ekologinen näkökulma luonnonsuojeluun otti Yhdysvalloissakin 1940-luvulla vasta ensiaskeleitaan, Fontainebleaun esimerkki osoittaa yhdysvaltalaisen luonnonsuojeluajattelun eronneen eurooppalaisesta. Yleistäen voidaan sanoa, että yhdysvaltalainen luonnonsuojeluajattelu oli eurooppalaista kokonaisvaltaisempaa, tavoitteellisempaa ja aktiivisempaa.

Fontainebleaun kokoukseen osallistui Suomesta luonnonsuojelunvalvoja Reino Kalliola. Pitkän uran luonnonsuojelunvalvojana tehnyt Reino Kalliola oli syvälinen ajattelija, joka kirjoituksissaan ja puheenvuoroissaan kannusti Suomen luonnonsuojelua vastaamaan ajan haasteisiin. Kalliola seurasi suurella kiinnostuksella kansainvälistä kehitystä, johon hän perehtyi lukemalla alan kirjallisuutta ja osallistumalla kansainvälisiin konferensseihin.

1900-luvun alussa suomalainen luonnonsuojelu otti aatteellista mallia lähinnä Keski-Euroopasta, ja ensimmäisen luonnonsuojelulain valmistelun yhteydessä 1920-luvulla esikuva löydettiin puolestaan Ruotsista. Toisen maailmansodan jälkeen käytännön oppia haettiin Pohjois-Amerikasta. Suomalaiset pääsivät 1970-luvun alkaessa

182 Liiton nimeksi muutettiin vuonna 1956 International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN). Nimenvaihdos kertoo ideologisesta muutoksesta kohti ns. yhdysvaltalaisista mallia.

183 *Suomen luonnonsuojelun vuosikirja* 1953, 6–7. Kalliola kertoo Fontainebleaun annista osana käänteentekevää kirjoitustaan luonnonsuojelun kolmesta päänäkökohdasta; Leino-Kaukiainen P. 1997, 176.

perehtymään kunnolla yhdysvaltalaisiin kansallispuistojen hoitokäytäntöihin, mihin vaikuttivat suomalaisen luonnonsuojelun perinteinen avoimuus kansainvälisille vaikutteille sekä Reino Kalliolan esimerkki.

The International Seminar on Administration of National Parks and Equivalent Reserves -ohjelmalla olikin suuri merkitys National Park Servicen käytäntöjen välittymiselle Suomeen. Avainasemassa tässä olivat 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alkupuolella kurssille osallistuneet suomalaiset kuten tohtorit Pekka Borg, Antti Haapanen, Matti Helminen sekä luonnontieteiden kandidaatti Hannu Ormio. Seuraavaksi tarkastellaan kurssin ja sen käyneiden vaikutuksia Suomen kansallispuistojen hoitokäytäntöön.

3.3 Kansallispuistojen hoidon suunnittelu Metsähallituksessa

1970-luvulla suojelualueiden hoitoa Suomessa kehittivät sekä metsähallitus, Metsäntutkimuslaitos että Suomen Akatemia. Keskityn kuitenkin tarkastelemaan hoidon suunnittelua nimenomaan Metsähallituksen näkökulmasta. Tätä puoltaa myös se, että vuoden 2000 alussa kaikki kansallispuistot Kolia lukuun ottamatta siirtyivät Metsähallituksen hallintaan.

3.3.1 Hoidon suunnittelu alkaa kansallispuistoverkon laajetessa

1970-luvulle saakka kansallispuistojen hoito oli ollut lähinnä vain alueen luonnon suojelemista niin, että laissa määritellyt minimitalvoitteet täyttyivät. Vaikka ensimmäisten kansallispuistojen perustamisen yhteydessä 1930-luvulla uusista suojelualueista laadittiin opaskirjasia ja luontokuvauksia, sodan jälkeen suojelualueiden käytön suunnittelu ja toteutus jäi yksittäisten aktiivisten aluemetsänhoitajien ja valvojien innostuksen varaan.¹⁸⁴

Koska kansallispuistoissa ei ollut alussa opasteita tai palvelurakenteita eikä puistoista juuri tiedotettu, kävijämäärät jäivät melko vähäisiksi. Vuosittain esimerkiksi Saimaaseen kuuluvas-

184 Merikallio 1939; *Terra* vol. 88, no 1/1976, 7–11. Hannu Ormion artikkeli ”Nykyisten kansallispuistojen hoito ja käyttö”; Borg & Ormio 1978, 55; Antti Haapasen ja Veikko Salkion haastattelu 12.2.2004. Veikko Salkio (s. 1912) toimi Heinäsaaren kansallispuiston vartijana ennen toista maailmansotaa.

sa Linnansaaren kansallispuistossa vieraili alle tuhat ihmistä ja Pyhä-Häkin kansallispuistossa Saarijärvellä muutama tuhat. Tunnetummat luonnonnähtävyydet vetivät kuitenkin väkeä, ja esimerkiksi Kiutaköngäs-koski Oulangan kansallispuistossa Kuusamossa houkutteli jo 1970-luvun alussa kymmeniätuhansia ihmisiä ihailemaan kuohujaan. Paikallisen metsähallituksen aluemetsänhoitajan mielestä palvelujen parantaminen olikin tarpeellista, ja hän alkoi suunnitella Kiutaköngäälle muun muassa riipusillan rakentamista. Luonnonsuojelunvalvojan toimistossa Kalliola, Haapanen, Ormio ja Urpo Häyrinen olivat 1970-luvun alkuvuosina kuitenkin sitä mieltä, että tällaisten yksittäisten kansallispuistojen palveluiden parannushankkeiden sijaan tulisi panostaa kokonaisvaltaisempaan suunnitteluun. Tähän vaikuttivat myös Yhdysvalloista saadut kokemukset. Metsähallitus perusti kansallispuistotyöryhmän, jonka tehtävänä oli ohjeistaa palvelujen kehittämistä ja laatia sille kokonaissuunnitelma.¹⁸⁵ Vuonna 1972 Ormio oli jo kysynyt *Suomen luonnossa*, ”Missä viipyy kansallispuistojen hoito?” Ormion artikkelissaan listaamat epäkohdat uhkasivat jopa Suomen kansallispuistojen kansainvälistä tunnustamista, sillä puutteita oli niin hallinnossa, henkilöresursseissa kuin hoito ja -käyttösuunnittelussa.¹⁸⁶

Kun luonnonsuojelunvalvojan toimistosta tuli vuonna 1972 maa- ja metsätalousministeriön alainen luonnonvarainhoitotoimisto, sen työntekijät pääsivät suoraan vaikuttamaan maa- ja metsätalousministeriön budjettiin. Näin rahaa ohjattiin metsähallitukselle myös kansallispuistojen hoito- ja käyttösuunnittelun aloittamista varten. Esimerkiksi metsähallituksen kiinteistötoimistossa työskennelleen toimistonhoitaja Tuure Lehväslaihon (s. 1916) aloitteiden perusteella metsähallituksen tulo- ja menoarvioehdotukseen esitettiin sisällytettäväksi määrärahaa kansallispuistotyöryhmän perustamista varten. Luonnonvarainhoitotoimisto pystyi puolestaan vaikuttamaan esityksen toteutumiseen. Vuoden 1974 valtion tulo- ja menoarvioon varattiinkin pieni määräraha luonnonsuojelualueiden hoidon suunnittelua varten, ja tämän rahasumman myötä metsähallitukseen voitiin palkata yksi suunnittelija. Osittain rahoituksen järjestymisen myötä metsähallitus

185 *Terra* vol.88, no 1/1976, 7–12. Hannu Ormion artikkeli ”Nykyisten kansallispuistojen hoito ja käyttö”; Matti Helmisen haastattelu 10.2.2003.

186 *Suomen luonto* 4/1972, 121–123.

perusti kansallispuistotyöryhmän kehittämään luonnonsuojelualueiden hoitoa. Ensimmäistä kertaa hankkeelle oli varattu riittävästi rahaa ja samalla oli saatu työn taustalle jonkinlainen tah-tilakin sekä riittävän haastavat tavoitteet.¹⁸⁷

Kansallispuistotyöryhmän rahoituksen järjestymisen jälkeen jouduttiin miettimään, mistä löytyisi tarvittavaa suunnitteluasiantuntemusta? Metsähallituksen monikäytön ylitarkastajana Matti Helminen rohkaisikin toista Yhdysvaltain-kävijää Hannu Ormiota siirtymään luonnonvarainhoitotoimistosta kansallispuistotyöryhmän sihteeriksi. Kansallispuistotyöryhmän perustamisen aikoihin Ormio oli Suomessa yksi harvoista tai jopa ainoa, joka tällaista hoidon ja käytön suunnittelua osasi tehdä. Vaikka hän siirtyi metsähallitukselle omien sanojensa mukaan ”tilapäisesti lainaan”, pesti on jatkunut tähän päivään saakka.¹⁸⁸ Kansallispuistotyöryhmän ulkopuolisena asiantuntijana toimi aluksi Yhdysvalloissa ASLA Fulbright -stipendi-aattina opiskellut luonnonsuojelun uranuurtaja Peitsa Mikola.¹⁸⁹ Kansallispuistotyöryhmä valmisti kansallispuistoille runkosuunnitelmat ja niiden rinnalle yleisohjeen, mitä voidaan pitää lähtölaukauksena suomalaiselle kansallispuistojen käytön ohjaukselle ja hoidolle.¹⁹⁰

Luonnonsuojelun kansainvälinen juhlavuosi 1970 aloitti suojelualueiden perustamisen, hoidon ja käytön näkökulmasta aktiivisen vuosikymmenen. Tuolloin metsähallituksen kansallispuistotyöryhmä laati ensimmäisen kansallispuistojen hoidon yleisohjeen ja sen perusteella runkosuunnitelmat seitsemälle kansallispuistolle. Vuonna 1973 myös Ympäristönsuojelun neuvottelukunta esitti oman kansallispuisto-ohjelmansa ja 1977 julkaistiin kansallispuistokomitean mietintö. Vaikka kansallispuistoverkon ja sen hoidon kehittämiseksi työskenneltiin eri puolilla ympäristöhallintoa, kysymys ei ollut toisistaan irrallisista hankkeista. Luonnonvarainhoitotoimiston työntekijöistä esimerkiksi Ormio, Haapanen ja Borg olivat nimittäin pohtimassa myös Ympäristönsuojelun neuvottelukunnan ohjelmaa.¹⁹¹ Kan-

187 Hallituksen esitys Eduskunnalle valtion tulo- ja menoarvioksi vuodelle 1974, 47, 458; Matti Helmisen haastattelu 10.2.2003; Hannu Ormion haastattelu 22.7.2003.

188 Matti Helmisen haastattelu 10.2.2003.

189 Professori Peitsa Mikola (s. 1915) kirjoitti jo vuonna 1952 *Suomen luonnonsuojelun vuosikirjassa* (11. vuosikerta) kokemuksistaan Yhdysvaltojen luonnonsuojelualueista ja niiden hallinnosta.

190 Matti Helmisen haastattelu 10.2.2003.

191 Myös ylitarkastaja Urpo Häyrisen panos suojelualuever-

sallispuistokomiteassa oli puolestaan mukana The International Seminar on Administration of National Parks and Equivalent Reserves -ohjelmaan osallistunut Lasse Lovén.¹⁹² Komiteamietinnön henkilöresurssiosiossa sekä eräissä kansallispuisto-osioissa näkyy myös Hannu Ormion kädenjälki. 1970-luvulla ihmiset ja ideat olivatkin tiiviissä yhteydessä toisiinsa – oli kysymys sitten virallises-ta komiteaistunnosta, kahvipöytäkeskustelusta tai mietintöjen ”nimettömästä” taustatyöstä.¹⁹³

3.3.2 Kansallispuistojen yleisohje ja runko-suunnitelmat

Vuonna 1978 metsähallituksen kansallispuisto-työryhmän työn tulokset koottiin ohjekirjaseksi ”Metsähallituksen hallinnassa olevien kansallispuistojen käyttö – yleisohje ja runkosuunnitelmat”. Se sisälsi metsähallituksen yleisistunnossa 10.11.1977 vahvistetun yleisohjeen sekä 3.2.1978 vahvistetut runkosuunnitelmat kaikille seitsemälle silloin met-sähallituksen hallinnassa olleelle kansallispuistolle. Vuoden 1977 yleisohje koski myös myöhemmin perustettavia kansallispuistoja. Tämä oli siten Suomen kansallispuistojen historian ensimmäinen virallinen ohjeistus kansallispuistojen hoito- ja käyttösuunnittelulle. Hallintotoimena tämä koski kansallispuistojen suojelua ja niiden käyttäjille tarkoitettuja palveluita. Yleisluontoiset linjat kansallispuiston käytölle ja hoidolle antoi puolestaan Suomen luonnonsuojelulainsäädäntö sekä sen perusteella laaditut säännökset ja määräykset.

Vuoden 1977 yleisohjeessa todettiin, että kansallispuistojen suojelu sisältää myös suojelualueen hoidon – enää ei riittänyt, että aluetta suojeltaisiin vain vahingolliselta käytöltä. Nyt kansallispuistoja tuli aktiivisesti hoitaa siten, että puistojen virkistykselliset ja luonnonsuojelulliset tavoitteet toteutuisivat. Kansallispuistojen tavoitteet oli määriteltävä myös kansainvälisesti, sillä ensimmäinen kansallispuistojen kansainvälinen määritelmä laadittiin New Delhin IUCN:n yleiskokouksessa vuonna 1969. Kolmea pienintä puistoa lukuun ottamatta Suomen kansallispuistot hyväksyttiin vuoden 1976

koston kehittämisessä 1970-luvulla oli huomattava. Hän oli keskeisenä henkilönä laatimassa muun muassa kansallispuistokomitean mietintöä.

192 Lasse Lovén työskentelee nykyään Metsäntutkimuslaitoksella Kolin kansallispuiston johtajana.

193 Metsähallituksen hallinnassa olevien kansallispuistojen käyttö – yleisohje ja runkosuunnitelmat 1978; Matti Helmisen haastattelu 10.2.2003; Hannu Ormion haastattelu 21.10.2003.

Yhdistyneiden Kansakuntien luetteloon kansallispuistoista ja suojelualueista. Päästökseen kansallispuistojen kategoriaan puistojen oli täytettävä tietyt hallinnolliset ja hoitokriteerit. Kansallispuiston tuli olla suurehko alue, jossa yksi tai useampi ekosysteemi säilyy taloudelliselta hyödyntämiseltä ja asutukselta. Alueella tuli olla myös erityisiä tieteellisiä, kasvatuksellisia, virkistyksellisiä tai esteettisiä arvoja. Yhtenä keskeisenä ehtona oli viranomaisvalvonnan järjestäminen alueelle suojelun takaamiseksi. Lisäksi yleisöllä tuli olla mahdollisuus tietyn rajoituksen tutustua kansallispuistoihin.¹⁹⁴

Vuoden 1977 yleisohje kehotti ottamaan huomioon puistojen väliset erot eli toisistaan poikkeavat yleispiirteet, kokoerot sekä erilaiset säädökset. Yleisohjeen mukaan kansallispuistoja tuli hoitaa eri tavalla kuin muita alueita, eivätkä käyttömuodot saaneet vaarantaa alueen luontoarvoja. Kullekin kansallispuistolle voitiin myös laatia erikseen käytön runkosuunnitelmat, järjestyssäännöt, yksityiskohtaiset käyttösuunnitelmat ja mahdolliset käytön osasuunnitelmat. Vuoden 1923 luonnonsuojelulain mukaisesti ensimmäiset runkosuunnitelmat vahvistettiin metsähallituksen istunnossa, luonnonsuojeluvalliojan läsnä ollessa.¹⁹⁵ Luonnonsuojeluvalliojaa istunnoissa edusti Helmisen ja Ormion kanssa samoja asioita painottanut Antti Haapanen.

Vuoden 1977 yleisohjeen mukaan kansallispuiston käytön tuli perustua metsähallituksen hyväksymään käyttö- ja hoitosuunnitelmaan, jossa määritellään kansallispuiston eri osien käyttömuodot, käyttörajoitukset, suojelutarve, palveluiden kehittämistarve sekä tarvittavat hoitotoimenpiteet. Suunnitelma sisälsi usein kaksi osaa: runkosuunnitelman ja erityissuunnitelmat. Runkosuunnitelmassa määriteltiin yleispiirteinen aluejako, maankäyttö ja toiminnan päälinjat. Se sisälsi pääpiirteittäin alueen vyöhykejaon, yleisöpalvelun laajuuden, tiet ja yleispiirteisen polkuverkon. Runkosuunnitelmaa voitiin puolestaan tarkentaa erityissuunnitelmillä, jotka sisälsivät muun muassa lähemmät selvitykset runkosuunnitelmien osa-alueista. Suunnitelmien tuli perustua suojelualueen tarkkaan tuntemiseen ja niitä

194 Metsähallituksen hallinnassa olevien kansallispuistojen käyttö – yleisohje ja runkosuunnitelmat 1978, 4; Borg & Ormio 1978, 14–19, 51–52.

195 Metsähallituksen hallinnassa olevien kansallispuistojen käyttö – yleisohje ja runkosuunnitelmat 1978, 4.

tuli päivittää ja tarkentaa muutosten kuten alueen suurentamisen myötä.¹⁹⁶

Kansallispuistotyöryhmä aloitti työnsä lähes tyhjästä, sillä kansallispuistoja ei ollut juuri hoidettu. Niistä ei myöskään ollut valmiina perustietoja suunnittelun pohjaksi. Hannu Ormio oli pienen kansallispuistotyöryhmän ainoa suunnittelija, ja hänen tehtävänä oli laatia puistokohtaiset suunnitelmat sekä suunnitteluohje. Ormio myös teki suurimman osan käytännön työstä. Työ piti aloittaa perustietojen keräämisestä, sillä suunnitelman tuli perustua alueen tarkkaan tuntemiseen. Retkeilytään viikkokausia Oulangalla Ormio kuitenkin tajusi, ettei senhetkisillä resursseilla ollut mahdollista kerätä tarpeeksi perustietoa yksityiskohtaisen puistosuunnittelun toteuttamiseksi. Tämän jälkeen päätettiin aloittaa runkosuunnitelman kaltaisilla yleisemmällä ohjeistuksilla.¹⁹⁷

Vuonna 1982 perustettiin kymmenen uutta kansallispuistoa. Edellisenä vuonna laadittu uusi kansallispuistoja koskenut asetus edellytti nyt ensimmäistä kertaa myös hoito- ja käyttösuunnittelua¹⁹⁸. Uusien kansallispuistojen hallintoviranomaiseksi määrätty metsähallitus oli kuitenkin aiempaa valmiimpi ottamaan vastuulleen suojelualueiden hoidon ja sen suunnittelun. Myös hallintokoneisto oli aikaisempaa toimivampi, kun metsähallitukseen oli perustettu uusi luonnonsuojelualuetoimisto ja lääninhallitusten yhteyteen ympäristösuojelutoimistoja. Yleisohje sääteli yhteistyötä suojelualueiden sijaintikuntien kanssa. Puistokohtaiset, kaikille kiinnostuneille avoimet suunnittelun alkukokoukset voidaan nähdä osallistavan suunnittelun alkuaskelina. Runkosuunnitelmat tuli nyt vahvistaa ministeriöissä.¹⁹⁹

3.3.3 Hoito- ja käyttösuunnittelu 2000-luvulla

Nykyään kansallispuistojen hoidon ja käytön ohjauksen tärkeimpiä keinoja ovat edelleen hoito- ja käyttösuunnitelmat, puistokohtaiset järjestyssään-

nöt sekä tiedotus. Hoito- ja käyttösuunnitelmat ohjaavat puistoja hallinnoivien viranomaisten toimia, mutta niillä ei ole alueen muihin käyttäjiin suoranaisia oikeudellisia vaikutuksia. Puistoissa vierailevia ohjaavat puolestaan luonnonsuojelutai ulkoilulain mukaiset järjestyssäännöt, jotka laaditaan hoito- ja käyttösuunnitelmien perusteella.²⁰⁰

Nykyään hoito- ja käyttösuunnitelmia tehdään sekä Metsähallituksen hallinnassa oleville luonnonsuojelu- ja erämaa-alueille että valtion retkeily- ja muille erityisalueille. Nämä pitkälle ja keskipitkälle aikavälille tarkoitettut suunnitelmat toteuttavat laissa säädettyjä alueiden perustamistavoitteita sekä Metsähallituksen omia tavoitteita. Hoito- ja käyttösuunnitelman laatimisesta on säädetty Luonnonsuojelulaisissa, Erämaalaisissa ja Ulkoilulain perusteella annetuissa valtioneuvoston päätöksissä retkeilyalueiden perustamiseksi²⁰¹. Metsähallituksen laatimat suunnitelmat soveltuvat myös EU:n luontodirektiivin mukaisiksi Natura 2000-alueiden käyttö- ja hoitosuunnitelmiksi.²⁰²

Nykyisiltä hoito- ja käyttösuunnitelmilta edellytetään alueen historian ja nykytilan analysoimista sekä tulevan kehityksen hahmottelemista. Inventointien perusteella tulee lisäksi määritellä alueiden luonnon- ja kulttuuriarvot sekä niiden mahdolliset uhkat. Suunnitelmassa voidaan myös tarkentaa puistojen perustamispäätöksessä laadittuja tavoitteita. Edelleen tärkeä suunnitelmien osa-alue on suojelualueen jako maankäytön vyöhykkeisiin. Suunnitelman tulee myös sisältää ohjeet seurannasta, jonka avulla voidaan arvioida tavoitteiden toteutumista. Koska suunnitelmassa tulee olla arvio alueen hallinnan ja hoidon vaatimista resursseista sekä suunnitelman ekologisista, taloudellisista ja sosiaalisista vaikutuksista kohdealueella, ne laaditaan yhteistyössä alueen paikallisten asukkaiden kanssa.²⁰³ Jos alue on valittu Natura 2000-verkoston, on otettava huomioon suunnitelman vaikutukset niihin luonnonarvoihin, jotka ovat valintaan alun perin vaikuttaneet.²⁰⁴

196 Metsähallituksen hallinnassa olevien Kansallispuistojen käyttö – yleisohje ja runkosuunnitelmat 1978, 5.

197 Hannu Ormion haastattelu 21.10.2003.

198 Asetus eräistä valtion omistamille alueille perustetuista kansallispuistoista ja luonnonpuistoista 932/1981, 4 §.

199 Helminen M. 1998, 9; Matti Helmisen haastattelu 10.2.2003; Hannu Ormion haastattelu 22.7.2003, 7.10.2003 ja 21.10.2003.

200 Borg & Ormio 1978, 56; Hoito- ja käyttösuunnittelun ohje, Metsähallitus, luonnonsuojelu, versio 1.0, 30.4.2003.

201 Luonnonsuojelulaki 1096/96; Erämaalaki 62/91; Ulkoilulaki 606/73.

202 Hoito- ja käyttösuunnittelun ohje. Metsähallitus, luonnonsuojelu, versio 1.0, 30.4.2003, 1–5.

203 Loikkanen T. & Simojoki T. & Wallenius P. 1997.

204 Hoito- ja käyttösuunnittelun ohje. Metsähallitus, luonnonsuojelu, versio 1.0, 30.4.2003, 5–6.

Kansallispuistojen hoidon ja käytön tavoitteiden muuttumiseen ovat vaikuttaneet monenlaiset asiat. Suunnittelukäytäntöä ovat muokanneet niin suomalaisen yhteiskunnan muutokset, EU:n luontodirektiivi, ihmisten kasvava kiinnostus retkeilyyn kuin Metsähallituksen hallinnollinen ja toiminnallinen kehitys. Myös hoito- ja käyttösuunnitteluun kuuluva käsitteistö on muuttunut, kun 1970-luvulla käyttöön otetut käsitteet runkosuunnitelma ja erityissuunnitelmat poistuivat käytöstä uuden hoito- ja käyttösuunnittelun ohjeen (vahvistettu 30.4.2003) myötä. Suunnittelun resurssien kasvu on lisäksi tehnyt mahdolliseksi entistä laajemman perusselvitystyön. Resurssien kasvu on kuitenkin osittain näennäistä, sillä myös suojelualueiden määrä on kasvanut. Kolmenkymmenen vuoden aikana myös yhteistyö paikallisten kanssa on tullut tärkeämmäksi. 1970-luvulla metsähallituksen ei nimittäin tarvinnut juuri kuunnella kansalaisia tai sidosryhmiä, kun taas nykyisin yhteistyö paikallisten kanssa on keskeinen osa suunnitteluprosessia. Voidaan kuitenkin sanoa, että sama 1970-luvulla luotu malli on monista muutoksista huolimatta säilynyt perustana myös 2000-luvun alun kansallispuistojen hoito- ja käyttösuunnittelulle. Seuraavassa luvussa selvitetäänkin, millä tavalla U.S. National Park Servicen opit vaikuttivat tämän perustan syntymiseen.

3.4 National Park Servicen vaikutus Metsähallituksen kansallispuistojen hoitokäytäntöihin

Seuraavissa luvuissa tarkastelen muutamaa keskeistä suomalaisen kansallispuistopolitiikan ja kansallispuistojen hoidon osa-alueita, joissa U.S. National Park Servicen vaikutuksia voidaan nähdä. Esimerkit kuuluvat alueiden käytön tavoitteisiin, hoito- ja käyttösuunnitteluun sekä hallintoon.

3.4.1 Tavoitteena alkuperäisen luonnon suojeleminen

Yosemiten laakson rauhoittamisessa vuonna 1864 ja Yellowstonen kansallispuiston perustamisessa vuonna 1872 oli kysymys alkuperäisen luonnon suojelemisesta kansallisperintönä. Suomessa alkuperäisen luonnon puolesta vetosi ensimmäisenä A. E. Nordenskiöld 1880-luvulla, ja samaa toteutti luonnonsuojelunvalvoja Reino Kalliola koko pitkän uransa ajan. Lähtökohta luonnon

suojelemiselle niin Suomessa kuin Yhdysvalloissa oli koskemattoman luonnonperinnön säilyttäminen myöhemmille sukupolville. Tämä tavoite määriteltiin National Park Service Organic Act-perustamislaissa vuonna 1916 ja sama tavoite on ollut mukana myös Suomen kansallispuistoja perustettaessa. Kansallispuistojen yli satavuotisen historian aikana on kuitenkin muuttunut se, mitä alkuperäisyydellä on tarkoitettu ja mikä luonnossa on nähty suojelun arvoisena. Myös keinot alkuperäisen luonnon säilymiseksi ovat kehittyneet yhä suurempien vierailijamäärien paineessa.

Suomessa vahvistettiin vuonna 1977 metsähallituksen kansallispuistotyöryhmän laatima kansallispuistojen käytön yleisohje, jossa kansallispuistojen hoito- ja käyttösuunnittelun lähtökohta on nimenomaan alkuperäisen luonnon, alueelle ominaisten luonnonpiirteiden sekä historia- ja kulttuurikohteiden vaaliminen yleisinä nähtävyyksinä tulevaisuutta varten. Samoihin aikoihin vuonna 1976 myös Yhdysvaltojen senaatti halusi lisäraportissaan painottaa National Park Servicen alkuperäistä tehtävää eli kansallispuistojen hoitamista niin, että alkuperäistä luontoa säilyy myöhemmille sukupolville.²⁰⁵ Alkuperäisen luonnon suojelemisesta oli tullut myös Kansainvälisen luonnonsuojeluliiton ja Unescon hyväksymä päämäärä, joka oli vahvistettu sekä New Delhissä vuonna 1969 että kansainvälisessä kansallispuistokonferenssissa Yellowstonessa vuonna 1972.

Keskeiseksi kansallispuiston määritelmäksi kansainvälisessä kansallispuistopolitiikassa 1960-luvulla muotoutunut alkuperäisen luonnon suojeleminen ei ollut ristiriidassa Suomen ajaman linjan kanssa. Huomionarvoista on kuitenkin se, että Suomen kansallispuistot lähtivät toisen maailmansodan jälkeen kehittymään nimenomaan pohjoisamerikkalaisen ihanteen mukaisiksi ja näin ollen eri suuntaan kuin kansallispuistot Keski-Euroopassa ja Isossa-Britanniassa. Ison-Britannian kansallispuistot eivät nimittäin vielääkään täytä IUCN:n kansainvälisiä kansallispuiston kriteerejä esimerkiksi siitä syystä, että puistojen keskellä on kaivoskaupunkeja ja maatiloja.²⁰⁶ Kun Suomen kansallispuistoissa suojeltiin nimenomaan luonnontilaisia alueita, kansallispuistojen sisään ei jäänyt juuri asutusta, kyliä tai maataloutta. Alusta asti painotettiin, että kansallispuiston pääosan

205 Senate Report No. 95–528 on S. 1976, 7.

206 Johnson W. A. 1971; National Park Plan. Peak National Park. 1978; *Britain's National Parks* 1984.

tuli muodostaa luonnonvarainen alue. Kysymys oli koskemattomana säilytettävästä alueesta, jossa luontaiset hyönteistuhot, taudit, myrskytuhot ja jopa luonnonkulot saattoivat mellastaa rauhassa ihmisen niihin puuttumatta.²⁰⁷

Syy Suomen ja Yhdysvaltojen alun perinkin yhtenäiseen linjaan oli osittain kulttuuri-nationalistinen: eläminen alkuperäisen luonnon yhteydessä oli yksi nuorien kansakuntien kansallisen identiteetin kulmakivistä. Lisäksi alkuperäisen luonnon suojeleminen muodosti aatteellisen vastavoiman ajatukselle luonnosta raaka-aineväestönä, jota tuli hoitaa ja varjella tulelta, tuholaisilta ja jopa virkistyskäytöltä. Luonnonvarojen taloudellinen hyödyntäminen oli kuitenkin ehtinyt muuttaa laajoja alueita luontoa Suomessa ja Yhdysvalloissa, ja hakkuut, metsänviljely, soiden ojitukset, maa-aineksen otto, kaivostoiminta tai huonosti suunniteltu virkistyskäyttö olivat jättäneet jälkensä moniin arvokkaisiin luontokohteisiin. Ajatus tällaisesta hoitavasta luonnonsuojelutyöstä säilyttävän toiminnan rinnalla alkoi vaikuttaa National Park Servicessa 1960-luvulla. Vuonna 1963 julkaistu niin sanottu Leopoldin komitean mietintö (Wildlife Management in National Parks) otti kantaa kansallispuistojen ekosysteemien hoitoon. Esille nousi muun muassa kulojen positiivinen vaikutus uhanalaisten punapuunmetsien uusiutumiseen metsien suojelemista edeltäneiden hakkuiden jäljiltä. Yhdysvaltojen kansallispuistoissa alettiinkin käyttää kulotuksen jäljittelyä keinona alkuperäisen luonnontilan palauttamiseen sellaisilla alueilla, joissa luonto oli jo ehditty tuhota.²⁰⁸

Loppukesästä 1976 Pekka Borg tutustui Yhdysvaltojen puistojen hoitokysymyksiin ja erityisesti kulotukseen puistojen ekosysteemin hoidon keinona²⁰⁹. Vuonna 1982 Borg kirjoitti *Luonnon- ja maisemanhoidon oppaan*, joka oli urauurtava ohjeistus luonnonhoitotyöhön²¹⁰. Myös Suomessa ennallistamisella eli luonnontilan palauttamisella on pyritty saattamaan ihmisen toiminnan muut-

tama alue mahdollisimman lähelle alkuperäistä luonnontilaa, sillä osa nykyisistä luonnonsuojelu-alueista on ollut talouskäytössä ennen rauhoitusta ja ihminen on ehtinyt muuttaa niiden luontoa. Ennallistamisen keinoja ovat olleet esimerkiksi suo-ojien patoaminen vedenpinnan nostamiseksi, kulonjäljittely tai lahoppuun muodostaminen puiden vaurioittamismenetelmien avulla.²¹¹ Ennallistaminen on siten yksi esimerkki alkuperäisen luonnon suojelemisen keinoista, ja siihen motivoi nimenomaan koskemattoman luonnon arvostaminen suojelukohteena. Alkuperäisen luonnon suojeleminen voi siis olla myös aikaisemmin tehtyjen virheiden korjaamista.

Vaikka Suomen kansallispuistojen perustamishistoriaan on alusta lähtien kuulunut ajatus alkuperäisen luonnon suojelemisesta, Yhdysvaltojen vaikutus on vahvistanut tämän päämäärän asemaa Suomessa ja ohjannut kansallispuistojen hoidon kehitystä eri linjoille kuin Keski-Euroopassa. Esimerkiksi ennallistaminen on vielä 2000-luvulla varsin vieras menetelmä useimpien keskieuropalaisten maiden ja erityisesti Ison-Britannian kansallispuistojen hoidossa.

3.4.2 Hoito- ja käyttösuunnitelmat tavoitteellisen hoidon työkaluna

Yhdysvalloissa suojelualueiden hoitoon ja käyttöön kuuluvia periaatteita ja käytäntöjä on hiottu National Park Servicen perustamisesta lähtien. 1970-luvulle tultaessa National Park Service saattoikin esitellä kansainväliselle yhteisölle maailman toimivimman kansallispuistojärjestelmän. Vaikka Suomessa puistojen hoito- ja käyttösuunnittelu alkoi vasta 1970-luvulla, kansainvälinen taso saavutettiin nopeasti. Mutta kuinka paljon tätä hoito- ja käyttösuunnittelun nopeaa kehitystä edesauttoivat opintomatkat Yhdysvaltoihin?

National Park Servicen ja metsähallituksen suunnitteluprosesseissa oli 1970- ja 1980-luvulla paljon samoja elementtejä. Esimerkiksi National Park Servicen *master plan* sai suomalaisen vastineensa metsähallituksen vuoden 1977 yleisohjeesta ja sen edellyttämästä käyttösuunnitelmasta. Metsähallituksen kansallispuistojen runkosuunnitelmat vastasivat sisällöltään taas NPS:n suunnitelmien ydinosa eli *statement of managementia*. Sekä National Park Servicessa että metsähallituksessa kansallispuistoille voitiin lisäksi laatia erityis-

207 Suomen Luonto 1/65, 8–15, Antti Haapasen artikkeli; Metsähallituksen hallinnassa olevien kansallispuistojen käyttö – yleisohje ja runkosuunnitelmat 1978, 5–14; Hannu Ormion haastattelu 21.10.2003.

208 Borg & Ormio 1978, 33; Hannu Ormion haastattelu 21.10.2003; Pekka Borgin haastattelu 13.11.2003.

209 Borg P. 1976. Matkakertomus 25.8.–29.10.1976. ”Kanadan ja Yhdysvaltain puistojärjestelmät ja puistojen hoitokysymykset. Tuliekologinen tutkimus ja kulotus puistojen ekosysteemin hoidossa”.

210 Borg P. 1982, 7.

211 Luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteet 2002, 15–22.

suunnitelmia tarkentamaan runkosuunnitelmaa ja ohjaamaan tarkempaa huomiota kaipaavien kohteiden hoitoa.

Tavoitteiltaan National Park Servicen *master plan* (myöhemmin *management policies*) ja metsähallituksessa 1970-luvulla laadittu suunnitteluohje ja käyttösuunnitelmat olivat pitkälti yhteneviä. Sekä National Park Servicessa että metsähallituksessa suunnitteluprosessin tuli olla joustava ja sen tuli reagoida resurssien muuttumiseen. Suunnitelmia laadittaessa tuli ottaa huomioon puistojen ominaispiirteet ja erot niiden välillä. Suunnitelmissa tuli myös määritellä kansallispuiston eri käyttömuodot, palveluiden kehittämistarve ja tarvittavat hoitotoimenpiteet. Tämän kaiken tuli perustua alueen ja resurssien mahdollisimman tarkkaan tuntemukseen. Pienten henkilöstöresurssien takia tämä oli tosin Suomessa vain osittain mahdollista 1970-luvulla. Metsähallituksen kansallispuistotyöryhmän ainoan suunnittelijan, Hannu Ormion, tehtäviin kuului siten sekä ohjeistusten ja suunnitelmien laatiminen että kansallispuistojen perustietojen kerääminen.

National Park Servicessa lähiseutujen asukkaiden ja sidosryhmien mukaan ottaminen kansallispuistojen perustamiseen ja suunnitteluun oli jo 1970-luvulla yksi prosessin keskeisiä lähtökohtia. Suomessa alueiden asukkaiden kuuleminen oli kansallispuistosuunnittelun alkuaikoina vielä melko vähäistä. Metsähallituksessa tälle ei juuri ollut perinnettä, ja valtio oli perinteisesti saanut toimia maillaan melko vapaasti – paikallisväestön mielipiteistä välittämättä. Tämä osittain selittänee 1970-luvulla voimistuneet kielteiset kannanotot metsähallituksen toimintaa kohtaan.²¹²

Varhaisin esimerkki paikallisten asukkaiden kuulemisesta suojelualuekysymyksissä löytyy silti jo 1930-luvulta, Pallas-Ounastunturin kansallispuiston kansalaislähtöisestä suunnitteluprosessista. Tämä jäi kuitenkin poikkeukseksi lähes puolen vuosisadan ajaksi, eikä edes kansallispuistotyöryhmän laatimassa yleisohjeessa vuonna 1977 edellytetty paikallisten kuulemista. National Park Servicen vahva aktivoimiskäytäntö ei siis suoraan

212 *Suomen Luonto* 3/1970 oli niin sanottu ”Metsänumero”, joka metsäammattilaisten keskuudessa otettiin vastaan lähes sodanjulistuksena. Lehden artikkelit oli otsikoitu provosoivasti, joskin ilmeisesti kirjoittajien tuntoja kuvastavasti: ”Metsähallitus tuhoaa elinmahdollisuudet”, ”Metsähallitus tuhoaa porolaitumet”, ”Metsähallitus tuhoaa riistan”, ”Metsähallitus karkottaa retkeilijän”, ”Metsähallitus raiskaa suojametsät”.

siirtynyt metsähallitukseen. 1980-luvulle tultaessa uusien kansallispuistojen perustamis- ja -suunnitteluprosessi edellytti kuitenkin jo vuorovaikutusta ja yhteistyötä metsähallituksen piirikuntakonttorin, hoito-alueen, luonnonsuojelutoimiston sekä suojelualueiden sijaintikuntien kanssa. Nykyisin paikallisten asukkaiden osallistuminen suunnitteluprosessiin on vakinainen käytäntö suojelualueita perustettaessa sekä niiden hoitoa ja käyttöä suunniteltaessa. Hoito- ja käyttösuunnitelmat löytyvät esimerkiksi internetistä, jossa niitä voi kommentoida jo suunnitteluvaiheessa.

Arvioitaessa The International Seminar on Administration of National Parks and Equivalent Reserves -ohjelman ja National Park Servicen mallin vaikutuksia suomalaiseen hoito- ja käyttösuunnitteluun on syytä tarkastella lähemmin tätä tutkimusta varten haastateltujen henkilöiden roolia 1970-luvun kansallispuistohallinnossa.

Antti Haapanen osallistui Administration of National Parks and Equivalent Reserves -kurssille vuonna 1966. Palattuaan Suomeen hän laati kansallispuisto-ohjelman, jossa näkyivät selvästi kokemukset Yhdysvaltain kansallispuistojärjestelmästä. Tässä aikaansa edellä olevassa ohjelmassa Haapanen ennakoி luontomatkailun kasvua ja sen mukanaan tuomia haasteita kansallispuistoille, sillä suunnitelmallinen hoito ja alueiden kehittäminen nimettiin keinoiksi lieventää matkailun mukanaan tuomia haittoja. Vaikka ohjelmalla ei vielä 1960-luvun lopulla ollut välittömiä vaikutuksia Suomen kansallispuistojärjestelmän kehittymiselle, se antoi lähtökohdan myöhemmälle kehitykselle esimerkiksi vaikuttamalla suoraan muun muassa Hannu Ormion ajatuksiin.²¹³

Hannu Ormio oli monessa mukana. Hän oli valmistelemaan ympäristönsuojeluneuvottelukunnan ehdotusta vuonna 1973 sekä yhdessä Pekka Borgin kanssa ohjaamassa rahaa luonnonvarainhoitotoimistosta suunnittelun aloittamiseksi metsähallituksessa. Ormio myös avusti kansallispuistokomitean mietinnön laatimisessa ja teki käytännön työn metsähallituksen kansallispuistotyöryhmässä. Lisäksi Ormio, Helminen ja Borg kuuluivat 1980-luvun alussa Luonnonsuojelualueiden hoitotoimikuntaan, joka sai lisättyä huomattavasti suojelutoiminnan resursseja. Ormion käsialaa on suuri joukko hoito- ja käyttösuunnitelmia: Lemmenjoki, Riisitunturi, Oulanka, Perämeri, Salamajärvi,

213 *Suomen Luonto* 4/1972, 113.

Linnansaari, Helvetinjärvi, Seitsemisen, Rokua, Pyhä-Häkki, Petkeljärvi ja Liesjärvi.²¹⁴ Ormio oli myös vuonna 1993 mukana kirjoittamassa myös *Luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteita*, jossa määriteltiin valtion omistamien luonnonsuojelualueiden tavoitteet, tehtävät ja hoidon yleislinjat. Ormio itse kuvailee periaatejulkaisua 1970-luvulla tehdyn työn jatkoksi. Nimensä mukaisesti nämä periaatteet ohjaavat luonnonsuojelualueiden hoitoa ja esimerkiksi hoito- ja käyttösuunnittelua.²¹⁵

Matti Helminen kutsuu Hannu Ormiota huomattavimmaksi ajattelijaksi metsähallituksen uusien kansallispuistojen hoitokäytäntöjen kehitystyössä. Merkityksellistä oli toisaalta myös Helmisen ja Ormion yhteistyö, jossa korostui yhteinen Yhdysvalloissa omaksuttu näkemys hyvästä suunnittelukäytännön mallista. Helminen ja Ormio puhuivat omien sanojensa mukaan ”samaa kieltä”, joka teki mahdolliseksi uusien Pohjois-Amerikassa omaksuttujen ajatusten kehittämisen kansallispuistotyöryhmässä. 1970-luvun puolivälissä kansallispuistotyöryhmä teki melko itsenäistä ja yksinäistäkin työtä metsähallituksessa, jossa suojelualueiden hoito- ja käyttösuunnittelu oli vielä hyvin uusi ja vieras asia.²¹⁶

Matti Helmisen mielestä The International Seminar on Administration of National Parks and Equivalent Reserves -ohjelman suuri vaikutusvalta johtui osittain sen ajoituksesta, sillä kurssin käyneet pääsivät nopeasti soveltamaan oppimaansa käytännössä, kun hoito- ja käyttösuunnittelu Suomessa alkoi. Hän ei kuitenkaan halua painottaa liikaa vuonna 1974 käymänsä kurssin merkitystä vaan sanoo ajatusten kypsytneen jo aikaisemmillä Yhdysvaltain-vierailuilla (vuosina 1959–1960 ja 1971–1972) sekä Suomessa työskentelyn myötä.²¹⁷

Hannu Ormion mukaan hänen laatimansa Seitsemisen kansallispuiston runkosuunnitelma

214 Ormion haastattelu 21.10.2003. Suunnitelmien tekijä selviää lähinnä haastattelemalla, koska niissä itsessään ei ole merkintää tekijästä. Tässä mainitut suunnitelmat ovat siis alkuperäisiä suunnitelmia, joita eri henkilöt ovat toki päivittäneet vuosien mittaan. Suunnitteluväli on nykyään 10 vuotta, ellei huomattavia muutoksia tapahdu. Kansallispuistosuunnitelmiin lisäksi Ormio on laatinut lukuisia muiden suojelualueiden suunnitelmia.

215 Hannu Ormion haastattelu 21.10.2003.

216 Matti Helmisen haastattelu 10.2.2003; Hannu Ormion haastattelu 22.7.2003 ja 21.10.2003.

217 Matti Helmisen haastattelu 10.2.2003. Helmisen mukaan oma osuutensa oli myös ”Hannu Ormion harjoittamalla herkeämättömällä aivopesulla”.

vuodelta 1984 sisältää pitkälti samat alueelliset perusratkaisut, joita oli sovellettu jo Ormion vuoden 1969 kesätyöpaikassa Cape Code National Seashoressa.²¹⁸ Ormion mukaan tällainen suoranaisen mallin ottaminen oli kuitenkin harvinaista, eikä National Park Servicelta juuri siirtynyt Suomeen kopioita hoito- ja käyttösuunnitelmista. Pikemminkin hyödynnettiin teknisiä yksityiskohtia, toimintatapoja ja periaatteita. National Park Servicelta saatiin myös käytännön opastusta siihen, millä tavalla kansallispuistot kannattaisi suunnitella, jotta niiden hoitaminen olisi mahdollisimman helppoa. Esimerkkinä tästä on kansallispuistojen retkeilyreittien keskittäminen. Vaikeasti huollettavat vaellusreititverkostot korvattiin National Park Servicen mallin mukaisilla lyhemmillä, helpommin huollettavilla rengasreiteillä.²¹⁹

Tiettyjen hyödyllisiksi osoittautuneiden käytäntöjen ohella National Park Servicen tärkeintä antia suomalaiselle kansallispuistojärjestelmälle oli tavoitteellisuuden painottaminen hoidon suunnittelussa. Hoitamattomat kansallispuistot eivät nimittäin hyödyttäneet ketään, sillä kunnat kokivat ne metsätaloustyöpaikkojen ja -tulojen menetyksinä. Luontokaan ei pidemmän päälle hyötynyt kansallispuistojen hoidon puutteesta, sillä epäsuositut kansallispuistot altistuivat helposti väärinkäytöksille ja metsien hyödyntämispaineille. Yhdysvalloissa nähty ja koettu varmisti kuitenkin sen, että suojelualueiden suunnitelmallinen hoito ja sen tuoma alueiden maine ja arvostus oli ehto niiden säilymiselle ja tulevaisuuden turvaamiselle.

3.4.3 Alueiden käytön vyöhykkeet

Kansallispuiston jakaminen maankäytöltään erilaisiin vyöhykkeisiin oli osa National Park Servicen suunnitteluprosessia jo laadittaessa ensimmäisiä kansallispuistosuunnitelmia 1920- ja 1930-luvulla. Vyöhykejako nähtiin keskeiseksi keinoksi ohjata alueen käyttöä. Vyöhykkeille myös määriteltiin erilaiset käyttömuodot ja suojelutavoitteet, ja eräällä tavalla vyöhykejaon keinoin luontoarvoja vaalitaan tietyillä alueilla ja kävijät ohjataan toisaalle. Todellisuudessa aluejako perustuu useisiin erilaisiin maankäytön vyöhykkeisiin sekä tarkkaan määrittelyyn alueiden kantokyvystä

218 Seitsemisen kansallispuiston runkosuunnitelma 1984.

219 Borg & Ormio 1978, 98–101; Hannu Ormion haastattelu 22.7.2003 ja 21.10.2003.

ja luontoarvoista. Ennen 1970-luvun puolivälissä tapahtuneita muutoksia National Park Servicen käytössä oli kuusiluokkainen aluejakojärjestelmä *land classification concept*, josta uudistusten myötä alettiin käyttää nimitystä *zone concept*.²²⁰

Vyöhykkeiden merkitystä painotettiin The International Seminar on Administration of National Parks and Equivalent Reserves -ohjelmassa. Kurssilla pyrittiin osoittamaan, että suojealueen jako vyöhykkeisiin oli lähes välttämättömän toimenpide kansallispuistojen hoidon, käytön ja suojelutavoitteiden toteutumiseksi. Tämän osoittamiseksi kurssilla vierailtiin alueilla, joissa vyöhykejako ei ollut tehty ja joissa alueen virkistyskäyttö oli hallitsematonta. Kurssilla nähty ja koettu vakuutti suomalaiset, ja vyöhykejako oli mukana jo ensimmäisissä metsähallituksen kansallispuistoja varten laatimissa runkosuunnitelmissa vuonna 1978.²²¹

Nykyään vyöhykejaosta käytetään nimeä *alueiden käytön vyöhykkeet*, ja se on edelleen keskeinen osa hoito- ja käyttösuunnittelua. Aluejaon keinoin pyritään minimoimaan ympäristön kulumisen ja lajiston häiriintyminen. Sen avulla pysytään myös ohjaamaan palvelurakentamista tarkoituksenmukaisille alueille ja suunnittelemaan viestintää ja opastusta. Yhdysvalloissa aluejako otettiin avuksi vastaamaan eri käyttäjäryhmien tarpeisiin, ja Suomessakin aluejaon toivottiin tarjoavan ratkaisun haastavaan tavoitteeseen yhdistää luonnon suojeleminen ja sen virkistyskäyttö. Lisäksi hoitoon ja palveluihin voidaan panostaa keskitetympin, kun kullakin vyöhykkeellä on omat tavoitteensa. Suurin osa vierailijoista ohjataan siten palveluiden ja viestinnän avulla tietyille alueille, jolloin osa kansallispuistosta jää alkupe räisen luonnon suojapaikaksi.²²²

1970-luvulla kehitetyn mallin mukaan Suomen kansallispuistot jaettiin palveluiden näkökulmasta *syrjäosaan* eli kehittämättä jätettävään vyöhykkeeseen ja *nähtävyysosaan* eli kehitettävään vyöhykkeeseen. Nähtävyysoosan tuli nimensä mukaisesti pitää sisällään puiston tärkeimmät nähtävyyshkohteet. Puistot jaettiin pienempiin alueisiin myös hoitotoimenpiteiden mukaan. *Luonnonsuojeluvyöhyke* käsitti sekä koskemattomaksi jätettä-

vät luonnonvaraiset alueet että luonnonhoitoalueet, joissa tietynlainen luonnonhoito oli sallittua esimerkiksi lehtokasvillisuuden säilyttämiseksi. Vaikka ennallistamisen käsitettä ei 1970-luvulla vielä käytetty, Borg ja Ormio näkivät jo tuolloin mahdollisena ”rekonstruoida metsätalouden muuttama ekosysteemi” luonnontilaisemmaksi. Tällaisista kohteista käytettiin nimitystä ”luonnontilan palautusalue”. *Kulttuurinsuojeluvyöhyke* oli puolestaan luonnonalue, jolla oli kansatieteellistä tai historiallista arvoa. Tällaiseen vyöhykkeeseen saattoi kuulua esimerkiksi kulttuurialue, jolla ihmisen muokkaamia perinteisiä luontotyyppejä pidettiin yllä laiduntamisen ja niittämisen avulla. *Historiansuojeluvyöhyke* käsitti vastaavasti historialliset ja esihistorialliset kohteet. Kulttuurinsuojeluvyöhykkeiden ja historiansuojeluvyöhykkeiden määrittäminen oli selkeästi omaksuttu National Park Servicelta. Suomessa kulttuuriperinnön suojeleminen kansallispuistojen avulla oli nimittäin uusi asia, vaikka Yhdysvalloissa se oli kuulunut National Park Servicen tehtäviin lähes alusta lähtien. Edellä mainittujen vyöhykkeiden lisäksi kansallispuistoon kuului *palvelualueita*, joihin kuuluivat tiet, opastuskeskukset, telttailualueet ja muut palvelurakenteet. Kävijöiden näkökulmasta vyöhykejako hahmottui kolmena erilaisena osana omine järjestyssääntömääräyksineen: perusosana, suljettuna rajoitusosana ja erämaaosana.²²³

Sekä Metsähallituksessa että National Park Servicessä vyöhykkeiden nimet ovat vaihdelleet eri aikoina ja hoito- ja käyttösuunnitteluprosessin kehittyessä. Vaikka Suomessa käyttöön otettu malli perustui pitkälti National Park Servicessä kehitettyihin aluejaon perusratkaisuihin, suomalaisen käytäntöön vaikuttivat myös IUCN:n linjaukset. Toisaalta IUCN:n kriteereihin vaikuttivat taas voimakkaasti Yhdysvalloissa ja National Park Servicessä kehitetty käytäntö.²²⁴ Nykyisen hoito- ja käyttösuunnittelun ohjeen mukaan kansallispuisto jaetaan neljään alueiden käytön päävyöhykkeeseen: *syrjä-*, *virkistys-*, *kulttuuri-* sekä *rajoitusvyöhykkeeseen*. Joskus on tarpeen tarkentaa aluejakoa pienialaisilla vyöhykkeillä. Alueen

220 Preserving Our Natural Heritage 1975, 22–57.

221 Hannu Ormion haastattelu 22.7.2003.

222 Suomen Luonto 5–6 1970, 170–172; Borg & Ormio 1978, 56–57; Metsähallituksen hallinnassa olevien kansallispuistojen käyttö – yleisohje ja runkosuunnitelmat 1978, 13; Hoito ja käyttösuunnittelun ohje, versio 1.0. 30.4.2003.

223 Suomen Luonto 5–6/1970, 170. Artikkelissa Pohjois-Amerikan kokemuksistaan Hannu Ormio kirjoittaa, että amerikkalaiset kansallispuistot on jaettu kuuteen vyöhykeluokkaan niiden käyttöasteen ja -tavan mukaan; Borg & Ormio 1978, 56–57; Metsähallituksen hallinnassa olevien kansallispuistojen käyttö – yleisohje ja runkosuunnitelmat 1978, 13; Hannu Ormion haastattelu 21.10.2003.

224 Matti Helmisen haastattelu 10.2.2003; Antti Haapasen haastattelu 3.4.2003; Hannu Ormion haastattelu 22.7.2003

Hannu Ormio Viikkilän Turalla. Kuva: Jukka-Pekka Flander, 1988.

kuulumisen tiettyyn vyöhykkeeseen määrää sen hallitseva käyttömuoto.²²⁵

1960-luvun alkuun mennessä kansallispuistoista oli tullut Yhdysvaltojen suosituimpia matkailukohteita, mikä vaati yhä parempia palveluita. Opintomatkoillaan Yhdysvalloissa käyneet suomalaiset luonnonsuojeluumattilaiset kuitenkin näkivät nämä kansallispuistojen suosion mukanaan tuomat uhkat ja mahdollisuudet ja oppivat siten keinoja kävijäpaineen hallitsemiseksi. Heidän mukaansa kansallispuistojen hoito- ja käyttösuunnittelua kehitettäessä tuli kiinnittää uudella tavalla huomiota myös viestintään ja opastukseen, sillä suunnitelmat eivät johtaisi toivottuun tulokseen, jos niistä ei kyettäisi kertomaan myös kansallispuistoissa retkeileville.

3.4.4 Luonto-opastuksen merkitys: isännän ääni kuuluu suojelualueilla

Yhdysvalloissa asiakaspalvelua ja luonto-opastusta pidettiin tärkeinä tehtävinä jo kansallispuistojärjestelmän perustamisvaiheessa. Suomessa taas kansallispuistoja oli jopa vaikea löytää ennen 1970-lukua. Kansallispuiston rajamerkkiä lukuun ottamatta niissä tuskin törmäsi ulko-opasteisiin

²²⁵ Hoito ja käyttösuunnittelun ohje, versio 1.0, 30.4.2003.

– puhumattakaan henkilökunnan edustajista. Vaikka ensimmäisten kansallispuistojen perustamisvaiheessa ennen toista maailmansotaa uusista puistoista oli laadittu opaskirjasia ja luontokuvauksia ja niissä työskenteli vartijoita, sodan jälkeen tämä opastustoiminta hiipui²²⁶. Kävijät eivät välttämättä edes huomanneet vierailevansa valtion omistamalla suojelualueella, mikä vaikutti paitsi alueiden arvostukseen myös vierailijoiden käyttäytymiseen. Suojelutavoitteita tai luonnonsuojelun aatetta yleensä ei siten palvellut, ettei metsähallitus ollut ikään kuin isäntänä läsnä alueillaan. Vielä vuonna 1972 Hannu Ormio kirjoitti artikkelissaan ”Missä viipyy kansallispuistojen hoito”, että lukuun ottamatta Oulangan pientä esittelylehtistä, vanhaa Pallaksen opaskirjasta sekä ”raihnaisia järjestyssääntötauluja haalistuneine karttapiirroksineen” opastus kansallispuistoissa on lähes olematonta.²²⁷

Administration of National Parks and Equivalent Reserves -kurssilla ja muilla Yhdysvaltoihin suuntautuneilla tutustumismatkoilla suomalais-

²²⁶ Merikallio 1939; Antti Haapasen ja Veikko Salkion haastattelu 12.2.2004.

²²⁷ *Suomen Luonto* 4/72, 121–123; *Terra* vol. 88, no 1/1976, 7, Hannu Ormion artikkeli ”Nykyisten kansallispuistojen hoito ja käyttö”; Helminen M. 1998, 8; Hannu Ormion haastattelu 22.7.2003.

set kohtasivat National Park Servicen kohteissa kuitenkin täysin uudenlaisen asennoitumisen opastukseen ja valvontaan. Kansallispuistoissa työskenteli yhtenäisissä univormuissa suuri joukko vakinaisia työntekijöitä, kausioppaita ja vapaaehtoisia, ja työntekijät olivat ylpeitä puistoistaan. Opastusta leimasi elämyksellisyys, mistä yhtenä esimerkkinä oppaiden iltanuotiolla vetämät tarinatuokiot kymmeniä ihmisiä vetäville ulkoilmakatsomoille.

National Park Servicen luonto-opastus perustui pitkälti vierailijoiden kohtaamiseen hyvin henkilökohtaisesti ja elämyksellisyyden keinoin, mikä vaati paljon osaavaa työvoimaa. Suomalaiset olivat tästä opastustoiminnasta hyvin vaikuttuneita ja raportoivat Suomeen palattuaan kokemuksistaan. Haapasen vuonna 1966 laatimassa kansallispuistojen hoito-ohjelmassa ehdotettiin kansallispuistojen ”valistustoiminnan” kehittämiseksi muun muassa esitelehtisten laatimista, ”luonnontuntijaopastustoiminnan” aloittamista ja vierailijoiden neuvontakeskusten rakentamista.²²⁸ Ormio puolestaan ehdotti kirjoittaessaan opastuksen ja valvonnan kehitystarpeista Suomessa, että kansallispuistoihin palkattaisiin yleismiehiksi vartija-oppaita, joka vastaisivat vartioinnista ja opastuksesta National Park Servicen *park rangerin* tapaan. Samalla Ormio muistutti, että metsähallitukselta puuttui kansainvälisten kansallispuistokriteerien vaatimista henkilöresursseista 29 henkilötyövuotta. Tilanne ei Ormion toiveista huolimatta parantunut kovinkaan nopeasti, ja vielä vuonna 1976 ainoat päätoimiset kansallispuistotyöntekijät metsähallituksessa olivat suunnittelija Hannu Ormio ja kansallispuistojen viisi vartijaa.²²⁹

Suomalaiset kokivat National Park Servicen opastustoiminnan innoittavana ja esimerkillisenä. Henkilöstöresurssien niukkuuden takia vastaavaa ei kuitenkaan ollut mahdollista toteuttaa Suomessa, sillä henkilökohtainen kontakti kansallispuistojen opastuksessa olisi vaatinut Ormion mukaan ”oppaiden armeijan”. Omaa kenttähenkilökuntaa luonnonsuojelualueiden hoitoon saatiinkin vasta 1990-luvulla. Metsähallituksen

228 *Suomen Luonto* 4/1972, 113. Haapasen käyttämä ilmaus ”luonnontuntijaopastointia” viitanee National Park Servicessä käytössä olleeseen tehtävänimikkeeseen ”ranger-naturalist”.

229 *Suomen Luonto* 4/72, 121–123; *Terra* vol. 88, no 1/1976, 7, Hannu Ormion artikkeli ”Nykyisten kansallispuistojen hoito ja käyttö”; Pekka Borgin haastattelu 13.11.2003.

ensimmäinen luontokeskus rakennettiin kuitenkin vuonna 1985 Tankavaaraan Urho Kekkosen kansallispuiston yhteyteen. Kunnissa alettiin nimittäin aktiivisesti toimia tällaisten potentiaalisten matkailun vetonaulojen perustamiseksi kansallispuistojen yhteyteen. Tässä vaiheessa ei kuitenkaan vielä uskottu itse kansallispuistojen luonnon vetovoimaisuuteen.²³⁰

Arvioitaessa National Park Servicen vaikutusta suomalaisen opastuskäytännön kehittämisessä asiaa on tarkasteltava monesta eri näkökulmasta. Asenteellisesti National Park Servicen esimerkki vaikutti varmasti siihen, että esimerkiksi Hannu Ormio kaipasi opastuksen merkityksen ja puistohenkilökunnan tarpeen uudelleenarviointia. Resurssien niukkuus esti kuitenkin alkuunsa kehityksen kohti suuria työntekijämääriä vaativaa opastointia. Elämyksellisyys ja toiminnallisuus eivät silti välttämättä vaadi suuria henkilöresursseja, joten National Park Servicen opastustoimintaa on syytä tarkastella muutenkin kuin oppaiden määrinä. Elämyksellinen tiedonvälitys onkin asiakkaan taustan, tarpeiden ja omaksumiskyvyn ottamista huomioon opastusviestinnässä. Siten se on tarkoin harkitun sanoman pukeamista mahdollisimman helposti omaksuttavaan muotoon ja viestintää kuulijakunnan ehdoilla. Haastatelluista Pekka Borg on kuitenkin sitä mieltä, ettei National Park Servicen elämyksellinen luonto-opastuskulttuuri välittynyt Suomeen. Metsähallituksen ensimmäisissä luontokeskusten näyttelyissä nimittäin vyörytettiin tietoa varsin raskaalla otteella sellaisille, jotka jaksoivat lukea pientä tekstiä sisältäviä tietopaketteja.²³¹

Kun mittavia henkilöresursseja ei ollut käytettävissä, tietoa kansallispuistoista saatettiin jakaa melko edullisesti esitteiden avulla. National Park Servicen kansallispuistoesitteet olivat urauurtavia koko maailmassa, ja ne varmasti vaikuttivat myös Metsähallituksen esitetyöhön. Metsähallituksen kirjastosta löytyy nimittäin edelleen kattava kokoelma Hannu Ormion Yhdysvalloista mukanaan tuomia kansallispuisto- ja luontopolkuesitteitä. On silti vaikea sanoa, kuinka paljon ne vaikuttivat Metsähallituksen esitetuotantoon.

Keväällä 2001 Metsähallituksen luonnonsuojelujohtaja Rauno Väisänen ja Etelä-Suomen luontopalveluiden johtaja Stig Johansson vierai-

230 Matti Helmisen haastattelu 10.2.2003; Hannu Ormion haastattelu 22.7.2003; Pekka Borgin haastattelu 13.11.2003.

231 Matti Helmisen haastattelu 10.2.2003; Hannu Ormion haastattelu 22.7.2003; Pekka Borgin haastattelu 13.11.2003.

livat Yhdysvalloissa tutustumassa National Park Servicen toimintaan. Opintomatallaan Väisänen ja Johansson vakuuttivat siitä, että juuri luonto-opastuksessa Metsähallituksella oli yhä paljon opittavaa. Näin vielä 2000-luvun alussa suomalaiset kohtasivat yhdysvaltalaisissa kansallispuistoissa jotain sellaista, josta edelleen saattoi ottaa mallia.²³² Avauspuheenvuorossaan Metsähallituksen luonto-opastuspäivillä 18.10.2001 Väisänen kehottikin Metsähallituksen asiakaspalvelu- ja opastushenkilökuntaa edustamaan ”isännän ääntä” suojelualueilla. Tietoa kansallispuistojen arvosta ja luonnonsuojelun merkityksestä tulee välittää asiakkaille elämyksellisessä ja helposti omaksuttavassa muodossa. Näin Väisänen korosti Metsähallituksen oppaiden työn merkitystä koko kansallispuistojärjestelmän menestykselle.

3.4.5 Kansallispuistojen hallinnon kehittäminen

Suomessa luonnonsuojeluhallinnon alku oli varsin vaatimatonta. Vuoden 1923 luonnonsuojelulaki edellytti luonnonsuojelunvalvojaa, mutta virka perustettiin sivutoimiseksi. Se sijoitettiin opetusministeriöön, mikä kuvastaa sen aikaisen luonnonsuojeluideologian kulttuurista taustaa. Vaikka virka muuttui päätoimiseksi vuonna 1939 ja sai vuonna 1962 rinnalleen apulaisluonnonsuojelunvalvojan, luonnonsuojelunvalvojan toimistoa pyöritettiin vielä 1960-luvun lopulla neljän hengen voimin. 1970-luvulle tultaessa metsähallituksen kansallispuistojen hallinnosta alkoi vastata kiinteistötoimisto, mutta varsinaisia omia työntekijöitä ei ollut luonnonsuojelualueiden hoidossa vielä tässäkin vaiheessa. Kentällä suojelualueista vastasivat aluemetsänhoitajat muiden tehtäviensä ohella.

Yhdysvaltojen kansallispuistojärjestelmä kehittyi puolestaan nopeasti National Park Servicen perustamisen jälkeen. Toiminnalle oli myös alusta asti leimallista suunnitelmallisuus, joka sai organisaation keskushallinnon ja alueyksiköt toimimaan yhteisten päämäärien hyväksi. Konkreettinen esimerkki hallinnon tehokkuudesta oli se, että jo 1930-luvun alussa jokaiselle kansallispuistolle oli tehty yhtenäiset hoito- ja käyttösuunnitelmat. Näiden avulla saatiin myös tehokkaasti hyödynnettyä lama-ajan työllistämishojelmien myötä saatu työvoima. Suomalaiset näkivätkin

232 Väisänen & Johansson 2001.

Yhdysvalloissa, että siellä kansallispuistoja hallinnoitiin keskusjohtoisesti yhteiseen organisaatioon kuuluvan ja täysipäiväisesti kansallispuistoasioita hoitavan henkilökunnan voimin.

Yhdysvalloista saatu kokemus toimivasta ja arvonsa tuntevasta kansallispuistohallinnosta vahvisti muiden muassa Borgin, Haapasen ja Ormion uskoa siihen, että kansallispuistohallinto oli Suomessa järjestettävä uudelleen. Suomen kansallispuistohallinnon tila huolestutti nimittäin luonnonsuojelunvalvojan toimistossa työskenteleviä. Yhdysvalloista paluunsa jälkeen vuonna 1966 Antti Haapanen laati virkatyönään luonnonsuojelunvalvojan toimistossa ehdotuksen kansallis- ja luonnonpuistojen hallinnan uudelleenjärjestelystä. Ehdotuksesta kävi selkeästi ilmi, että kansallispuistojen hallinta olisi Haapasen mielestä keskitettävä metsähallitukselle.²³³ Kymmenen vuotta myöhemmin vuonna 1976 kansallispuistokomitea ehdottikin kansallispuistohallinnon keskittämistä metsähallitukselle. Samoilla linjoilla oli myös luonnonsuojelualueiden hoitotoimikunta 1980-luvun alussa.

Administration of National Parks and Equivalent Reserves -kurssin käyneille suomalaisille oli selvää, että luonnonsuojelualueiden hoito oli huomattava tehtävä, ja se tuli organisoida Suomessa uudelleen. National Park Servicen hallintomallin suoraa vaikutusta on vaikea määrittellä, koska hoidettavien alueiden määrä, hoitoon käytettävät resurssit ja hallintoperinteet olivat niin erilaisia Suomessa ja Yhdysvalloissa. Voidaan kuitenkin sanoa, että Yhdysvalloissa opintomatkalla käyneiden oli yhteisten kokemusten avulla helppo keskustella asioista keskenään. Heillä olikin yhteinen näkemys siitä, että luonnonsuojelualueiden hoidon tehtäviä täytyisi hoitaa oma henkilökuntansa. Antti Haapanen pohti kansallispuistohallinnon tulevaisuutta ministeriötasolla ja Matti Helminen oli keskeinen pääarkkitehti hallinnon kehittämisessä metsähallituksen sisällä.²³⁴

1980-luvun alussa metsähallituksen luonnonsuojelualueita hoidettiin Helsingissä toimivan ja vuonna 1981 perustetun luonnonsuojelualuetoimiston ohjauksella. Toimiston muutamat työn-

233 *Suomen Luonto* 4/1966, 119.

234 *Suomen Luonto* 3/1966, 75–77; *Suomen Luonto* 4/1972, 113, 121–123. Hannu Ormion artikkeli ”Missä viipty kansallispuistojen hoito”; *Terra* vol. 88, 1/ 1976, 2–6, 7–12, Pekka Borgin artikkeli ”Suomen kansallispuistopolitiikan kehittäminen” ja Hannu Ormion artikkeli ”Nykyisten kansallispuistojen hoito ja käyttö”; Antti Haapasen haastattelu 3.4.2003; Hannu Ormion haastattelu 22.7.2003.

tekijät tekivät yhdessä metsätalouden kenttähenkilöstön kanssa monenlaisia töitä luonnonsuojelualueiden parissa. Huomattavimmat muutokset kansallispuistojen hoidossa ja hallinnoinnissa tehtiin kuitenkin vasta 1990-luvun alussa, kun metsähallitukseen luotiin luonnonsuojelutoiminto. Matti Helminen kutsui uutta organisaatiomallia ”köyhän miehen versioksi amerikanmallista”. Tässä pitkälti Helmisen suunnittelemissa mallissa suojelualueiden hoito eriytyi omaksi toimialakseen sekä sai lisää määrärahoja ja oman kenttäorganisaation. Siinä oli paljon yhteistä National Park Servicen järjestelmän kanssa. Kun NPS:n resurssit riittivät suuriin puistokohtaisiin työntekijämääriin, Suomessa työt jouduttiin tekemään pienemmillä henkilöresursseilla eikä kansallispuistoilla ollut omia puistokohtaisia työntekijöitä. Tämä malli teki mahdolliseksi sen, ettei kansallispuistoilla esimerkiksi tarvinnut olla omaa suojelubiologia, vaan tietyn alueyksikön biologi vastasi kaikista alueen puistoista. Uusi hallintomalli antoi huomattavasti aikaisempaa paremmat lähtökohdat kansallispuistojen tavoitteelliselle hoidolle ja oli silti realistinen toteuttaa.²³⁵

Hallinnollisten ja organisatoristen perusratkaisujen lisäksi The International Seminar on Administration of National Parks and Equivalent Reserves -ohjelma antoi suomalaisille ajattelemisen aihetta yksityisyrittäjien toiminnasta kansallispuistoissa. Kurssilla puhuttiin paljon siitä, mitä ongelmia aiheutuu, jos yksityisyrittäjille annetaan kansallispuistoissa liikaa vapauksia, mistä oli Pohjois-Amerikassa nähtävissä lukuisia huonoja esimerkkejä. Ehkä juuri tämän takia niin kutsuttu *concession management* eli yritystoiminnan hallinta kansallispuistoissa oli 1970-luvulla yksi keskeinen kehityskohde National Park Servicessa, mikä välittyi voimakkaasti myös koulutuksessa. Hannu Ormion mukaan National Park Servicen esimerkki teki suomalaiset kansallispuistoviran-

235 Helminen M. 1998, 7–11; Matti Helmisen haastattelu 10.2.2003.

omaiset vuosikymmeniksi erittäin varovaisiksi suhteessaan yksityisyrittäjyyteen kansallispuistoissa. Vuoden 1977 yleisohjeen mukaan ”palvelutoiminnan johto ja organisointi on pyrittävä säilyttämään mahdollisimman tarkoin puistojen hoidosta vastaavilla viranomaisilla”.²³⁶

Voidaan sanoa, että kansallispuistojen hoidon resurssit kertovat luonnonsuojelun nauttimasta arvostuksesta tai sen puutteesta. Yhdysvalloissa National Park Servicen vahva organisatorinen asema oli merkki koko kansallispuistojärjestelmän merkityksestä amerikkalaisille. Suomessa luonnonsuojeluasioita oli totuttu hoitamaan ikään kuin sivutoimisesti metsätalouden ja metsäntutkimuksen ohessa. Pitkään vallitsi myös sellainen käsitys, ettei suojeltu luonto tarvinnut hoitoa. Siksi ei ollut ihme, että selkeimmin kansallispuistojen hoidon puutteet ja tarpeet näkivät ne, jotka olivat tutustuneet National Park Servicen toimintaan.

Tehdessään vuonna 2001 vertailevaa havainnointia Yhdysvaltojen ja Suomen suojelualuehallinnosta Metsähallituksen luonnonsuojelujohtaja Rauno Väisänen ja Etelä-Suomen luontopalveluiden johtaja Stig Johansson totesivat, että vertailun kiinnostavuutta lisäsi hallintojen samankaltaisuus niiden kokoon, historiaan, kulttuuriin ja luonnonoloihin liittyvistä eroista huolimatta: ”Kokonaisuutena NPS:n organisaatio ja johtamisjärjestelmä muistuttavat hämmästyttävässä määrin Metsähallituksen luonnonsuojelun vastaavia huolimatta mittakaavaeroista ym.”²³⁷ Ikään kuin lopullisen päätöksensä kansallispuistojen hallinnon keskittäminen yhden organisaation tehtäväksi sai, kun Pyhätunturin ja Pallas-Ounastunturin kansallispuistot siirtyivät vuonna 2000 Metsäntutkimuslaitokselta Metsähallituksen hallintaan.

236 Preserving Our Natural Heritage 1975, 37–38; Metsähallituksen hallinnassa olevien kansallispuistojen käyttö – yleisohje ja runkosuunnitelmat 1978, 8–9; Hannu Ormion haastattelu 22.7.2003.

237 Väisänen & Johansson 2001, 4, 8.

4 Kansallispuistot luonnonsuojelun näköalapaikkana

Luonnonvaroilta on aina ollut monta ottajaa ja monenlaista käyttöä. Sotapönnistelujen, talouskasvun tai laman aika on aina tuonut mukanaan keskustelun siitä, missä käytössä luonto parhaiten yhteiskuntaa palvelee. Kun luonnon taloudellisen hyödyntämisen paineet ovat kasvaneet, alkuperäisen luonnon säilyminen on ollut vaarassa. Sekä Suomessa että Yhdysvalloissa kansallispuistojen perustamisella haluttiinkin varmistaa, että jälkipolville säilyisi yhteiskunnallisten tilanteiden muutoksista tai markkinavoimien vaatimuksista huolimatta edes esimerkkejä alkuperäisestä luonnosta. Ajan kuluessa kävi kuitenkin ilmi, ettei kansallispuistojen perustaminen ollut vielä tae luonnon koskemattomana säilymiselle.

Yhdysvalloissa ymmärrettiin jo National Park Servicen perustamisen yhteydessä vuonna 1916, että mitä enemmän iloa ja virkistystä ihmiset luonnosta saavat, sitä varmemmalla pohjalla on myös luonnon suojeleminen. Kansallispuistojen suosio päättäjien ja kansalaisten keskuudessa on siten ollut niiden säilymisen edellytys. Yhdysvaltalaisia kansallispuistoja ei jätettykään unohduksiin tiettömien taipaleiden taakse, vaan alusta lähtien niitä alettiin suunnitelmallisesti kehittää matkailukohteiksi. Suomessa kansallispuistot jätettiin kuitenkin perustamisensa jälkeen pitkäksi aikaa vaille huomiota ja hoitoa, minkä vuoksi kansallispuistot jäivät etäisiksi tavalliselle kansalle; kunnatkin kokivat ne lähinnä metsätaloustyöpaikkojen menetyksinä. Vaikka toisen maailmansodan jälkeen luonnonsuojeluaate laajensi tavoitteitaan painottamalla muun muassa luonnon virkistysarvoa, suojelualueet eivät vielä vastanneet tähän haasteeseen.

Nykyään tilanne on muuttunut ja suojelualueita kehitetään aktiivisesti. Kansallispuistoista on jopa tullut suosituimpia luontomatkailukohteita Suomessa, ja kansallispuistostatuksen saaminen myös nostaa lähialueille tulevien matkailijoiden määrän välittömästi kasvuun. Näin on käynyt muun muassa Valkealassa ja Mäntyharjulla Repoveden kansallispuiston perustamisen jälkeen vuonna 2002. Tilanne on siis hyvin erilainen nyt kuin 30 vuotta sitten. Petosiittoloiksi haukutuista, hyödyttömiksi koetuista suojelualueista

on tullut matkailullisesti vetovoimaisia kohteita, joita jokainen kunta toivoo itselleen.

Menestyksellä on ollut myös hintansa. Suuret kävijämäärät ovat rasittaneet puistoalueiden luontoa, ja kansallispuistojen perimmäinen tehtävä eli alkuperäisen luonnon säilyttäminen on vaarantunut. On olemassa myös sanonta, että jos jonkin alueen toivotaan säilyvän luonnontilaisena, sinne ei ainakaan kannata perustaa kansallispuistoa. Onko kansallispuistojen suosion hinta ollut siis liian kova? Päteekö yhdysvaltalainen kansallispuistojen suosiota kuvaava sanonta ”we love them to death” myös Suomessa? Olisiko kansallispuistojen pitänyt antaa unohtua syrjäisten kuntien syrjäisimmiksi kolkiksi ja jättää ne kuoliaaksi rakastamisen sijaan hoitamatta?

Kuitenkin Tahvontuvan autiotuvan vieraskirjasta löytyy seuraavanlainen nimettömäksi jääneen vaeltajan 15.8.1999 päivätty kirjoitus: ”Laitoin saunan lämpiämään ja nautin olostani. Olisikohan Jumala luonut ihmisen sisimpään kyvyn nauttia luonnon kauneudesta siksi, ettei tätä kaikkea aivan oitis tuhottaisi?” Kansallispuistot voidaan siis nähdä luonnonsuojelun vetonauloina ja keulakuvina. Ne edistävät luonnon suojelemista, sillä alkuperäisen luonnon kauneuden ja haavoittuvuuden henkilökohtainen kokeminen voi tehdä kenestä tahansa luonnonsuojelijan. Hyvin hoidetut kansallispuistot tarjoavatkin nykyään monipuolisia virkistysmahdollisuuksia: on lyhyempiä ja pidempiä vaellusreittejä, luontopolkuja, päivätipua ja tulipaikkoja. Aloittelee houkuttelevat ennalta merkityt reitit, kun taas kokeneempi vaeltaja löytää luonnon koskemattomaa rauhaa kansallispuistojen erämaaosissa. Kansallispuistot tarjoavat myös monelle luontomatkailuyrittäjälle ainutlaatuisen toimintamahdollisuuden. Suojelualueet ovat tärkeässä roolissa valtioneuvoston 13.2.2003 tekemässä VILMAT-periaatepäätöksessä, joka sisältää ohjelman luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun edellytysten parantamiseksi.

Yhdysvaltojen National Park Servicessa ymmärrettiin alusta lähtien sekin, että kansallispuistojen suunnitelmallinen kehittäminen on niiden säilymisen edellytys. Järjestelmällisen hoito- ja käyttösuunnittelun, ammattimaisesti toimivan hallinto-organisaation sekä elämyksellisen luon-

Ylitarkastaja Matti Helminen (oik.) ja puistonvartija Niila Ranttila Lemmenjoella laavulla. Kuva: Hannu Ormio, 1975.

to-opastuksen avulla on ollut mahdollista sovittaa yhteen kansallispuistojen moninaiset ja osittain ristiriitaiset tehtävät. Suomessa kansallispuistojen hoidolla ja suunnittelulla ei ole kuitenkaan kovin pitkiä perinteitä, sillä ensimmäisten kansallispuistojen perustamisesta vuonna 1938 kului lähes puoli vuosisataa suunnitelmallisen kehittämisen alkamiseen. Vielä pidempi aika kului siihen, että ymmärrettiin luonnonsuojelun hallinto- ja työvoimatarpeet.

Jo 1970-luvun alussa Suomessa oli kuitenkin muutamia ihmisiä, jotka selkeästi tajusivat puutteet kansallispuistojen hoidossa. Esimerkiksi Hannu Ormio kysyi vuonna 1972: ”Missä viipty kansallispuistojen hoito?”, ja samasta asiasta olivat huolissaan myös Antti Haapanen, Matti Helminen ja Pekka Borg. Yhteistä heille kaikille oli työskentely Suomen senaikaisessa pienimuotoisessa luonnonsuojeluhallinnossa sekä opintomatkat Yhdysvaltoihin. Heillä oli henkilökohtaista kokemusta niistä resursseista, joilla kansallispuistojen asioita Suomessa hoidettiin ja toisaalta näkemystä siitä, mihin suuntaan suojelalueiden hoitoa ja hallintoa tulisi kehittää. He kaikki olivat myös nähneet muun muassa The International Seminar on Administration of National Parks and Equivalent Reserves -ohjelmassa, miten kansallispuisto-

jen hoito oli järjestetty National Park Servicessa, maailman kehittyneimmässä kansallispuistojärjestelmässä.

Kun tarkastellaan kansallispuistojen hoidon kehittymistä Suomessa, kansainvälisen yhteistyön lähtökohdat luotiin 1960-luvulla. Tuolloin myös alkoi vakiintua luonnonsuojelunvalvoja Reino Kalliolan hahmottelema aatteellisen luonnonsuojelun uusi arvopohja. Luonnonsuojeluhallinto oli tässä vaiheessa kuitenkin vain muutaman ihmisen harteilla, eikä kansallispuistojen suunnitelmalliselle kehittämiselle ollut vielä resursseja.

Suomessa voidaan pitää luonnonsuojelun suurena vuosikymmenenä 1970-lukua. Tuolloin ympäristöhallinto laajeni ja sai oman alueorganisaation. Myös kansallispuistokomitean mietintö valmisteli kansallispuistoverkoston huomattavaa laajentamista, ja samalla aloitettiin suojelalueiden hoidon ja käytön suunnittelu. Suunnittelun yleisohjeen ja ensimmäiset kansallispuistojen runkosuunnitelmat laati metsähallituksen kansallispuistotyöryhmä. Vaikka resurssit kansallispuistojen hoidon kehittämiseksi olivat edelleen vähäiset, tehty työ oli urauurtavaa. Luova ajattelu ja vankka Suomen suojelualueolojen tuntemus yhdistyivät näin kansainvälisten kokemusten ja

National Park Servicen käytäntöjen hyödyntämiseen.

1980-luvun alussa kansallispuistoverkkoa alettiin laajentaa kansallispuistokomitean ehdotusten mukaisesti. Samalla metsähallituksessa 1970-luvulla kehitetty suunnittelumalli sai yleistä hyväksyntää, kun hoito- ja käyttösuunnittelu mainittiin ensimmäistä kertaa myös luonnonsuojelualueiden perustamisasetuksessa. Metsähallituksen luonnonsuojelualueita hoitava organisaatio oli edelleen pieni, mutta kehitys kohti luonnonsuojelun omaa organisaatiota oli alkanut. 1990-luvun alku toikin jo mukanaan Metsähallituksen luonnonsuojelun tulostoiminnon ja kansallispuistojen hoitoon oman henkilökunnan. Samoihin aikoihin laadittiin *Luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteet*, jossa määriteltiin valtion omistamien luonnonsuojelualueiden tavoitteet, tehtävät ja hoidon yleislinjat.

Tämän tutkimuksen perusteella voidaan sanoa, että kiistattoman panoksen Suomen kansallispuistojärjestelmän ja sen hoidon kehittymiselle on antanut neljä henkilöä: Pekka Borg, Antti Haapanen, Matti Helminen ja Hannu Ormio. He olivat 1970-luvun alusta lähtien nimittäin tavalla tai toisella mukana kaikissa keskeisissä kansallispuistojärjestelmän kehitykseen vaikuttaneissa toimissa. Ideoita ja malleja sekä varmuutta kansallispuistojen tavoitteellisen ja suunnitelmallisen hoidon tärkeydestä nämä miehet saivat Yhdysvalloista. Tutkimusta varten tehdyistä haastatteluista käy nimittäin ilmi, että he kaikki

kokevat National Park Servicen mallien ja oppien vaikuttaneen työhön kansallispuistojen parissa. Matti Helminen sanoo jopa suoraan, että suomalaisessa kansallispuistojen hoitokäytännössä on ”amerikkalaista pohjaa hurjasti”. Yhdysvalloissa koetut asiat vahvistivat haastateltujen uskoa siihen, että Suomen kansallispuistojen hoitoon oli panostettava. National Park Servicen käytäntöjä sovellettiinkin Suomen kansallispuistojen hoidossa Suomen ja Yhdysvaltojen välisistä huomattavista resurssieroista huolimatta.

Suomalaisten kansallispuistojen hoidon kehitykseen vaikutti lisäksi haastateltujen henkilöiden pitkäaikainen keskinäinen yhteistyö. Sijoituttuaan eri puolille ympäristöhallintoa nämä Yhdysvalloista oppia hakeneet miehet pystyivät myös käytännössä vaikuttamaan siihen, millaiseksi Suomen kansallispuistojen hoito muodostui. Yhteinen kokemustausta helpotti ajatustenvaihtoa ja antoi yhteisen näkemyksen siitä, mikä olisi oikea tapa kehittää Suomen kansallispuistojen hoitokäytäntöjä.

Tässä tutkimuksessa osoitettiin, että Yhdysvaltojen kansallispuistojen hoitokäytännöt vaikuttivat voimakkaasti Suomen kansallispuistojen hoitoon. Tämä luonnonsuojeluaatteen ja kansallispuistojen hoidon vuoropuhelu toimii hyvänä esimerkkinä aatteiden ja ajattelun muutosten vaikutuksista käytännön toimiin, ja tarkoitukseni onkin ollut valaista tätä arvokasta yhteisen ympäristömme puolesta tehtyä työtä.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Metsähallituksen arkisto, Vantaa:

Borg P. (1976). Matkakertomus 25.8.–29.10.1976. Kanadan ja Yhdysvaltain puistojärjestelmät ja puistojen hoitokysymykset. Tuliekologinen tutkimus ja kulutus puistojen ekosysteemin hoidossa.

Hoito- ja käyttösuunnittelun ohje, Metsähallitus, luonnonsuojelu, versio 1.0, 30.4.2003. DNRO/465/623/2003.

Pekka Borgin hallussa:

Introduction to the U.S. National Park System. Talk given by Robert C. Haradan, Assistant Superintendent, Operations Yellowstone National Park, 14.8.1975. Tenth International Seminar on administration of National Parks and Equivalent Reserves.

Tekijän hallussa:

Väisänen & Johansson (2001). Amerikan paras idea. Matkaraportti USA:n kansallispuistohal-
linnosta ja sen toiminnasta. Vantaa.

Painetut lähteet

Asetukset ja säädökset, Suomi

Asetus eräistä valtion omistamille alueille perus-
tetuista kansallispuistoista ja luonnonpuistoista
932/1981.

Erämaalaki 62/91.

Hallituksen esitys Eduskunnalle valtion tulo- ja me-
noarvioksi vuodelle 1974 (1973). Helsinki.

Kansallispuistokomitean mietintö 1976:88, 199 s.

Laki eräiden uusien luonnonsuojelualueiden pe-
rustamisesta valtionmaille 634/56.

Laki eräiden valtion omistamien alueiden muo-
dostamisesta kansallispuistoiksi ja luonnon-
puistoiksi 674/81.

Luonnonsuojelualueiden hoitotoimikunnan mie-
tintö 1982:26, 136 s.

Luonnonsuojelulaki 71/23.

Luonnonsuojelulaki 1096/96.

Luonnonsuojelukomitean mietintö 1931:7, 64 s.

Suojametsäkomissionin mietintö 1910:7, 243 s.

Ulkoilulaki 606/73.

Valtioneuvoston asetus 722/70.

Ympäristönsuojelun neuvottelukunnan ehdotus
(1973). Suomen kansallispuistoverkon kehiti-
minen.

Asetukset ja säädökset, Yhdysvallat (kronolo- ginen järjestys)

Act of June 30, 1864, 13 Stat. 325, 16 U.S.C.
§48.

Act of March 1, 1872, 17 Stat. 32, U.S.C. §21
et seq.

Act of August 25, 1916 (National Park Service
Organic Act). P.L. 64–235, 16 U.S.C. §1 et
seq. as amended.

Reorganization Act of March 3, 1933, 47 Stat.
1517; Executive Orders 6166 & 6228 (5
U.S.C. §§124–132).

Act to Improve the Administration of the
National Park System, August 18, 1970. P.L.
91–383, 84 Stat.825, as amended by P.L.
94–458, P.L. 95–250, and P.L. 95–625; 16
U.S.C.1 a1 et seq.

General Authorities Act, October 7, 1976, P.L.
94–458, 90 Stat. 1939, 16 U.S.C. §1 1a-1
et seq.

National Parks and Recreation Act, November,
1978. Public Law 95–625, 92 stat. 3467; 16
U.S.C. §1 et seq.

Senate Report No. 95–528 on S. 1976.

National Park Servicen julkaisut

Clary, David A. (1972). ”The place whe-
re Hell bubbled up”. A history of the first
national park. U.S. Department of the
Interior, National Park Service Office of
Publications.

First World Conference on National Parks
30.6.–7.7.1962. Proceedings of a Conference
Organized by The International Union
for Conservation of Nature and Natural
Resources. Edited by Alexander B. Adams.
National Park Service, United States
Department of the Interior, Washington DC,
USA.

Natural Resource Year in Review (2000). U.S.
Department of the Interior. National Park
Service.

Management Policies. U.S. Department of the
Interior, National Park Service. Washington
DC 1988.

Preserving Our Natural Heritage. Volume 1:
Federal Activities. Prepared for the U.S.
Department of the Interior, National Park
Service, Office of the Chief Scientist by

- The Nature Conservancy. U.S. Government Printing Office. Washington DC, Information herein current as of October 31, 1975.
- Part one of the National Park System Plan History. U.S. Department of the Interior, National Park Service 1972.
- Part two of the National Park System Plan Natural History. U.S. Department of the Interior, National Park Service 1972.
- Planning Process Guideline NPS-2. U.S. Department of the Interior, National Park Service. Release no. 3, September 1982.
- Kansallispuistoesitteet, National Park Service**
- Crater Lake National Park, 1960.
- Grand Canyon National Park, 1964.
- Grand Teton National Park, 1961.
- Great Smoky Mountains National Park, 1950.
- Mount Rainier National Park, 1962.
- Olympic National Park, 1962.
- Rocky Mountains National Park, 1949.
- Yellowstone National Park, 1949.
- Haastattelut**
- FT Pekka Borgin haastattelu 13.11.2003 ja *curriculum vitae*. Tekijän hallussa.
- FT Antti Haapasen haastattelu 3.4.2003 ja 12.2.2004. Tekijän hallussa.
- FT Matti Helmisen haastattelu 10.2.2003. Tekijän hallussa.
- Professori Paul F. Novakin kanssa käyty sähköpostikirjeenvaihto marraskuusta 2003 maali-kuuhun 2004. Tekijän hallussa.
- LK Hannu Ormion haastattelut 22.7.2003, 7.10.2003 ja 21.10.2003. Tekijän hallussa.
- Veikko Salkion vierailu Metsähallituksessa 11.2.2004. Muistiinpanot tekijän hallussa.
- Sanoma- ja aikakauslehdet**
- Helsingin Sanomat* 21.6.1982, pääkirjoitus: ”Byrokratia iski luonnonsuojeluun”.
- 10.8.2003, D 1–2. ”Jäähvyäiset kauniille aatteelle”.
- Parks*. An International Journal for Managers of National Parks, Historic Sites and Other Protected Areas. Vol. 1, number 1, April–May–June/1976–1987.
- Suomen Luonnonsuojelun vuosikirja* 1952, 13–19.
- 1953, 5–7.
- Suomen Luonto* 1/1956, 3–6 ja takakansi.
- 1/1965, 8–15.
- 3/1966, 75–77.
- 4/1966, 119.
- 30-vuotisjuhlanumero/1968, 16–19, 20–21.
- 3/1970.
- 5–6/1970, 170–172.
- 1/1971, 2.
- 4/1972, 113, 121–124.
- 2/1973, 109.
- 3/1973, 139.
- 4–5/1973, 161–166.
- 1/1974, 4–6.
- Terra*. Suomen Maantieteellisen Seuran aikakauslehti, vol. 88, 1/1976, 2–6, 7–12.
- Muut painetut alkuperäislähteet**
- Hayes, Jack Ellis & Hayes, Frank Jay (1949). *Haynes Guide. Handbook of Yellowstone National Park*. Haynes Studios INC. Bozeman, Montana. Fifty-first revised edition illustrated.
- Kalliola, Reino (1946). *Suomen kaunis luonto*. Porvoo: WSOY.
- (1958). *Suomen kaunis luonto, mereltä tuntureille*. Porvoo: WSOY.
- Linkola, K. (1926). *Suunnitelma luonnonsuojelualueiden erottamiseksi Pohjois-Suomen valtionmailla*. Silva Fennica no 1. Helsinki: Suomen metsätieteellinen seura.
- Luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteet. Valtion omistamien luonnonsuojelualueiden tavoitteet, tehtävät ja hoidon yleislinjat* (1993). Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja, sarja B, numero 1. Vantaa.
- Luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteet. Metsähallituksen luonnonsuojelualueiden tavoitteet, tehtävät ja hoidon yleislinjat* (2002). Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja, sarja B, numero 63. Vantaa.
- Luonnonsuojeluvuosi 1970. Konferenssijulkaisu 23.–24.11.1970. Helsinki.
- Merikallio, Einari (1939). *Heinäsaaren kansallispuisto ja Pummangin luonnonpuisto*. Metsätieteellisen tutkimuslaitoksen luonnonsuojelualuekuvauksia 2. Helsinki.
- Metsähallituksen hallinnassa olevien kansallispuistojen käyttö. Yleisohje ja runkosuunnitelmat (1978). Vantaa: Metsähallitus.
- Metsähallituksen luonnonsuojelu. Vuosikertomus 2002.

- Metsähallituksen luonnonsuojelu. Vuosikertomus 2003, luonnos 19.3.2004.
- National Parks for the Future. An appraisal of the National Parks as they begin their second century in a changing America (1972). Washington DC: The Conservation Foundation.
- Nordenskiöld, A. E. (1880). Förslag till inrättandet af Riksparker i de nordiska länderna. Alkuperäisteoksessa: *Per Brahes minne*. Stockholm. Suomentanut Pekka Borg teoksessaan *Ihmisten iloksi ja hyödyksi: vastuun luonnonsuojelupolitiikkaa rakennemuutos-Suomessa* (1992).
- Palmgren, Rolf (1922). *Luonnonsuojelu ja kulttuuri*. Helsinki: Otava.
- Second World Conference on National Parks 18.–27.9.1972. Proceedings of a Conference Organized by The International Union for Conservation of Nature and Natural Resources. Edited by Sir Hugh Elliott (1974). National Parks Centennial Commission. International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, Morges, Switzerland.
- Seitsemisen kansallispuiston runkosuunnitelma (1987). 2. painos. Metsähallitus, SU 4:55/150 (1984).
- Shankland, Robert (1954). *Steve Mather of the National Parks*. New York: Alfred A. Knopf.
- Suomen luonnonsuojelualueet* (2002). 6. uudistettu painos. Toimittaneet Iiris Lappalainen & Hellevi Salonen. Metsähallitus, luonnonsuojelu.
- Suomen Metsänhoitoyhdistyksen vuosikokous Oulussa 14.–15.8.1903. 13§, 4. kysymys. Suomen Metsänhoitoyhdistys, Julkaisu 20.
- Söyrinki, Niilo (1954). *Luonnonsuojelun käsikirja. Luonnon ystäville, kouluille, opintokerehoille, metsä- ja maatalousmiehille*. Helsinki: Otava.
- U.S.D.A Forest Service Briefing Book. February 1993. Washington DC: United States Department of Agriculture, Forest Service.
- Tutkimuskirjallisuus**
- Ars: Suomen taide 4* (1989). Helsinki: Otava.
- Borg, Pekka (1982). *Luonnon- ja maisemanhoidon opas*. Helsinki: WSOY.
- (1992). *Ihmisen iloksi ja hyödyksi. Vastuun luonnonsuojelupolitiikkaa rakennemuutos-Suomessa*. Forssa: Suomen luonnonsuojelun tuki ry.
- Borg, Pekka & Ormio, Hannu (1978). *Perustiedot kansallispuistoista*. Helsinki: WSOY.
- Britain's National Parks* (1984). Antler Books Ltd.
- Carr, Ethan (1998). *Wilderness by Design. Landscape Architecture & the National Park Service*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Carson, Rachel (1962). *Silent Spring*. Greenwich, Connecticut: Fawcett Publications, inc.
- Fox, Stephen (1981). *The American Conservation Movement. John Muir and his Legacy*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Hays, Samuel (1959). *Conservation and the gospel of efficiency. The progressive conservation movement, 1890–1920*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Helander, A. Benjamin (1949). *Suomen metsätalouden historia*. Helsinki: WSOY.
- Helminen, Matti (1998). Perämetsästä matkakohdeeksi vai päinvastoin? Kansallispuistojemme vaiheita. Teoksessa Timo Muhonen, & Seija Sulonen (toim.): *Kansallispuistojen jublavuoden seminaari Kolilla 28.–29.10.1996*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 718. Joensuun tutkimusasema.
- Johnson, Warren A. (1971). *Public Parks on Private Land in England and Wales*. Baltimore: The Johns Hopkins Press.
- Kuka kukin on? Henkilötietoja nykypolven suomalaisista* (1998). Toimittaneet Risto Rantala ja Lasse Pajala. Helsinki: Otava.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko (1997). Fontainebleausta Rioon. Luonnonsuojeluaate ja metsäluonto. Teoksessa Heikki Roiko-Jokela (toim.): *Luonnon ehdoilla vai ihmisen arvoilla? Polemiikkia metsien suojelusta 1850-luvulta 1990-luvulle*. Jyväskylä: Atena.
- Linkola, Martti (1966). *Viimeiset erämaat. Suomen luonnon- ja kansallispuistot*. Helsinki: Weilin+Göös.
- Loikkanen T. & Simojoki T. & Wallenius P. (1997). *Osallistavan suunnittelun opas*. Vantaa: Metsähallitus.
- Merchant, Carolyn (1993). What is Environmental History? Teoksessa Carolyn Merchant (ed.): *Major Problems in American Environmental History. Documents and Essays*. Lexington: D. C. Heath and Company.
- Miller, Perry (1974). *Nature's Nation*. Second Printing. Cambridge, Mass: The Belknap Press of Harvard University Press (1967).

- Myllyntaus, T & Saikku M. (2001). *Environmental History*. Teoksessa Timo Myllyntaus & Mikko Saikku (ed.): *Encountering the Past in Nature. Essays in Environmental History*. Second Printing. Helsinki: Helsinki University Press.
- Mäkelä, Petteri (1997). Koskemattoman luonnon näyteikkunat. Lakisäätöiset luonnonsuojelualueet valtion mailla. Teoksessa Heikki Roiko-Jokela (toim.): *Luonnon ehdoilla vai ihmisen arvoilla? Polemiikkia metsien suojelusta 1850-luvulta 1990-luvulle*. Jyväskylä: Atena.
- Nash, Roderick (1967). *Wilderness and the American mind*. New Haven: Yale University Press.
- National Park Plan. Peak National Park. Theo S. Burrell, National Park Officer. Peak Park Joint Planning Board. National Park Office. Derbyshire 1978.
- Opie, John (1998). *Nature's nation. An Environmental History of the United States*. Harcourt Brace College Publishers.
- Ormio, Hannu (1999). Luonnonsuojeluvallat kirjailijoina. Teoksessa Sinikka Salmela (toim.): *Luonto tieteen ja taiteen innoittajana. Suomen vanhimpien kansallis- ja luonnonpuistojen juhlaseminaari Pallaksella 13.–14.2.1998*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 735. Rovaniemen tutkimusasema.
- Pekurinen, Mika (1997). Sivistys velvoittaa. Klassinen luonnonsuojelu Suomessa. Teoksessa Heikki Roiko-Jokela (toim.): *Luonnon ehdoilla vai ihmisen arvoilla? Polemiikkia metsien suojelusta 1850-luvulta 1990-luvulle*. Jyväskylä: Atena.
- Petulla, Joseph M. (1988). *American Environmental History*. Second Edition. Columbus: Merrill Publishing Company.
- Roiko-Jokela, Heikki (1997). Meiltä loppuvat metsät? Metsien haaskauksesta metsänhoidon valistustyöhön (noin 1850–1910). Teoksessa Heikki Roiko-Jokela (toim.): *Luonnon ehdoilla vai ihmisen arvoilla? Polemiikkia metsien suojelusta 1850-luvulta 1990-luvulle*. Jyväskylä: Atena.
- Runte, Alfred (1987). *National Parks. The American Experience*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- (1991). *Public lands, public heritage. The national forest idea*. Colorado: Roberts Rinehart.
- Salmela, Sinikka (1999). Ensimmäiset luonnonsuojelualueet Suomeen vuonna 1938. Teoksessa Sinikka Salmela (toim.): *Luonto tieteen ja taiteen innoittajana. Suomen vanhimpien kansallis- ja luonnonpuistojen juhlaseminaari Pallaksella 13.–14.2.1998*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 735. Rovaniemen tutkimusasema.
- Sellers, Richard West (1997). *Preserving Nature in the National Parks*. New Haven: Yale University Press.
- Sippola, Anna-Liisa & Rauhala, Juha-Pekka (1992). *Acrebin keinosta Jerisjärven tielle*. Rovaniemi: Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 410.
- Worster, Donald (1993). *Ecological History*. Teoksessa Carolyn Merchant (ed.): *Major Problems in American Environmental History. Documents and Essays*. Lexington: D. C. Heath and Company.

ISSN 1235-6549
ISBN 952-446-466-7 (nidottu)
ISBN 952-446-467-5 (pdf)

Julkaisua voi tilata osoitteella:

Metsähallitus
Asiakaspalvelut
PL 36
99801 IVALO
natureinfo@metsa.fi
www.metsa.fi

Puhelin: 0205 64 7702

Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 155

Edita Prima Oy, Helsinki 2006